

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการ อนุรักษ์วัฒนธรรม

Ban Phu's Community - based Tourism Management with Cultural Conservation

ปวีร์วรรต สมณี¹

¹ อาจารย์ ดร.ปวีร์วรรต สมณี, อาจารย์ประจำหลักสูตรการท่องเที่ยว คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อ (1) แสดงให้เห็นพัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูที่เน้นในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น (2) เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการอนุรักษ์วัฒนธรรม และ (3) เพื่อศึกษาปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องของชุมชน การสัมภาษณ์แกนนำและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ตลอดจนการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) ผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ผลการศึกษาพบว่า

1. ภูมิปัญญาของตนเองชาวบ้านภูตามวิถีชีวิตของชาวภูไท จนทำให้แกนนำชุมชนได้เกิดแนวคิดและเริ่มทำโฮมสเตย์ในหมู่บ้านขึ้น แต่ปรากฏว่าผลการทำโฮมสเตย์ล้มเหลว เพราะที่ไม่มีสิ่งดึงดูดความสนใจของผู้คนหรือนักท่องเที่ยว จนกระทั่งหมู่บ้านได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีศักยภาพที่พร้อมให้บริการกับนักท่องเที่ยว กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง

2. กระบวนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภูนั้น ใช้โครงสร้างของกรรมการหมู่บ้านเข้ามา และแบ่งบทบาทหน้าที่ตามความเหมาะสมออกเป็น 6 ฝ่ายด้วยกัน โดยมีกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ชุมชนออกเป็น 6 ฐาน สำหรับกลไกการจัดการในการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนบ้านภูนั้น มีการดำเนินการใน (1) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู (2) ด้านการส่งเสริมอาชีพด้านศิลปะและวัฒนธรรม โดยชุมชนบ้านภูได้รวมกลุ่มอาชีพต่างๆขึ้นมาเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟู และ (3) ด้านการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม โดยผ่านวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน

3. ปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนคือ (1) ความต้องการและความสามัคคีของคนในชุมชน (2) การมีจิตสำนึกและภูมิใจในบ้านเกิดที่เป็นแบบฉบับของชาวผู้ไท ที่มีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีจิตใจโอบอ้อมอารี และ (3) การรู้จักการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน

คำสำคัญ: การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน, การอนุรักษ์วัฒนธรรม, บ้านภู, ผู้ไท

Abstract

This study aimed to (1) outline the development of the tourism organized by Ban Phu community which had an emphasis on local culture preservation, (2) investigate the operation process of the community in tourism management by upholding the philosophy of sufficiency economy and cultural preservation and (3) study the factors in the operation process, which led to the successful tourism management of the community. The data collection involved reviewing community-related documents, interviewing the head and the involved subjects responsible for the tourism management of Ban Phu, and conducting focus groups. The results showed that :

1. The wisdom of the Ban Phu villagers was in the same way as Phuthai people. According to these unique aspects, the head of the community had an idea and decided to initiate a home stay in the village. However, the project was not successful since there had been no interesting attractions. In addition, the village was not well-known among tourists, resulting in no customers. However, the village had won the prize for for being the OTOP Tourism Village. According to the mentioned honors, Ban Phu community proved itself to be efficient in providing services for tourists, making it a famous tourist attraction.

2. Ban Phu community used its village committees in implementing tourism management process. The village committees were divided into 6 units according to their duties. Community learning activities were organized and divided into 6 bases for the tourists to participate. The implementation of the management mechanism in preserving and restoring of Ban Phu's culture was categorized as follows: 1) Local wisdom. The community learning center played a significant role in providing knowledge and preserving culture. 2) In terms of occupational promotion in arts and culture, Ban Phu community had formed an occupational group in order to preserve and restore their culture. 3) Moral and ethics promotion. Temples played an important role as a spiritual center of the community.

3. Operating factors leading to the achievement in tourism management of the community were: 1) the need and the unity of the community members to be a good host together. 2) having consciousness and pride in their Phuthai origin which had a simple life and hospitality. 3) having competency in competition.

**Keywords : Community-based Tourism Management;
Cultural Conservation; Ban Phu; Phuthai**

บทนำ

บทความนี้จัดทำขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการ กระบวนการจัดการ และปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยนำเอาชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางขุนเขาและมีวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ในแบบฉบับของตัวเองมาศึกษา คือ ชุมชนบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย องค์การบริหารส่วนจังหวัดมุกดาหาร และมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ร่วมพลังช่วยผลักดันให้เกิดการพัฒนาในรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมภูไทขึ้นในปี พ.ศ. 2549 จวบจนกระทั่งในปัจจุบัน โดยไม่ได้ผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยบทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน กระบวนการดำเนินงาน และปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้พัฒนาต่อไป

วิธีการศึกษา

ผู้ศึกษาใช้การสุ่มตัวอย่างแบบไม่อาศัยความน่าจะเป็น(Non-probability random sampling) แบบเจาะจง ด้วยเทคนิคดุลยพินิจของผู้วิจัย (ทองใบ สุตชาวี, 2549) ซึ่งสามารถกำหนดกลุ่มตัวอย่างออกได้เป็นดังนี้

1. แกนนำและคณะกรรมการกลุ่มจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู จำนวน 10 คน
2. ตัวแทนชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู จำนวน 10 คน โดยใช้วิธีการศึกษาที่หลากหลายตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพดังนี้
 - 2.1. ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะเอกสารชุมชนเศรษฐกิจ

- พอเพียงบ้านภู ตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร
- 2.2. สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน ไพฑูรย์ วิเศษศรี และแกนนำของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ
 - 2.3. จัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group) กับตัวแทนผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านภู
 - 2.4. การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนา (Descriptive Analysis)

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนา สวนศรี (2546: 178-179) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community base sustainable tourism) คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน” โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม 5 ด้าน พร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนในการจัดการ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของ CBT : มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ (1) **ศักยภาพของคน** ต้องเริ่มที่คนในชุมชนที่จะต้องรู้จัก รากเหง้าของตนเองให้ดีเสียก่อน เพื่อความพร้อมในการบอกเล่าข้อมูลและคนในชุมชนต้องมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ มีความสามัคคี ทำงานร่วมกันได้ (2) **ศักยภาพของพื้นที่** หมายรวมถึง ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานต่อกันมา คนในชุมชนต้องรู้จัก ต้องรักและหวงแหนเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชนของตน สามารถที่จะนำมาจัดการได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน (3) **การจัดการ** ชุมชนที่สามารถบริหารจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ต้องเป็นชุมชนที่มีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ มีความคิด มีวิสัยทัศน์ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยว

โดยชุมชน ทั้งยังต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ต้องมีการพูดคุยกำหนดแนวทางในการเตรียมความพร้อมชุมชน รู้ว่าพื้นที่ของตน จะมีรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ควรมีกิจกรรมอะไรบ้าง และจะมีการกระจาย จัดสรรรายได้อย่างไร และ (4) **การมีส่วนร่วม** เป็นการสื่อความคิดเห็น การแก้ปัญหา รวมถึงการหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ จากการระดมความคิด จากประสบการณ์ของนักวิจัยท้องถิ่น พบว่าชุมชนจัดให้มีเวทีพูดคุย ร่วมกันคิด วางแผนดำเนินการ ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกัน สร้างกฎระเบียบของชุมชนทางด้านต่างๆเพื่อให้คนในชุมชนรวมถึงผู้มาเยือน ปฏิบัติตามสำหรับหลักการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนได้มีการวินิจฉัย พิเคราะห์สภาพปัญหา ผลกระทบการท่องเที่ยวอย่างรอบด้านแล้ว ชุมชนร่วม ตัดสินใจลงมติที่จะดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร สมาชิกในชุมชน ต้องมีส่วนร่วมทั้งการคิดร่วม วางแผนร่วม ทำกิจกรรมร่วม ติดตามประเมินผลร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันและรับประโยชน์ร่วมกัน ชุมชนต้องการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็น ชมรม เป็นองค์กร หรือจะเป็นองค์กรชุมชนเดิมที่มีอยู่แล้วเช่นกัน เพื่อกลไกที่ทำหน้าที่แทนสมาชิกทั้งหมดในระดับหนึ่ง และดำเนินการด้านการกำหนดทิศทาง นโยบาย การบริหาร การจัดการ การประสานงาน เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นไปตามเจตนารมณ์ของสมาชิกในชุมชนที่เห็นร่วมกัน รูปแบบ เนื้อหา กิจกรรม ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องคำนึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นธรรม และให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ และลดผลกระทบในเชิงลบ มีกฎ กติกาที่เห็นร่วมจากชุมชน สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับดูแลให้ เป็นไปตามกติกาที่วางไว้ ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ชาวบ้านทั่วไป และนักท่องเที่ยว ควรมีกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันและกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ถูกต้อง

เหมาะสม และมีความชัดเจน การท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องมีความรู้พื้นฐานที่มาจากข้อตกลงร่วมภายในชุมชนด้วย เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง และพิจารณาร่วมกันถึงขีดความสามารถในการรองรับ รายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว มีส่วนไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและรักษาสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวจะไม่ใช่อาชีพหลักของชุมชน และชุมชนต้องดำรงอาชีพหลักของตนเองไว้ได้ ทั้งนี้หากอาชีพของชุมชนเปลี่ยนเป็นการจัดการท่องเที่ยว จะเป็นการทำลายชีวิตและจิตวิญญาณดั้งเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน และองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และพร้อมจะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากมองในแง่ความพร้อมของชุมชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในมิติของชุมชนแล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นไปได้ด้วยดีนั้นยังต้องพิจารณาจากมิตินอกชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยได้แก่ การตลาด นโยบายรัฐที่เข้ามาสนับสนุน และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น ในด้านกระบวนการทำงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวนั้น จะเห็นได้ว่าในมิติของชุมชนไม่ได้มองเรื่องรายได้เป็นเรื่องหลัก ผิดกับในระดับนโยบายการท่องเที่ยว มักจะให้ความสำคัญเรื่องรายได้เป็นอันดับแรก หากเอาคุณค่า วิธีคิดที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญในสังคมไทย อันได้แก่ การมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ประกอบกับการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ความรักในศิลปวัฒนธรรม อันเป็นทุนทางสังคมของคนไทย ก็จะทำให้การริเริ่มและมองการท่องเที่ยวได้ถูกทิศทางยิ่งขึ้น

การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

การอนุรักษ์ หมายถึง การทำนุบำรุง และป้องกันรักษาไว้คงสภาพเดิม ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ต้องสืบค้นเรื่องราวความเป็นมาของสิ่งนั้นอย่างถ้วนถี่ว่า สร้างขึ้นมาอย่างไร ที่ไหน เพราะเหตุใด ด้วยวิธีการใด การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ทำได้ 2 แนวทาง คือ

1. การคงสภาพเดิมไว้ เช่น ท้องถิ่นใดมีจิตรกรรมฝาผนัง ก็ไม่เข้าไปจับต้อง ให้สีของภาพหลุด ไม่ขีดเขียนหรือรื้อทำลายสิ่งของที่มียุคเก่า มีความสวยงามซึ่งมีคุณค่าทางเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของท้องถิ่น สำหรับศิลปวัตถุต่างๆ ต้องเก็บรักษาให้ปลอดภัยจากการถูกทำลายและการโจรกรรม โดยอาจจะจัดสถานที่เป็นพิพิธภัณฑสถานของท้องถิ่น เช่น ในหมู่บ้าน ในโรงเรียน เป็นต้น

2. การบูรณะซ่อมแซม มีการซ่อมแซมศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม เพื่อให้คงอยู่ในรูปแบบเดิมด้วยวัสดุของเดิมตามหลักวิชาการโดยผู้รู้ ผู้ชำนาญเพื่อคงศิลปะนั้นให้ยาวนาน เช่น การขุดแต่งโบราณสถานของกรมศิลปากร เป็นต้น สำหรับวิธีการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำได้หลายรูปแบบ คือ

1. การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการให้มีการเริ่มสร้างสรรค์ บุกเบิก การประดิษฐ์คิดค้น การวิจัยและการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน

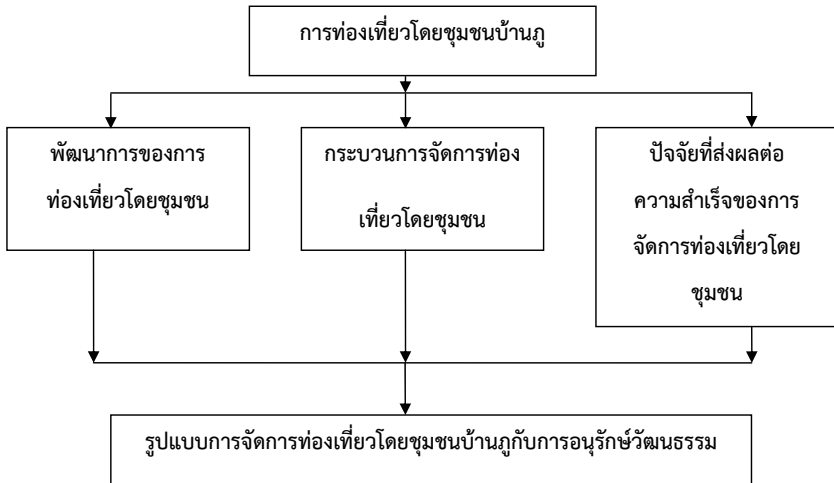
2. การส่งเสริมและสนับสนุน คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการใดๆ ที่ช่วยให้สามารถดำเนินงานด้านวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น การจัดงบประมาณสนับสนุน การยกย่องเชิดชูเกียรติ และการอุปถัมภ์

3. การเผยแพร่และการประชาสัมพันธ์ คือการจัดกิจกรรมหรือดำเนินการนำวัฒนธรรมไปสู่ประชาชนทางสื่อมวลชนทุกรูปแบบ เช่นการจัดพิมพ์ เอกสารเผยแพร่ การออกอากาศทางโทรทัศน์และวิทยุ

4. การจัดบริการทางวัฒนธรรม คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสสัมผัสกับวัฒนธรรม ให้มีความรู้ ความเข้าใจ ความซาบซึ้งและการปฏิบัติหน้าที่เหมาะสมถูกต้อง เช่น การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การจัดบริการห้องสมุด การจัดแสดงนิทรรศการ

5. การทำนุบำรุง และฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการเพื่อการพิทักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมที่ได้สั่งสม สืบทอดมาจากอดีตไว้คงอยู่เพื่อ การศึกษาค้นคว้า รวมทั้งการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์
6. การเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยทางวัฒนธรรมคือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการให้ประชาชนส่วนใหญ่ หรือทั้งหมดได้มีโอกาส มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การจัดกิจกรรม และการดำเนินการทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน
7. การเสริมสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน คือ การจัดกิจกรรม หรือการดำเนินการใดๆ ทางวัฒนธรรม เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ และเกิดการยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมของกลุ่มชนในภูมิภาคต่างๆซึ่งกันและกัน
8. การจัดการศึกษาเพื่อวัฒนธรรม คือการจัดกิจกรรมและดำเนินการเพื่อพัฒนาให้ประชาชนมีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้ สื่อความหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ลดอัตราการไม่รู้หนังสือ การบริการศึกษาอย่างทั่วถึง
9. การปรับปรุงวัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน คือการจัดกิจกรรม หรือ การดำเนินการในโครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม เครื่องอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค รวมทั้งการบริการอนามัย การเพิ่มพูนสิ่งที่ดีงาม และสิ่งที่บันเทิงใจในชีวิตประจำวันให้แก่ประชาชน
10. การเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ คือการจัดกิจกรรมหรือดำเนินการให้ประชาชนมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ
11. การจัดเก็บข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า โดยจัดไว้เป็นหัวข้อต่างๆ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนา ภาษาและวรรณกรรม ศิลปกรรมและโบราณคดี การละเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

กรอบแนวคิดในการศึกษา

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากกรอบแนวคิดในการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม มีขอบเขตของการศึกษาในประเด็นของพัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูที่เน้นในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น กระบวนการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการอนุรักษ์วัฒนธรรม และปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ซึ่งจะนำไปสู่แบบอย่างของรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมต่อไป

ผลการศึกษา

“สัมผัสวิถีชีวิตย้อนยุคกลางเขาศรีนคร ต่อมด้าวัฒนธรรมภูไทและ ศิลปหัตถกรรมผ้าหมักโคลนของแท้ ชำมโขงเที่ยวสะพานนาเขต ตลาดอินโดจีน”

แผนภูมิที่ 2 ลักษณะภูมิประเทศของบ้านภู

บ้านภูตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองหนองสูง ซึ่งเมืองหนองสูงตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ในราว พ.ศ. 2378 ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวภูไท อพยพมาจากเมืองคำอ้อเขียวและเมืองวัง ซึ่งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง แขวงสิบสองจุไทย โดยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท้าวสีหนาม เมืองคำอ้อ เป็นเจ้าเมืองหนองสูง นามว่าพระไกรสรราช เมืองหนองสูงครอบคลุมเขตอำเภอนาแก จังหวัดนครพนมด้วย โดยขึ้นกับเมืองมุกดาหาร เมื่อปี พ.ศ. 2442 ชาวเมืองหนองสูงบางส่วน ได้อพยพย้ายถิ่นฐานเนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น หลังน้ำท่วมทุกปี จะเกิดโรคระบาดรุนแรง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า โรคห้า (โรคท้องร่วง) พื้นที่ทำกินน้อยลง และในปีนั้นปรากฏว่าได้มีเสือมากินม้าของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อกันว่าเสือตัวไหนได้กินม้าแล้ว ต่อไปก็จะกินคน ทำให้เกิดความกลัว ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งประมาณ 20 ครัวเรือน โดยการนำของเจ้าสุโพธิ์สมบัติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ามหาเสนา และเจ้ากิตติราช อพยพมาทางใต้ข้ามภูเขาลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่บนฝั่งขวาของห้วยกระเบน ซึ่งเจ้าเมืองนนท์ได้มาอยู่ก่อน

แล้ว เนื่องจากเจ้าเมืองนนท์เป็นคนมีวิชาอาคมแก่กล้า จึงมีคนกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ เจ้าเมืองนนท์กับชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง จึงพากันย้ายมาอยู่ที่นาผักชะงู้า เรียกชื่อว่า บ้านหลุบภู โดยให้เจ้าสุโพธิ์สมบัติเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน แต่เนื่องจากที่ตรงนั้นเป็นหุบเขา ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมทุกปี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2445 จึงได้พากันย้ายถิ่นฐานมาตั้งที่เนินเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อทางราชการได้สำรวจเขตบ้านแดนเมือง หมู่บ้าน “บ้านหลุบภู” จึงตั้งชื่อเป็น “บ้านภู” โดยตัดคำว่าหลุบออก และได้ชื่อว่า “บ้านภู” มาจนถึงปัจจุบัน โดยสภาพของหมู่บ้านตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ ล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน ในอดีตเทือกเขาเหล่านี้เต็มไปด้วยป่าไม้ พืชพันธุ์ธรรมชาติ และสัตว์ป่านานาชนิด แต่ในปัจจุบันได้ลดน้อยลงเนื่องจากการขยายตัวของประชากรในชุมชน ทำให้ความต้องการที่ทำกินเพิ่มมากขึ้น ระหว่างหมู่บ้านกับภูเขาเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขา เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำไร่ ทำนา มีลำห้วยที่เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรอยู่จำนวน 3 สาย สภาพภูมิอากาศมี 3 ฤดู อากาศจะร้อนมากในฤดูร้อน และจะหนาวมากในฤดูหนาว พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด 3,849 ไร่

ปัจจุบันชุมชนบ้านภู มีแหล่งถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชน รุ่นต่อรุ่นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มอาชีพและกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน ทั้งเรื่องของการประกอบอาชีพ การดำรงอยู่ของวิถีชุมชน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และประเพณี เช่นเดียวกับศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู ที่คนในชุมชนมีความคาดหวังให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในด้านต่างๆ ที่หลากหลาย ชุมชนบ้านภู ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน ห่างจากตัวจังหวัดมุกดาหาร ระยะทาง 57 กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอหนองสูง 7 กิโลเมตร มีเส้นทางไปยังตัวจังหวัดได้ 2 เส้นทางคือ จากถนนหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2370 ไปทางอำเภอนิคมน้ำอ้อย และไปทางอำเภอนองสูง เข้าสู่ถนนสาย 2042 มุกดาหาร-กุฉินารายณ์ เป็นถนนลาดยางตลอดเส้นทาง ถนนเส้นทางหลักในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก มี 15 เส้นทาง ระยะทาง 3 กิโลเมตร

มีลำห้วย 3 สาย ความยาว 8 กิโลเมตร บ่อบาดาลสาธารณะ 5 บ่อ ใช้ได้ 4 บ่อ
 ประปาหมู่บ้าน 3 แห่ง จำนวนครัวเรือนที่ใช้ 100 ครัวเรือน โทรศัพท์เคลื่อนที่ 280
 เครื่อง พื้นที่ดินสาธารณะ 3 แห่ง ได้แก่

1. ศูนย์วัฒนธรรม ใช้ประโยชน์สร้างศาลาอเนกประสงค์ ศูนย์พัฒนา
 เด็กเล็ก บ้านภูไทจำลอง
2. ศูนย์แสดงผลิตภัณฑ์ชุมชน ใช้ประโยชน์แสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์
 ของชุมชน
3. ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ สมบูรณ์แบบ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็น
 แหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน

แผนภูมิที่ 3 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู

การปกครองในชุมชน แบ่งออกเป็นคุ้ม จำนวน 9 คุ้ม จากอดีตจนถึง
 ปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 9 คน ประชากรตามทะเบียนราษฎร 573 คน 133
 ครัวเรือน ประชากรที่อยู่จริง 350 คน ชาย 171 คน หญิง 179 คน จำนวน 115

ครัวเรือน ลักษณะทางสังคม มีวัด 2 แห่ง คือ วัดศรีนันทาราม และวัดพุทธคีรี โรงเรียน 2 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านภู(ประถม) และโรงเรียนพลังราษฎร์พิทยาสรรพ์ (มัธยม) ที่พักสงฆ์ 1 แห่ง ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ 1 แห่ง สำหรับทรัพยากรธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยวของบ้านภู เป็นภูเขา ถ้ำ ลำห้วย ทั้งที่เป็นสถานที่ทางธรรมชาติ และสถานที่สร้างขึ้น เช่น วัดพุทธคีรี ภูจ้อก้อ ถ้ำโงตก ถ้ำช้างสี ผาฮ่อม ลานข่อยदानและวังน้ำฮ้อย เป็นต้น บนเขามีจุดชมวิวส่องทิวธรรมชาติหลายแห่ง โดยเฉพาะบนยอดภูจ้อก้อหินซ้อนดั่ง นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม

พัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

ก่อนปี พ.ศ. 2541 ชาวบ้านภูมีภูมิปัญญาของตนเองตามวิถีชีวิตของชาวภูไท เช่น มีการเล่นดนตรี มีรูปแบบการหาอยู่หากิน มีอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 มีการจัดทำโครงการกินข้าว เสาเฮือนในบ้านแพด ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ได้มีแนวคิดและเริ่มทำโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน แต่ปรากฏว่าผลการทำโฮมสเตย์ล้มเหลว เพราะว่าไม่มีสิ่งดึงดูดความสนใจของผู้คนหรือนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก นอกจากนี้หมู่บ้านก็ยังไม่เป็นที่รู้จักของสังคม จึงส่งผลให้ไม่มีใครเข้ามาพัก หลังจากนั้นการทำโฮมสเตย์ของหมู่บ้านหยุดไปโดยอัตโนมัติ ต่อมาในปี พ.ศ.2547 – 2548 อาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร เข้ามาทำการวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชาวภูไทบ้านภู ส่งผลให้ชาวบ้านภูมีการตื่นตัวเห็นความสำคัญของประเพณี และวัฒนธรรมของตนเองที่ปฏิบัติกันมา อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ที่มีความคิดว่าจะต้องพัฒนาบ้านภูเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้ได้ จุดนี้จึงถือได้ว่าเป็นการจุดประกายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านภู ซึ่งชาวบ้านก็ได้นำเอาแนวคิดนี้เข้าสู่การประชุมหมู่บ้าน มีทั้งเสียงสนับสนุนและเสียงการคัดค้านที่คิดว่าจะมีใครเข้ามาพัก หรือมาท่องเที่ยวในชุมชน และในปี พ.ศ. 2549 ได้รับรางวัลหมู่บ้านอาสาพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของสำนักงานคณะกรรมการ

วัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กรมการพัฒนาชุมชนเขต 3 ได้จัดการประกวดคัดเลือก “หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข” เพื่อเข้ารับรางวัลพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามราชกุมารี ผลปรากฏว่า บ้านภูได้รับรางวัลชนะเลิศลำดับที่ 1 ของเขต 3 ต่อจากนั้นยังได้รับการพิจารณาให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงจากศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 3 มีการเข้ามาถ่ายทำรายการโทรทัศน์ ทุ่งแสงตะวัน จึงทำให้ชุมชนบ้านภูแห่งนี้เป็นที่รู้จักจากภายนอกมากยิ่งขึ้น จึงทำให้มีหลายหน่วยงานเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน มีการเข้ามาจับจ่ายซื้อของ มีการเข้ามารับประทานอาหารในชุมชน แต่ชุมชนยังไม่ได้มีการบริหารจัดการในรูปแบบของโฮมสเตย์ คือ ไม่มีการคิดค่าหัว มีแต่ชาวบ้านเลี้ยงแขกผู้ที่เข้ามาเยือน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีแนวคิดของการบริหารจัดการเกี่ยวกับการหารายได้เข้าสู่ชุมชนขึ้นมา มีแนวคิดที่จะรื้อฟื้นการทำโฮมสเตย์บ้านภูขึ้นมาใหม่ โดยใช้ศักยภาพของชุมชนในด้านที่เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงในการดึงดูดความสนใจจากหน่วยงานต่างๆ หลังจากนั้นชุมชนบ้านภูได้มีโอกาสต้อนรับคณะผ้าป่าจากกรุงเทพมหานครที่มาทอดถวาย ณ วัดบ้านภู ทำให้ชาวชุมชนบ้านภูได้ประสบการณ์ในการต้อนรับ ประกอบกับได้ลงพื้นที่ศึกษาดูงานที่หมู่บ้านโคกก่อ จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ทำการท่องเที่ยวในรูปแบบของโฮมสเตย์ ชุมชนบ้านภูจึงนำประสบการณ์ที่ได้มาประยุกต์ใช้เป็นการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภูโดยจัดให้มีการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้าน ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2549 การท่องเที่ยวโดยชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู ได้เปิดให้บริการครั้งแรกเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2549 ซึ่งคณะแรกที่เข้ามาโดยได้รับความช่วยเหลือจาก ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 3 ได้นำคณะพัฒนาชุมชนจำนวน 9 รุ่น รุ่นละประมาณ 100 คนมาอบรมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ พักหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภูรุ่นละ 2 วัน 1 คืน ซึ่งถือเป็นครั้งแรกของชุมชนที่มีการบริหารจัดการในรูปแบบของโฮมสเตย์ และในปี พ.ศ. 2550-2551 ชุมชนบ้านภูได้ส่งบ้านจำนวน 30 หลังเข้าประกวดหมู่บ้านโฮมสเตย์ และ

ผ่านการประเมินจำนวน 29 หลัง จากที่มีบ้านที่พร้อมให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งหมด 61 หลัง และมีการเข้ามาถ่ายทำรายการโทรทัศน์หลายรายการ เช่น รายการรอยยิ้มของแผ่นดิน รายการเปิดบ้าน อบต. ซึ่งได้ส่งผลให้ชุมชนบ้านภูเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น และได้มีคณะเข้ามาศึกษาดูงานมากที่สุด คือคณะผู้มาศึกษาดูงานจากเทศบาลเมืองหนองปรือ จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 300 คน ในปี พ.ศ. 2552 ชุมชนบ้านภูได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว จากทางกรมการพัฒนาชุมชนจังหวัดมุกดาหาร และมีการเข้ามาถ่ายทำรายการเปิดโลก OTOP ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูมีชื่อเสียงขึ้นไปในระดับประเทศ และทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูได้มีการบันทึกข้อตกลง (MOU) กับบริษัททัวร์ 2 บริษัท แต่ไม่ประสบความสำเร็จ และในปี พ.ศ. 2553 การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูมีศักยภาพที่พร้อมให้บริการกับนักท่องเที่ยว มีชื่อเสียงในระดับภาคและระดับประเทศ มีหน่วยงานทั้งทางภาครัฐ และนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก และทางประธานกรรมการหมู่บ้านโฮมสเตย์ คือ อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ยังมีแนวคิดที่น่าสนใจ คือต้องการที่จะสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนสร้างเครือข่ายร่วมกันสามารถเชื่อมโยงให้สามารถจัดทำเป็นการท่องเที่ยวในโปรแกรมของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

การจัดการทรัพยากรกับจำนวนนักท่องเที่ยว ในการจัดการท่องเที่ยวของบ้านภู ได้มีการจัดกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ชุมชนออกเป็น 6 ฐาน ได้แก่ ฐานลดรายจ่าย ฐานเพิ่มรายได้ ฐานประหยัดอดออม ฐานเรียนรู้ ฐานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฐานเอื้ออารี ซึ่งการบริหารจัดการคือ ให้นักท่องเที่ยวแบ่งกลุ่มเข้าไปศึกษาในแต่ละฐาน ซึ่งจำนวนที่เหมาะสมที่สุดคือประมาณฐานละ 50 คน หากมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่มากเกินไปก็จะมีการแบ่งกลุ่มออกเป็น 16 กลุ่ม และมีการหมุนเวียนเข้าฐานเป็น 2 รอบ และสำหรับในส่วนของ

ที่พัก จะมีบ้านที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าพักได้ทั้งสิ้น 61 หลัง ซึ่งจะสามารถพักได้หลังละประมาณ 3-6 คนหากมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่มากเกินไปเกินขีดความสามารถก็จะมีบ้านไว้คอยให้บริการเสริม และส่งให้นักท่องเที่ยวเข้าพักกับเครือข่าย แต่ความไม่เพียงพอของที่พักนั้นยังไม่เคยมีมาก่อน

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภูนั้น ชุมชนบ้านภูมีกลุ่มจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งคนที่มาจัดการท่องเที่ยวนั้น ส่วนมากจะใช้โครงสร้างของกรมการหมู่บ้านเข้ามาบริหารจัดการ และแบ่งบทบาทหน้าที่การจัดการตามความเหมาะสม (คณะกรรมการจัดการมีทั้งหมด 12 คน) ทั้งนี้ในการจัดการนั้นคณะกรรมการจัดการจะมีวาระการจัดการ 4 ปี ซึ่งเมื่อครบ 4 ปี ชุมชนก็จะมีการประชุมเพื่อลงมติคัดเลือกคณะกรรมการจัดการใหม่อีกครั้ง เว้นแต่ว่าคณะกรรมการนั้นๆ บริหารไม่ดี เช่น การจัดการท่องเที่ยวไม่ราบรื่นเท่าที่ควร การบริหารผิดพลาด ไม่เป็นไปตามแผนที่วางเอาไว้ ก็จะมีการประชุมเพื่อหาทางแก้ไข หรือลงมติกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง หรือ ลดวาระการจัดการลงเหลือ 2 ปี เป็นต้น สำหรับลักษณะโครงสร้างการบริหารการท่องเที่ยว สามารถแบ่งออกได้ทั้งหมด อยู่ 6 ฝ่าย ดังนี้

1. **ฝ่ายแม่ครัว** มีหน้าที่ทำอาหารต้อนรับแขก หรือ นักท่องเที่ยวที่มาเยือน มีทั้งหมดอยู่ 2 กลุ่มๆ ละ 10 คน ซึ่งในการปฏิบัติงาน กลุ่มแม่ครัวทั้ง 2 กลุ่มจะหมุนเวียนกันทำอาหาร
2. **ฝ่ายปฏิคม** มีหน้าที่จัดการต้อนรับ คือ จัดสถานที่ บริการนำดื่ม มีสมาชิกอยู่ 10 คน
3. **ฝ่ายการเงินและบัญชี** มีหน้าที่บริหารจัดการเงิน และทำหน้าที่ตรวจเช็คสมาชิกในชุมชนที่เข้ามาร่วมว่ามีใครบ้าง เพื่อจะได้บริหารจัดการค่าแรงให้กับคนในชุมชนที่เข้ามาร่วมอย่างยุติธรรม
4. **ฝ่ายดนตรี** มีหน้าที่เล่นดนตรี (ดนตรีของวัฒนธรรมภูไท) เพื่อเผยแพร่และสร้างความบันเทิงให้กับ นักท่องเที่ยว และคนที่เข้ามาศึกษาดูงาน
5. **ฝ่ายการแสดง** มีหน้าที่ทำการแสดง เช่น รำภูไท เพื่อให้เห็นถึง

กับวัฒนธรรมภูไท มีสมาชิกทั้งหมด 22 คน แบ่งเป็น แม่บ้าน 20 คน และเยาวชน 10 คน

6. ฝ่ายบริหารจัดการ มีหน้าที่ดูแล ประสานงาน วางแผน เตรียมงาน การท่องเที่ยว มีสมาชิกทั้งหมด 12 คน

สำหรับขั้นตอนการจัดการท่องเที่ยว เมื่อมีกลุ่มนักท่องเที่ยว หรือกลุ่มที่มาศึกษาดูงานติดต่อเข้ามาว่าจะเข้ามาศึกษาดูงานนั้น ทางผู้ประสานงานก็ต้องชี้แจงข้อปฏิบัติให้กับผู้ที่จะมาท่องเที่ยว หรือศึกษาดูงานให้ทราบถึงขั้นตอนการเตรียมความพร้อมในการมาศึกษาดูงาน เช่น ต้องเตรียมผ้าเช็ดตัวมาเอง เป็นต้น นอกจากนี้คณะกรรมการมีการประชุมวางแผนการทำงาน การเตรียมงานว่าต้องมีการจัดเตรียมอย่างไรบ้าง หรือ ถ้าคนที่มาศึกษาดูงานมีการพักค้างคืนด้วย ต้องมีการจัดคนที่มาศึกษาดูงานให้กับบ้านที่รับเป็นโฮมสเตย์ อย่างเหมาะสม (จัดตามศักยภาพของแต่ละครัวเรือนว่าสามารถรับได้กี่คน ซึ่งศักยภาพนั้นดูจาก จำนวนที่นอน จำนวนห้องน้ำ ทั้งนี้ ชีตรองรับความสามารถที่กำหนดสูงสุดจะอยู่ที่ 3 คน/หลังคาเรือน หากบ้านหลังใดมีห้องน้ำ 2 ห้องและมีความพร้อมในเรื่องต่างๆ เช่น บ้านสะอาดน่าอยู่ ห้องน้ำสะอาด ห้องครัวสะอาด ก็สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ 5-6 คน เป็นต้น) เมื่อมีการเตรียมการเรียบร้อยแล้ว ทางคณะกรรมการดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้กับสมาชิกในชุมชนได้รับทราบเพื่อจะได้เตรียมการตนเองให้พร้อมที่จะเข้ามาช่วยงานได้ ในการเข้ามาช่วยงานการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น คนในชุมชนจะเข้ามาทำหน้าที่ในฝ่ายต่างๆ ตามความเหมาะสม และความสนใจของตนเอง ซึ่งคนส่วนมากในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ (เฉลี่ยครัวเรือนละ 1 คน) โดยเมื่อเข้ามาช่วยงานจะมีการลงชื่อกับฝ่ายบัญชีเข้ามาช่วยงานการจัดการท่องเที่ยว ในฝ่ายต่างๆ ทั้งนี้ในการลงชื่อดังกล่าวนั้น เพื่อให้สะดวกต่อการบริหารจัดการเงิน ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในช่วงต่อไป

การจัดการท่องเที่ยวในแต่ละครั้งเมื่อจัดเสร็จแล้ว คนในชุมชน คณะกรรมการ และคนที่เข้าร่วมในการจัดการท่องเที่ยว นั้น จะมาประชุมร่วมกันทุกครั้ง เพื่อสรุปผลการจัดการท่องเที่ยวว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไร เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร หรือการจัดการท่องเที่ยวประสบผลสำเร็จอย่างไร ในการประชุมสรุปผลการท่องเที่ยวดังกล่าว ถ้าประสบปัญหา ก็จะมีการหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้ในการจัดการท่องเที่ยวแต่ละครั้งนั้น ขั้นตอนสุดท้ายในการจัดการท่องเที่ยว คือ การสอบถามนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยว หรือมาศึกษาดูงานนั้น ว่าการท่องเที่ยวนั้นดีอย่างไร และไม่ดีอย่างไร ซึ่งเป็นการคุยในรูปแบบสบายๆ นอกจากนี้แล้วแต่ละบ้านที่เป็นโฮมสเตย์นั้นก็จะมีการจัดสมุดไว้ในแต่ละบ้าน เพื่อให้คนที่เข้าพักในบ้านนั้นๆ ได้เขียนเกี่ยวกับการมาศึกษาดูงาน และเขียนบันทึกการมาท่องเที่ยวดังกล่าว เสร็จแล้วคณะกรรมการก็จะตามไปอ่าน เพื่อที่จะนำข้อเสนอแนะ หรือคำติชมมาปรับปรุงการท่องเที่ยวของชุมชนให้ดีขึ้น

รายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง จะแบ่งให้กับคนที่มาช่วยงานตามความเหมาะสม โดยจะแบ่งให้ตามแรงที่ทำ ซึ่งในการมาทำแต่ละครั้งนั้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าต้องมีการลงชื่อทุกครั้ง เพื่อให้ฝ่ายการเงินและบัญชีสามารถตรวจสอบได้ว่าในการจัดการท่องเที่ยวแต่ละครั้งนั้นจะต้องแบ่งรายได้หรือผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้กับใครบ้าง (คนที่มาช่วยงาน) โดยจะมีการแบ่งรายได้ทุกครั้งหลังเสร็จสิ้นการจัดการท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง นอกจากนี้ในการแบ่งปันรายได้นั้น นอกจากจะแบ่งให้กับคนในชุมชนที่มาช่วยงานแล้ว ก็มีการแบ่งรายได้ดังกล่าวเข้าวัด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และกลุ่มการท่องเที่ยวเอง ซึ่งในการหักแต่ละครั้งก็จะดูตามความเหมาะสม และมติของชุมชน ดังที่นายไพฑูริ วิเศษศรี ผู้ใหญ่บ้านที่ 1 กล่าวว่า การหักเงินเข้าส่วนกลางจะกระทำต่อเมื่อ ค่าใช้จ่ายในส่วนต่างๆ เช่น ผลตอบแทนชาวบ้าน ค่าอาหาร ทำการหักแล้วมียอดเงินคงเหลือจึงจะนำเงินจำนวนนั้นเข้าส่วนกลาง และการจ่ายค่าที่พักนักท่องเที่ยวจะจ่ายกับผู้นำของกลุ่มโดยการรับเงินจะต้องมีชาวบ้านร่วมอยู่ด้วยไม่ต่ำกว่า 3 คน ซึ่งนักท่องเที่ยวจะไม่ได้จ่ายให้กับบ้านที่พักโดยตรง แต่กรรมการและชาวบ้านจะเป็นคน

จัดสรรปันส่วนกันเองตามความเหมาะสม

การจัดการภายใน การจัดการจะยึดชุมชนเป็นหลักโดยที่จะมีการจัดสรรรายได้ที่รับมาให้กับทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรม โดยที่เด็กที่เรียนอยู่ในระดับประถมศึกษาจะได้รับในอัตราครึ่งหนึ่งของผู้ใหญ่ และจะมีการแบ่งหน้าที่และการจัดสรรรายรับตามหน้าที่ออกเป็น ดังนี้ คืองานต้อนรับ 1 แรง งานให้ความรู้ในแต่ละฐาน 1 แรง งานแสดง 1 แรง งานสู่ขวัญ 1 แรง งานสถานที่ 1 แรง งานพาแลง 1 แรง และนักดนตรี คนละ 4 แรง ซึ่งทางคณะกรรมการจะแบ่งกำไรสุทธิทั้งหมดให้กับผู้ที่มาตามทีแต่ละคนได้ทำหน้าที่ “บางครั้งแบ่งแล้วบางคนได้เงินแค่ 4 บาท เขาก็ยังยอมรับด้วยความภูมิใจ” (นายถวัลย์ ผิวขำ. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553)

สำหรับการจัดการคนในชุมชน บ้านภูเป็นชุมชนที่มีทุนเดิมของคนในชุมชนอยู่แล้ว กล่าวคือ ชุมชนบ้านภูนั้นเป็นชุมชนที่มีความสามัคคีปรองดองกันระหว่างคนในชุมชนอยู่แล้ว คนในชุมชนจะให้ความร่วมมือ และมีส่วนร่วมในการที่จะพัฒนาหมู่บ้านทุกครั้ง อย่างพร้อมเพียง ดังนั้นในการจัดการคนสำหรับการท่องเที่ยวจึงไม่เป็นอุปสรรคใด ทั้งนี้ในการจัดการคนในชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวนั้น ชุมชนมีการปฏิบัติเฉพาะช่วงแรกเท่านั้น คือ ช่วงที่หมู่บ้านจัดการท่องเที่ยวขึ้นในตอนปีแรก คือ มีการประชาสัมพันธ์ให้คนในหมู่บ้าน วิทยุรุ่น ปฏิบัติตัวให้เหมาะสม ไม่ส่งเสียงดัง ไม่สูบบุหรี่ ไม่ทะเลาะวิวาท เป็นต้น ซึ่งด้วยทุนเดิมของคนในชุมชนที่มีศักยภาพอยู่แล้ว ทำให้การจัดการคนไม่มีปัญหาใดๆ ทั้งนี้เมื่อมีกลุ่มคนเข้ามาท่องเที่ยวคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ “เมื่อคนในชุมชนรู้ว่าจะมีกลุ่มคนมาศึกษาดูงาน คนในชุมชนจะรู้โดยอัตโนมัติว่าตนเองต้องมีการเตรียมความพร้อมอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะมาช่วยงาน โดยไม่ต้องให้ผู้นำหรือคณะกรรมการต้องบอก” (นายถวัลย์ ผิวขำ. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.)

ทางด้านจัดการนักท่องเที่ยวนั้น เมื่อมีคนติดต่อจะเข้ามาศึกษาดูงานนั้น ทางคณะกรรมการฝ่ายประสานงานจะชี้แจงเกี่ยวกับ การเตรียมการก่อนมา

ศึกษาดูงาน เช่น ผู้ที่มาศึกษาดูงานต้องเตรียมผ้าเช็ดตัวมาเอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการชี้แจงกฎข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของผู้ที่มาศึกษาดูงาน หรือผู้ที่มาท่องเที่ยวว่าไม่ให้ปฏิบัติตัวได้แก่ ห้ามส่งเสียงดังหลัง 22.00 – 05.00 น. ห้ามพูดคำหยาบ ห้ามลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ห้ามทำในสิ่งที่เป็นการล่วงเกินผู้หญิงในหมู่บ้าน เช่น การจับมือ ร่วม / ชม กิจกรรมที่ชุมชนจัด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวิถีชีวิตเชิงสร้างสรรค์ ไม่เล่นการพนัน ไม่ดื่มสุราและยาเสพติด สำหรับความต้องการของชุมชนคือ ต้องการให้ทางการเข้ามาสนับสนุนในด้านงบประมาณเพื่อที่จะมีต้นทุนในการจัดทำสินค้ามาคอยรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาโดยมีหลักการ คือ “หมด-เต็ม คือมีผ้าทั้งสิ้น 10 ชิ้น หากนักท่องเที่ยวซื้อไป 1 ชิ้นก็ต้องทำเพิ่มขึ้นอีก 1 ชิ้นให้ครบ 10 เหมือนเดิม แต่ต้นทุนที่จะทำให้มี 10 ชิ้นไว้ยังไม่มี สำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนจะมาในฤดูกาลใด การเข้ามาของนักท่องเที่ยวบางครั้งจะต้องดูความพร้อมของทางชุมชนด้วย เพราะการบริหารจัดการโฮมสเตย์บ้านภูนั้นจะเน้นที่ชุมชนเป็นหลัก ช่วงที่เหมาะสมที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามามากที่สุดคือ ช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมีนาคม เพราะช่วงนี้คือช่วงที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำการเกษตร ทางชุมชนจึงมีความพร้อมในการจัดการต้อนรับนักท่องเที่ยวได้ดีที่สุด (นายสว่าง สีดี เหมัญญิก/กรรมการหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.) และปฏิภรียาของนักท่องเที่ยวหลังจากที่ได้เข้ามาในชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งคือ **“เมื่อเขาได้เปรียบเทียบกับที่อื่นๆ ที่เขาได้สัมผัสมา ที่บ้านภูบริการได้อย่างดีมาก”** (นายวิรัช ไตรยวงศ์ ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.)

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม

“อนุรักษ์วัฒนธรรม สัมผัสวิถีชีวิต ใกล้ชิดธรรมชาติ จัดการโดยชุมชนคนบ้านเฮา” โดยมีเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อประชาสัมพันธ์ชุมชนพร้อมกับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชนไปด้วย ซึ่ง

พัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเริ่มมาจากต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่ได้มีประสบการณ์ในการต้อนรับคณะผ้าป่าสามัคคีจากที่ต่างๆทุกๆปี กอปรด้วยการส่งเสริมจากกรมการพัฒนาชุมชนที่ช่วยผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นมา และพลังความสามัคคีของคนในชุมชน ทำให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแบบฉบับของบ้านภูขึ้นมาเป็นเวลาประมาณ 5 ปีแล้ว การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภู เป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยการนำศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่มานำเสนอให้กับชุมชนหรือประชาชนในที่อื่นๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ (1) ท่องเที่ยวแบบมาศึกษาดูงาน ไม่ได้ค้างคืน และ (2) ท่องเที่ยวแบบเต็มรูปแบบ คือ มาศึกษาดูงานและพักค้างคืนที่โฮมสเตย์เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในหมู่บ้าน เน้น 4 อ. คือ อาหาร อากาศ อารมณ์ อัธยาศัย โดยมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมผ่านฐานการเรียนรู้ดังนี้

1. ฐานเพิ่มรายได้

ชาวบ้านภูมีความรัก สามัคคี ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีความพยายามในการพัฒนาอาชีพของตนอย่างสม่ำเสมอ สามารถร่วมกันตั้งกลุ่มอาชีพและส่งผลให้มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ เป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอดวิถีทำอยู่ทำกินจากบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน จำนวนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มทอผ้าฝ้ายศิรินคร กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิด กลุ่มแปรรูปผ้าฝ้าย และกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม เป็นต้น

2. ฐานเรียนรู้

ฐานการเรียนรู้ เป็นศูนย์ข้อมูลหมู่บ้านที่ทำการรวบรวมประวัติความเป็นมาของชุมชนในด้านต่างๆ ไว้ สถานที่ตั้งอยู่ที่ 133 หมู่ที่ 1 ตำบล บ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ชื่อเจ้าบ้าน นายสุนทร ปัทม ชุมชนได้ใช้สถานที่แห่งนี้เป็นฐานเรียนรู้ เมื่อ เดือนกันยายน พ.ศ. 2549 มาจนถึงปัจจุบัน มีคณะศึกษาดูงานจากทุกภาคได้มาใช้บริการเพื่อศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรมการศึกษาในฐานมีดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการสืบค้นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นที่มีภูมิรู้ มีความสามารถพิเศษเฉพาะตนเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมช่วยเหลือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไป ตามความสนใจและใส่ใจของแต่ละภูมิปัญญา เพื่อนำมาสู่การถ่ายทอดให้ลูกหลานได้สืบสานต่อ มีอยู่ด้วยกันหลายคนหลายด้าน เช่น คนเก่งจักสาน งานเด่นทอผ้า หมอยาหมอมนต์ คนเป็นหมอธรรม หมอลำ ผญา การแสดงศิลปวัฒนธรรม การหาอยู่หากิน การค้นคว้าเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น
2. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นการนำสิ่งของเก่าแก่ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ได้แก่ สิ่งของเกี่ยวกับการสร้างเครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือหาอยู่หากิน เครื่องใช้เกี่ยวกับอาหารการกิน เครื่องใช้ด้านการเกษตร ผลิตภัณฑ์ชุมชน ตลอดจนสิ่งธรรมชาติ อื่นๆ ที่หาได้ตามท้องถิ่น มารวบรวมเพื่อเป็นการศึกษาเรียนรู้ เช่น กะล่อ เชือกหนัง เคาะควาย น้ำเต้าปั้ง เป็นต้น
3. การละเล่นพื้นเมือง ได้แก่ การเล่นสะบ้า เล่นหมากเก็บ เล่นลูกข่าง ร้องลำ ผญา การแสดงของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

3. ฐานการอนุรักษ์

ชาวบ้านภูมิการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมของตนเองให้คงความเป็นเอกลักษณ์ และได้รับการสืบทอดต่อไปโดยผ่านกิจกรรมดังนี้

1. การอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมหมู่บ้านภู มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นหลายอย่างที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น การแต่งกาย ความเสียสละ ความสามัคคี การนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ ความขยันขันแข็ง และการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ทำให้ชาวบ้านภูได้รับการยกย่องจากผู้ที่มาพบเห็นอยู่เสมอๆ นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนต้นแบบที่ดีแก่ท้องถิ่นอื่นๆ ได้
2. การอนุรักษ์บุญประเพณีตามฮีตสิบสอง เช่น บุญปีใหม่ บุญกองข้าว งานสงกรานต์ บุญแหวด งานเลี้ยงปู่ตา เป็นต้น

3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชุมชน ชมลิ้มเก่า วัดตุเก่าแก่ กลุ่มงานอาชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงภูไทบ้านภู
4. การอนุรักษ์พิธีบายศรีสู่ขวัญ อาหารพาล้าง แกงกระบั้ง แสดงวิถีชีวิตภูไทบ้านภู / นันทนาการ
5. การอนุรักษ์สินค้าพื้นเมือง ผ้าไหมเลิศหุ ชุดภูไทงามแท้ และผลิตภัณฑ์ของชาวภูไทหลากหลาย

การจัดการในการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนบ้านภู

การจัดการวัฒนธรรมบ้านภู ชุมชนบ้านภูมีศักยภาพทางด้านวัฒนธรรม ดังนี้

1. วัฒนธรรมการแต่งกาย ผู้ชายนุ่งผ้าม่วง ไสร่ง กางเกง ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น ผู้ชายกับผู้หญิงตัดเสื้อคนละแบบกัน และไม่ใส่เสื้อผ้าวร่วมกัน
2. วัฒนธรรมการทำมาหากิน ผู้ชายทำงานนอกบ้าน เก่งในเรื่องของการจักสาน กลางวันชอบออกทุ่งนาดูแลสัตว์เลี้ยง ได้แก่ โค สุกร ไก่ และทำงานสวน ผู้หญิงเป็นแม่บ้าน ทำงานบ้านทุกอย่าง ส่วนใหญ่เก่งในเรื่องการทอผ้า มักตั้งที่ทอผ้าไมในบ้านเกือบทุกหลังคาเรือน
3. วัฒนธรรมทางภาษา ชุมชนบ้านภู มีภาษาเป็นของตนเอง คือ ภาษาผู้ไทย คนเผ่าภูไทมีอยู่ค่อนข้างมากในจังหวัดมุกดาหาร มีอยู่เกือบทุกอำเภอ ที่มีมากได้แก่ อำเภอหนองสูง อำเภอดงหลวง อำเภอคำชะอี อำเภอนิคมน้ำอ้อย อำเภอดงหลวง ภาษาผู้ไทยเป็นภาษาที่เรียนรู้ได้เร็วกว่าภาษาอื่นๆ เช่น ข่า โซ และมีเพียงภาษาพูด ภาษาเขียนไม่มี ต้องอาศัยอักษรไทยในการเขียน

4. ประเพณีชุมชนภูไทบ้านภู

ชาวภูไทยึดถือประเพณีตามฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ ในหมู่ชนเผ่าผู้ไทยเป็นหลัก ประเพณีทุกอย่างเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยคลองสิบสี่ คลอง มาจากคำว่า ครรลอง แปลว่า แนวทางการดำเนินชีวิต เพื่อให้เป็นสิริมงคลต่อชีวิตตนเองและครอบครัว

มีอยู่ 14 แนวทาง คือ มี 3 ฝ่าย (ฝ่าย ฆราวาส , บรรพชิต และผู้ปกครอง) ส่วนฮีดลิสบอง เป็นประเพณีการทำบุญประจำเดือนเป็นส่วนใหญ่

5. ลานวัฒนธรรม

ในการต้อนรับคณะนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอนโหมสเดย์นั้น ชาวบ้านทุกคนจะแต่งกายชุดผู้ไทย คือ ผู้ชายจะนุ่งผ้าโจรสวมเสื้อผ้าฝ้ายเย็บมือ ใช้ผ้าสไบหรือผ้าขาวม้ามัดเอว ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นทิว สวมเสื้อผ้าฝ้ายย้อมครามแขนยาวทรงกระบอก ขอบตะเข็บคอเสื้อ แขนเสื้อ และชายเสื้อสีแดง ห่มด้วยผ้าสไบลายขีดสีแดงพาดเฉียงไหล่ซ้าย ประมวญผมด้วยดอกฝ้ายประดิษฐ์ ยืนแถวต้อนรับคล้องพวงมาลัยให้แก่คณะนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการโหมสเดย์ พร้อมกับจัดขบวนการแห่กลองตุ้ม มีกิจกรรมการแสดงวิถีชีวิตการหาอยู่หากิน การฟ้อนประกอบลายตามจังหวะเสียงกลองตุ้ม นำไปสู่ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ได้ชมซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลายในบริเวณลานวัฒนธรรม ภาคกลางคืนจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ กินข้าวพาลงแกงกระบั้งเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้มาเยือนพร้อมกับการแสดงดนตรีพื้นเมืองของกลุ่มภูผาขาวสาวภูผาแดงซึ่งมีการฟ้อนประกอบหลายรายการ

แผนภูมิที่ 4 การแต่งกายของชาวภูไทบ้านภูที่เป็นเอกลักษณ์

กลไกในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนบ้านภู พบว่า มีการดำเนินการดังนี้

1. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนบ้านภูได้นำต้นทุนทางสังคมที่มีการพัฒนาสร้างศักยภาพในการประชุม อภิปราย แสดงความคิดเห็น มีการเก็บข้อมูลชุมชน และร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา แนวทางการแก้ปัญหา สนองความต้องการ จัดทำเป็นแผนชุมชน ซึ่งมีหลายหน่วยงานได้มีส่วนร่วมส่งเสริมสนับสนุนตลอดมา ในปัจจุบันได้ใช้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภูเป็นแหล่งความรู้องค์รวมของชุมชนท้องถิ่น เลือกตั้ง คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นระบบ ใช้เป็นที่ประชุม เสวนา แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด จัดเป็นแหล่งคลังสมองชุมชน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ชุมชนบ้านภูยังใช้การสืบค้นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นที่มีภูมิรู้ มีความสามารถพิเศษเฉพาะตนเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมช่วยเหลือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไป

ตามความสนใจและใส่ใจของแต่ละภูมิภาค เพื่อนำมาสู่การถ่ายทอดให้ลูกหลาน ได้สืบสานต่อ มีอยู่ด้วยกันหลายคนหลายด้าน เช่น คนเก่งจักสาน งานเด่นทอผ้า หมอยาหมอมนตร์ คนเป็นหมอธรรม หมอลำผญา การแสดงศิลปวัฒนธรรม การหาอยู่หากิน การค้นคว้าเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น

2. ด้านการส่งเสริมอาชีพด้านศิลปะและวัฒนธรรม ชุมชนบ้านภูได้นำเอาองค์ความรู้จากคลังสมองและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีการเรียนรู้ สืบทอดพัฒนา ต่อยอด และเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง วิถีของชาวบ้านภูมีความรัก สามัคคี ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีความพยายามในการพัฒนาอาชีพของตนเองอย่างสม่ำเสมอ สามารถร่วมกันตั้งกลุ่มอาชีพและส่งผลให้มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ เป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอดวิถีทำอยู่ ทำกินจากบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน จำนวนหลายกลุ่ม

3. ด้านการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ในปี พ.ศ. 2551 วัดศรีนันทาราม บ้านภูได้รับการประเมินเป็นวัดส่งเสริมสุขภาพดีเด่น จากการที่มีการกระตุ้นจากภายนอกอยู่เสมอจึงทำให้ชาวบ้านภูมีความตื่นตัว เกิดความตระหนักรู้ชุมชนท้องถิ่นยิ่งขึ้น มีการรวมกลุ่มคนผู้สนใจแต่ละกลุ่มแต่ละด้านที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม ให้ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน ชมรมผู้สูงอายุปฏิบัติกิจกรรมการออกกำลังกายด้วยการรำไม้พลอง กิจกรรมนำลูกหลานเข้าวัดไหว้พระทุกวัน ธรรมสวดนะ ผู้ชายรวมกลุ่มกันจักสานซึ่งเป็นงานฝีมือที่ทุกคนได้ปฏิบัติสืบมาเป็นเวลาช้านาน ส่วนผู้หญิงใช้เวลาที่มีค่าในแต่ละวันทอผ้า สร้างเครื่องนุ่งห่ม กลุ่มดนตรีพื้นเมืองมีการฝึกซ้อม สอน ฝึกการเล่น การฟ้อนประกอบลายถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น บ้าน วัด โรงเรียน ประสานการเรียนรู้ นำสู่การปฏิบัติกิจกรรมในคุณธรรม จริยธรรม ร่วมกัน ชาวบ้านทุกคนรอบครัวมีการใส่บาตรพระภิกษุที่ออกบิณฑบาตในทุกเช้า ได้สร้างอานิสงส์การบรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนเป็นประจำทุกปี

ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมผ่านทางผู้มาเยือน

การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างการเข้าพักค้างคืนกับเจ้าของบ้านของนักท่องเที่ยว ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ถ้ามหาวิทยาลัยอุบลราชธานีมีความเป็นอยู่ของกันและกัน ความเหมือนและความต่างของการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเอง ผลที่ตามมาคือได้เกิดเป็นเครือข่ายทางวัฒนธรรม ทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เช่น ชาวชุมชนตะพง จังหวัดระยอง ในหน้าผลไม้จะทำคั้นผลไม้มาฝากชาวบ้านภูทุกปี ชาวบ้านภูก็จะมีข้าวหอมมะลิให้ตอบแทนกลับไป เรียกว่า ผลไม้แลกข้าว แลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นของชุมชนนั้นๆ มีการผูกแขนเป็นเสี้ยว (ญาติสนิท/เพื่อนสนิท) ระหว่างครอบครัว ติดต่อกัน การช่วยเหลือให้กันและกันในวันเทศกาลต่างๆ โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่บอกว่าพักโรงแรมจะไม่มีโอกาสได้พูดคุยกับเจ้าของโรงแรม แต่พักที่บ้านพี่น้องกันเองจะได้พูดคุยแลกเปลี่ยนอะไรหลายๆอย่างกับเจ้าของบ้านโดยตรง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มาจาก CBT ที่เป็นรูปธรรม ดังต่อไปนี้

1. **การฟื้นฟูสายสัมพันธ์** : ได้มีการผสมผสานระหว่างสายสัมพันธ์เดิมกับสายที่คิดขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยการสังเกตด้านเอกลักษณ์ของท้องถิ่น สภาพแวดล้อม เช่น สายแก้วมุกดา สายดอกตูม สายดอกฝ้าย สายแม่น้ำโขง และสายพญานาค ซึ่งบางสายก็เป็นการประยุกต์เพื่อให้ดูทันสมัย หรือถูกใจผู้ซื้อมากขึ้น เพราะกลุ่มผู้ซื้อมาจากหลายภูมิภาคและหลากหลายวัฒนธรรม

2. **เทคนิคการทอ หรือการแปรรูป** : ยังคงเป็นงานฝีมือล้วนๆ ไม่เน้นเครื่องจักร โดยเฉพาะเสื้อต้องเย็บมือเท่านั้น เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ คงมีเพียงการออกแบบผสมผสานลวดลายเท่านั้นที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีจากคอมพิวเตอร์ โดยความร่วมมือกับลูกหลานคนรุ่นใหม่ที่เป็นงานด้านนี้ จึงสอดคล้องกับประเด็นต่อไป นอกจากเสื้อเย็บมือแล้วยังมีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลายรูปแบบ เช่น ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าเช็ดมือ ดอกไม้ประดับที่ทำจากเศษผ้าที่เหลือและอื่นๆตามสมควร

3. การถ่ายทอดกับคนรุ่นใหม่ : นอกเหนือจากการให้ลูกหลานที่รู้เรื่องเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมด้านการออกแบบผสมผสานแล้ว ยังให้เขาได้มีโอกาสเรียนรู้จากหลักสูตรท้องถิ่นที่มีการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยชุมชนได้จัดส่งวิทยากรภูมิปัญญาท้องถิ่นไปช่วยสอนในโรงเรียนประจำท้องถิ่นใกล้บ้านทั้งในระดับประถมและมัธยมด้วย นอกจากนี้ในครอบครัวเขาก็สามารถเรียนรู้จากการช่วยผู้ปกครองที่บ้าน ตัดบั้ง เย็บบั้ง หรือเป็นธุระในเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการตัดเย็บบั้ง

4. ชุมชนได้ประสานความร่วมมือไปยังสถานศึกษาใกล้บ้าน : ในการรณรงค์ให้นักเรียนใส่เสื้อผ้าประจำท้องถิ่นทุกวันพฤหัสบดี ซึ่งรวมไปถึงครูผู้สอนด้วย และในช่วงงานเทศกาลสำคัญของชุมชนชาวบ้านทั่วไปก็มักจะสวมใส่ชุดเสื้อผ้าของท้องถิ่นเป็นปกติประจำอยู่แล้ว ยิ่งถ้าเป็นงานที่ต้องต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองก็ยิ่งให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นๆ

5. วัฒนธรรมการกินอาหาร : จริงๆ แล้วการกินแบบขันโตกเป็นวัฒนธรรมปกติของลาวอีสาน กับลาวเหนือ จะสังเกตจากภาษาพูดที่มีสำเนียงคล้ายคลึงกันมาก เพราะฉะนั้น การกินอาหารแบบขันโตกก็เป็นลักษณะเดียวกัน เพียงแต่เรียกไม่เหมือนกันเฉยๆ ภาษาภูไท เรียกขันโตก ว่า “กะโตก” ก็คือถาดรองนั่นเอง แต่เดิมการกินก็จะปูเสื่อวางกะโตกนั่งกับพื้น ผู้ชายขัดสมาธิ ผู้หญิงก็พับเพียบตามถนัด แต่ในระยะหลังเพื่อความผ่อนคลายทางอิริยาบถ การหยิบจับอาหารสะดวกสบายยิ่งขึ้น จึงมีการเสริมชั้นรองกะโตกขึ้นมาเพิ่มเติม เลยดูว่าเหมือนกับเป็นของทางเหนือไป ที่จริงก็เป็น “แบบกะโตก” อันเดียวกันนั่นเอง

6. ลักษณะบ้านเรือน : แต่เดิมชุมชนบ้านภู มีบ้านเรือนแบบคนภูไทแท้ๆ อยู่หลายหลัง เป็นแบบบ้านยกใต้ถุนพื้นสูง ชั้นบนมีระเบียงสำหรับนั่งรับลมหน้าบ้าน ใต้ถุนสูงเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยสำหรับวางแคร่ไม้นอนนั่งเล่นสบายใจ ปัจจุบันคงเหลือประมาณ 4-5 หลัง เพราะส่วนใหญ่ปรับปรุงต่อเติมหรือประยุกต์แบบบ้านของเดิมเข้ากับแบบใหม่เพื่อให้แข็งแรง และเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน

แนวโน้มและประเด็นที่ท้าทาย

แนวโน้มการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูมิแนวโน้มไปในทางที่ดี ทั้งในด้านจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอย่างต่อเนื่อง การได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวทั่วไปโดยเฉพาะจากภูมิภาคอื่นที่เล็งเห็นความความต้องการที่จะมาสัมผัสวิถีชีวิตท่ามกลางชุมชนและวัฒนธรรมภูไทที่มีเอกลักษณ์และเรียบง่าย คล้ายๆ กับชาวไทยภูเขาที่ได้รับความนิยมในทางภาคเหนือ

สำหรับประเด็นที่ท้าทายเห็นว่า ทำอย่างไร การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ถึงจะยืนหยัดต่อไปได้อย่างยั่งยืน หากขาดแกนนำที่เสียสละที่เป็นทั้งปราชญ์ชาวบ้านและศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้น ประเด็นที่ชวนคิดคือว่า จะต้องมีการสร้างทายาทสืบทอดการดำเนินงานในรุ่นต่อไป โดยให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสืบทอดวัฒนธรรมชาวภูไทให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของนักท่องเที่ยวต่อไป

ปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

ความต้องการและความสามัคคีของคนในชุมชน เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ทั้งนี้จะเห็นได้จากสมาชิกทุกครัวเรือนให้ความสำคัญกับเรื่องการเป็นเจ้าบ้านที่ดีในการต้อนรับผู้มาเยือน โดยจะเน้นถึงความสามารถและทักษะของแต่ละบุคคลในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยไม่เกี่ยงงอน โดยเฉพาะความสะอาดของบ้านพักโฮมสเตย์และถนนหนทางภายในชุมชนได้รับการทำความสะอาดอยู่เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอพร้อมที่จะให้บริการอย่างพร้อมสรรพ

การมีจิตสำนึกรักและภูมิใจในบ้านเกิด เป็นปัจจัยที่สำคัญรองลงมา ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่ชุมชนบ้านภูมีความรักและภูมิใจในชุมชนที่มีเอกลักษณ์ในแบบฉบับของตนเองที่เป็นชาวภูไท มีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายและมีจิตใจโอบอ้อมอารี และต้องการให้บ้านเกิดของตนเป็นที่รู้จักจากผู้คนต่าง

วัฒนธรรม จึงมีจิตใจรักที่ให้บริการกับผู้มาเยือนอย่างฉันทมิตร

การรู้จักการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน เป็นปัจจัยที่สำคัญลำดับที่สาม ทั้งนี้จะเห็นได้จากแกนนำและสมาชิกชุมชนบ้านภู ตื่นตัวในการเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นทั้งในด้านการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้เข้มแข็งพร้อมที่จะเป็นผู้ให้บริการที่ดี ตลอดจนการปรับปรุงต้นทุนทางวัฒนธรรมภูไทที่ดึงดูดใจให้คงอยู่ และผ่านการสืบทอดต่อไปอย่างยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลานอย่างต่อเนื่อง จนทำให้วัฒนธรรมเกิดการบ่มเพาะอย่างเป็นรูปธรรม

สรุปผลการศึกษา

การใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนของชุมชนบ้านภู ทำให้ชุมชนมีความชัดเจนในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเป้าหมาย 3 ประการ คือ 1) การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของชุมชน 2) การรักษาสถานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถเกิดการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนและผู้มาเยือน โดยเฉพาะในประเด็นแรกจะเห็นความชัดเจนได้มากที่สุด เนื่องจากว่าชุมชนมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาวภูไทที่เป็นแบบฉบับดั้งเดิมของตนเองชุมชนโดยมีการสืบทอดรุ่นต่อรุ่นมาอย่างยาวนานโดยไม่ขาดสาย ทำให้สามารถอนุรักษ์และฟื้นฟูได้ง่าย โดยชุมชนบ้านภูได้ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในหลากหลายรูปแบบ ถึงแม้ว่าชุมชนแห่งนี้ไม่ได้เกิดจากการวิจัยท้องถิ่นภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยก็ตาม แต่ด้วยพลังความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน กอปรด้วยความภูมิใจรักในบ้านเกิดของตนเป็นแรงหนุนให้ ชุมชนบ้านภูเป็นต้นแบบของการพัฒนาชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

1. ชุมชนบ้านภูและผู้ที่มีสนใจต่อการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรศึกษาประเด็นการติดตามพัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู เพื่อให้เห็นถึงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในอนาคต ตลอดจนปัจจัยหนุนเสริมหรืออุปสรรคต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู
2. ผู้ที่สนใจและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันการศึกษาในพื้นที่ ควรศึกษาประเด็นแนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนระหว่างชุมชนบ้านภูและชุมชนข้างเคียงอื่นๆในภูมิภาคเดียวกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยว
3. ผู้ที่สนใจร่วมกับชุมชนบ้านภู ควรศึกษาประเด็นการเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวให้แตกต่างจากคู่แข่งอื่น เพื่อสร้างภาพลักษณ์และจุดยืนทางการตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูให้ยังคงความน่าสนใจต่อไป

บรรณานุกรม

- จังหวัดมุกดาหาร. 2550. รายงานการประชุมคณะอนุกรรมการด้านเศรษฐกิจ
จังหวัดมุกดาหารครั้งที่ 9/2550. ชุมชนบ้านภู. 2549. เอกสารชุมชน
เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ . เอกสารอัดสำเนา.
ทองใบ สุธาจารย์. 2549. การวิจัยเชิงธุรกิจ: การปฏิบัติการวิจัยที่นอกเหนือตำรา.
อุบลราชธานี: คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
อุบลราชธานี.
- ถวัลย์ ผิวขำ. 2553. ประธานกลุ่มที่ปักโฮมสเตย์. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.
ไพฑูริ์ วิเศษศรี. 2553. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 บ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.
วิรัช ไตรยวงศ์. 2553. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.
- พจนา สวนศรี. 2546. เอกสารการสอนชุดวิชา การจัดการนันทนาการและการ
ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ. หน่วยที่ 8-15. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช.
- สว่าง สีดี. 2553. เหม่ญญิก/ กรรมการหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู. สัมภาษณ์ 31
กรกฎาคม 2553.
- วัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา. 2553. เชียงใหม่: [ออนไลน์] เว็บไซต์: <http://lpn.nfe.go.th/montiga/main.html>. 22 กรกฎาคม 2553.

ประเพณีบุญบั้งไฟ : วัฒนธรรมเสี่ยงภัยในยุคสมัยใหม่¹

Bun Bangfai (Rocket Festival) : The Risk Culture in Modern Era

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ² เยาวลักษณ์ อภิชาติवलลภ³ กนกวรรณ มะโนรัมย์⁴

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคณาจารย์ สาขาสังคมวิทยา หัวข้อ “การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของประเพณีบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์” คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เยาวลักษณ์ อภิชาติवलลภ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กนกวรรณ มะโนรัมย์ อาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

⁴ แนวคิดในเรื่อง “ความเสี่ยง” ได้รับความสนใจในทางสังคมวิทยามากขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 1980 ในความหมายทั่วไปนั้น ความเสี่ยงเป็นการประเมินรูปแบบหนึ่งของมนุษย์ที่เกิดมาจากความรู้สึกนึกคิดในจิตใจที่ต้องคาดการณ์ คาดหวังและเข้าใจต่อความตายและการบาดเจ็บภายใต้เหตุผลที่แตกต่างกัน ซึ่งในสังคมดั้งเดิม เมื่อมนุษย์รู้สึกว่าตัวเองเกิดความเสี่ยง ความเสี่ยงดังกล่าวจะเกี่ยวพันกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้น พิธีกรรมและไสยศาสตร์เวทมนต์จึงเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์และระบบความเชื่อที่บุคคลและกลุ่มทางสังคมพยายามที่จะรับมือ ยับยั้ง และป้องกันอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้น (Quilley in Turner, eds., 2006: 524-525)

บทคัดย่อ

บุญบั้งไฟเป็นประเพณีขอฝนของชาวอีสานซึ่งมีการจุดบั้งไฟเพื่อบวงสรวง เทวาอารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นสัญญาณบอกฟ้าให้พญาแถนบันดาลฝนให้เมือง มนุษย์ตามความคติเชื่อดั้งเดิม แต่ในปัจจุบันการจุดบั้งไฟในประเพณีดังกล่าวกลับ เป็นการจุดเพื่อแข่งขันและเพื่อการพนันมากขึ้น ทำให้มีการพัฒนาขนาดของบั้งไฟ รวมทั้งความเร็วและแรงของบั้งไฟโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย ซึ่งทำให้ บั้งไฟเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่มีอันตรายอย่างมาก และหลายครั้งได้ส่งผลร้ายแรง ต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้คน

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายวัฒนธรรมประเพณีในกรณีของบุญ บั้งไฟในฐานะของวัฒนธรรมร่วมสมัยที่กำลังเผชิญกับความเสี่ยงในยุคสมัยใหม่ โดยผลิตความเสี่ยงในเชิงกายภาพแทนที่การเป็นประเพณีที่ลดความเสี่ยงในเชิง จิตวิทยาในแบบดั้งเดิม จากนั้นนำเสนอวิธีการจัดการความเสี่ยงดังกล่าวซึ่งทำให้ ธุรกิจประกันภัยเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันไม่ เพียงแต่เป็นความเสี่ยงด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แม้แต่ในวัฒนธรรม ประเพณีที่ดูเหมือนไม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงอะไรมากนักยังมีการผลิตและสร้าง ความเสี่ยงซ้ำมากขึ้นในโลกสมัยใหม่ โดยวิเคราะห์ผ่านแนวคิดเรื่องความเสี่ยงภัย ในยุคสมัยใหม่ของแอนโทนี กิดเดนส์ เป็นหลัก

คำสำคัญ บุญบั้งไฟ ความเสี่ยง การจัดการความเสี่ยง ยุคสมัยใหม่ กิดเดนส์

Abstract

Bun Bangfai rocket festival is a tradition culture of Isan people which shooting rocket activity aim to worship the Gods of rain. At the present, this tradition turns to be a tradition of competition and gambling more and more. The size of the rocket is developed as well as high speed and force of the rocket by using modern technology that let the rocket as cultural object is very dangerous and affects people's lives and properties significantly.

This article aims to describe the risk culture by showing a case of Bun Bangfai as a traditional culture which is used to be a tradition of psychological risk-reducing but now change to be a contemporary culture which is a physical risk-producing culture. And then describe how to manage such risks, which let the insurance business involved. This suggests that the risks occurring at the present not only are the health and environment risk, but the traditional culture can produce and reproduce more risks in the modern world. The concept of risk in the modern era of Anthony Giddens is used as the main analysis.

Keywords : Bun Bangfai, Risk, Risk management, modern era.
Anthony Giddens

บทนำ

โลกาภิวัตน์กับสังคมเสี่ยงภัย

โลกในปัจจุบันเป็นโลกที่กำลังเผชิญกับความเสี่ยงในหลายรูปแบบ อันเป็นความเสี่ยงที่แตกต่างจากในอดีตซึ่งมนุษย์มักจะเผชิญกับความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติหรือโรคภัยที่ควบคุมไม่ได้ ซึ่งอาจจะเกิดจากธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติก็เป็นได้ โดยความเสี่ยงดังกล่าวไม่ได้รวมถึงความผิดพลาดหรือการกระทำของมนุษย์ (manufactured risk) แนวคิดเริ่มแรกเกี่ยวกับความเสี่ยงนั้นเกิดขึ้นราวศตวรรษที่ 16-17 ในช่วงที่มีการเดินเรือเพื่อค้าขายต่างแดนในยุโรป แต่ในปัจจุบัน แนวคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปพร้อมการพัฒนาของสังคมสมัยใหม่ (Lupton, 1999: 5) ด้วยการพัฒนาทางเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมต่างๆ รวมถึงการพยายามเข้าไปควบคุมธรรมชาติของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ไม่เพียงแต่เผชิญกับภัยธรรมชาติในอีกรูปแบบหนึ่งอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้วยน้ำมือมนุษย์ แต่ยังเผชิญกับความเสี่ยงอื่นๆ ทั้งด้านความเสี่ยงต่อสุขภาพที่เป็นพิษภัยจากอุตสาหกรรมและการทำลายสิ่งแวดล้อม ความเสี่ยงด้านการเงินการคลังในโลกทุนนิยม ความเสี่ยงต่อการคุกคามทางด้านร่างกายและจิตใจ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่อง “ความเสี่ยง” นี้ไม่ใช่สิ่งเดียวกับ “อันตราย” หรือ “หายนะ” แต่แนวคิดดังกล่าวมักมากับการคำนวณความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตเพื่อประกอบการตัดสินใจกระทำการ เช่น การคำนวณความเสี่ยงในการลงทุน การคำนวณความเสี่ยงในการกระโดดจากที่สูงเพื่อให้ถึงพื้นอย่างปลอดภัย การคำนวณความเสี่ยงหรือผลกระทบต่อการสูญเสียทางสภาพแวดล้อมหรือสุขภาพจากการสร้างโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น (Giddens, 2002: 22)

Ulrich Beck (1992) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมนี ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องสังคมเสี่ยงภัย (Risk society) ซึ่งทวีความเข้มข้นและรุนแรงมากขึ้นในโลกสมัย

ใหม่ท่ามกลางการพัฒนาที่ก้าวหน้าไม่หยุดยั้ง โดยเฉพาะความเสี่ยงที่เป็นผลพวงจากความไม่ตั้งใจหรือเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด (unintended consequence) อันเกิดจากความพยายามควบคุมสิ่งต่างๆ เช่น ธรรมชาติ เป็นต้น แต่ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียวแต่เชื่อมโยงกับพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกด้าน เขานำเสนอแนวคิด เรื่องความเป็นสมัยใหม่ที่มีลักษณะสะท้อนย้อนแย้ง (Reflexive modernization) ซึ่งเป็นลักษณะวิภาวชิธของสมัยใหม่ โดยไม่ได้มองว่าสังคมสมัยใหม่จะต้องมีลักษณะที่สมบูรณ์แบบ ไม่ได้มีลักษณะบีบบังคับให้มนุษย์กระทำการ แต่สังคมสมัยใหม่ก็ได้เปิดโอกาสให้เราได้คิด ไคร์ครวญ ตรึกตรอง และสะท้อนย้อนแย้งพฤติกรรมออกมาเชื่อมกับสังคมโลก ซึ่งมีพฤติกรรมดังกล่าวเป็นลักษณะของปัจเจกมากขึ้นเรื่อยๆ สำหรับยุคสมัยใหม่ที่มีลักษณะสะท้อนย้อนแย้งนั้น การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจะผลักดันให้ผู้กระทำการมีอิสระในการตัดสินใจ และผลักดันให้ปัจเจกบุคคลมีอิสระทางความคิดจากความคาดหวังต่างๆ ที่มาจากสถาบันทางสังคม และมีการสำรวจตรวจตราตัวเอง (self-monitoring) เพื่อสร้างอัตลักษณ์เฉพาะตนซึ่งในฐานะที่ทุกคนเผชิญหน้ากับความเสี่ยง มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเองและเป็นผู้ที่ไคร์ครวญตรึกตรองความคิดร่วมกันในการหาทางออกเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งการสานเสวนา (dialogue) น่าจะช่วยให้มนุษย์พ้นจากภาวะเสี่ยงภัยที่กำลังคุกคามมนุษย์ในทุกวันนี้ ซึ่งแนวคิดของ Beck ดังกล่าวเป็นมุมมองที่คล้ายคลึงกับ Scott Lash และ Anthony Giddens (Beck, Giddens & Lash, 1994)

ว่าด้วยแนวคิดวัฒนธรรมกับความเสี่ยง

การเปลี่ยนแปลงสู่สังคมสมัยใหม่ทำให้ไม่เพียงแต่สร้างความเสี่ยงในรูปแบบต่างๆ แต่ยังทำให้เกิดลักษณะความไม่แน่นอนและความสับสน ความเกิดจากความไม่คงที่ของการไหลเวียนต่างๆ ในสังคม ความไม่แน่นอนเดียวกันของวัฒนธรรมประเพณี และการเสื่อมสลายของบรรทัดฐานและประเพณีดั้งเดิม เวลา

และพื้นที่ได้ถูกย่นย่อและทำให้เกิดการหลั่งไหลของผู้คนและสิ่งของที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของสิ่งต่างๆ และการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งกิดเดนส์เรียกลักษณะของสังคมตะวันตกร่วมสมัยว่าเป็น ‘สังคมยุคหลังจารีตประเพณี’ (Giddens, 1994: 56) เขาเห็นว่า สังคมดั้งเดิมไม่มีแนวคิดเรื่องความเสี่ยงเนื่องจากไม่ได้จำเป็นจะต้องใช้มัน แต่กลับใช้แนวคิดเรื่อง “ศรัทธา” “โชคลาง” หรือ “พระประสงค์ของผู้เป็นเจ้า” เข้าไปจัดการหรือรับมือความเสี่ยงที่เกิดขึ้น (Giddens, 2002: 20-35) ซึ่งในระบบประเพณีเก่าแก่ถูกมองว่าเกิดขึ้นจากเบื้องหลังความไม่แน่นอนและความไม่ปลอดภัยต่างๆ ในชีวิต⁵ (Lupton 1999: 11-12) แม้ว่าความคิดบางอย่างในสังคมดั้งเดิม มักจะถูกมองเป็นสิ่งที่ตรงข้ามหรือเป็นที่ขัดขวางความทันสมัยในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากมักมีลักษณะของความหวั่นเกรงและล่าหลัง แต่เราจะพบว่าแนวคิดเรื่องโชคและการทำนายดวงชะตาต่างๆ ยังมีอยู่ในสังคมปัจจุบัน ความเสี่ยงจึงเป็นพลวัตทางสังคมสมัยใหม่ที่ช่วยให้มนุษย์มีการตัดสินใจโดยที่ไม่ต้องขึ้นกับศาสนา ประเพณี หรือสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้

ความเสี่ยงที่กิดเดนส์ให้ความสนใจมีลักษณะร่วมกับแนวคิดของ Beck และ Lash ในแง่ของการเป็นความเสี่ยงในยุคสมัยใหม่ที่ทำให้เกิดผลที่ไม่สามารถคาดเดาและไม่ทราบแหล่งที่มาได้ (Giddens, 2001 อ้างถึงใน เชษฐา พวงหัตถ์,

⁵จากการขึ้นบินปฏิบัติการฝนหลวงในหลายปีที่ผ่านมาในช่วงเดือนมิถุนายน - สิงหาคม มักจะประสบปัญหาการบินปฏิบัติการฝนหลวงในพื้นที่จังหวัดยโสธร จังหวัดศรีสะเกษ อุบลราชธานี และร้อยเอ็ด เกี่ยวกับการแข่งขันบั้งไฟในพื้นที่จังหวัดที่กล่าวมา โดยเฉพาะในช่วงเวลา 13:00 น.- 16:00 น. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการปฏิบัติการฝนหลวง (ขั้นตอนเลี้ยงเมฆให้อ้วนและโจมตี) เพื่อทำให้กลุ่มเมฆกลายเป็นฝน โดยการบินปฏิบัติการจะบินที่ระดับความสูงประมาณ 4,500 - 9,000 ฟุต ซึ่งเป็นระดับความสูง ที่บั้งไฟสามารถขึ้นมาถึงได้ และจากการบินปฏิบัติงานที่ผ่านมาหลายครั้งพบบั้งไฟอยู่ในท้องฟ้าที่ระดับความสูงเกินกว่า 6,000 ฟุต (และมีรายงานจากเครื่องบินโดยสารที่เดินทางมายังท่าอากาศยานนานาชาติอุบลราชธานีว่า พบบั้งไฟขึ้นที่ระดับความสูงกว่า 10,000 ฟุต ในพื้นที่เขตติดต่อระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดศรีสะเกษ) (กระทรวงการเกษตรและสหกรณ์, ม.ป.ป.).

2546: 162) โดยเขามองว่าเมื่ออนาคตถูกรุกราน ก็จะมีการคำนวณความเสี่ยง ในเชิงสถิติเพื่อสกัดกั้นผลร้ายในอนาคตด้วยการประกันความเสี่ยง ซึ่งทำให้เกิด ธุรกิจบริษัทประกันภัยต่างๆ ขึ้น และเมื่อธรรมชาติถูกรุกรานจากน้ำมือของ มนุษย์ และประเพณีต่างๆ ได้สูญสลายไป ก็จะทำให้รูปแบบที่คำนวณไม่ได้ต่างๆ ขึ้น ยิ่งเราพยายามจะควบคุมอนาคตเท่าไร อนาคตก็ยิ่งไม่มีความแน่นอนมากขึ้น เท่านั้น (Giddens, 1994: 58-59) อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่ากิดเดนส์ได้นำมุมมองด้าน วัฒนธรรมประเพณีมาร่วมอธิบายในเรื่องความเสี่ยงด้วย ซึ่งเป็นความเสี่ยงได้ใน หลากหลายรูปแบบอันเกิดจากการพัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่อย่างเข้มข้น รวมถึง ประเพณีก็เสี่ยงต่อการสูญสลายหายไปในโลกสมัยใหม่

สำหรับสังคมไทยในปัจจุบัน การถกเถียงเรื่องความเสี่ยงในประเด็นต่างๆ เช่น ความเสี่ยงในการบริหารองค์กร ความเสี่ยงด้านสุขภาพที่มาจากอุตสาหกรรม ต่างๆ วัฒนธรรมของวัยรุ่นที่มีพฤติกรรมต่อการเสี่ยงติดโรค การเสี่ยงต่ออุบัติเหตุ ทางท้องถนน รวมถึงความเสี่ยงอันเกิดจากเทคโนโลยีและการทำลายธรรมชาติ ฯลฯ ต่างล้วนแล้วมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมสมัยใหม่อย่างเข้มข้น อย่างไรก็ตาม การถกเถียงเรื่องความเสี่ยงอันเกิดจากประเพณีวัฒนธรรมที่ถือ ปฏิบัติต่อเนื่องจากในอดีต กลับยังไม่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง มากนัก ทั้งนี้ อาจจะเป็นเนื่องมาจากการที่จารีตประเพณีมักเป็นสิ่งที่ปฏิบัติต่อเนื่อง กันมาโดยถือว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำโดยที่ไม่ต้องถูกตั้งคำถาม (Giddens, 1994) และโดยเฉพาะการปฏิบัติกิจกรรมของประเพณีหนึ่งๆ นั้น จะเกิดในระยะสั้น จึง ทำให้กิจกรรมบางอย่างแม้จะเกิดความเสี่ยงอย่างมากก็เป็นสิ่งที่ละเว้นให้กระทำ ได้ เราจะเห็นว่าได้มีการสร้างสรรค์กิจกรรมหลายอย่างในงานประเพณีร่วมสมัย ที่ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์เป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับ กรณีศึกษาบุญบังไฟที่ผู้เขียนหยิบยกขึ้นมาอธิบายในส่วนถัดไป ซึ่งในอดีตเคย เป็นวัฒนธรรมที่ลดความเสี่ยงในเชิงจิตวิทยา แต่ในปัจจุบันได้สร้างความเสี่ยง ทางกายภาพอย่างมาก แต่ความเสี่ยงดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงผลของการพัฒนา

เทคโนโลยีเท่านั้น แต่เป็นผลของการพัฒนาทางความคิดของคนหรือกลุ่มคนในการตอบสนองต่อความต้องการส่วนตัวท่ามกลางบริบทของการพัฒนาสู่ความเป็นบุญประเพณีสมัยใหม่ โดยจะเห็นว่าการจัดงานบุญประเพณีที่ครั้งหนึ่งเราไม่เคยคาดคิดว่าจะต้องมีระบบการจัดการความเสี่ยงนั้น การจัดการความเสี่ยงได้ก้าวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีดังกล่าวในฐานะของการจัดการสมัยใหม่ que แสดงถึงความมีมาตรฐานและความเป็นมืออาชีพของผู้จัดงาน โดยความเชื่อดั้งเดิมที่ลดน้อยลงและการเพิ่มขึ้นของการประกวดแข่งขันและการพนันในงานบุญดังกล่าวได้ส่งผลต่อการสูญสลายของประเพณีแบบดั้งเดิมด้วย

วัฒนธรรมเสี่ยงภัย กรณีบุญบังไฟ

คำว่า “ประเพณี” นั้น ลักษณะที่สำคัญคือเป็นสิ่งที่มีการปฏิบัติติดต่อกันเป็นเวลานานและกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของกลุ่มคน ซึ่งมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ทั้งในรูปแบบของการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรและการบอกเล่า ซึ่งไม่ได้จำเป็นว่าจะต้องดิงามในสายตาของทุกกลุ่มชน สำหรับประเพณีที่มีอยู่ในกลุ่มชนทั่วโลกนั้น มีทั้งประเพณีที่บางกลุ่มมองว่าเป็นเรื่องละเมิดสิทธิมนุษยชน หลายประเพณีได้สร้างความสูญเสียและกระทบการเสียชีวิต ตัวอย่างเช่น การโยนเด็กแรกเกิดจากที่สูงของคนมุสลิมตามความเชื่อเพื่อให้เด็กแข็งแรง การแข่งขันกลิ้งลงเขาตามชีสของอังกฤษ ประเพณีการยิงพลุดอกไม้ไฟใส่บ้านเรือนของกรีซ การยิงจรวดหรือดอกไม้ไฟใส่ฝูงชนของเกาหลี เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่อันตรายถึงชีวิตทั้งสิ้น บุญบังไฟของไทยก็เป็นหนึ่งในประเพณีร่วมสมัยที่สร้างความสูญเสียทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินอย่างมากในปัจจุบัน (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2554: 277-281)

ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนแบ่งออกเป็นส่วน ส่วนแรก ชี้ให้เห็นว่าบุญบังไฟได้เปลี่ยนจากวัฒนธรรมเพื่อลดความเสี่ยงสู่การเป็นวัฒนธรรมที่สร้างความเสี่ยงได้อย่างไร ส่วนที่สอง นำเสนอการจัดการความเสี่ยงในกรณีของบุญบังไฟโยธธซึ่งถือ

เป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ระดับชาติที่ถือว่ามีมาตรฐานการจัดงาน ส่วนที่สาม นำเสนอธุรกิจประกันภัยบั้งไฟซึ่งเป็นระบบการจัดการความเสี่ยงในสมัยใหม่ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณี และส่วนที่สี่ นำเสนอการวิเคราะห์บุญบั้งไฟในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมที่กำลังสร้างและเผชิญกับความเสี่ยงในยุคโลกาภิวัตน์

จากวัฒนธรรมเพื่อลดความเสี่ยงในเชิงวัฒนธรรมสู่วัฒนธรรมเพื่อสร้างความเสี่ยงในเชิงกายภาพ (Risk-producing culture)

บุญบั้งไฟเป็นประเพณีขอฝนของชาวอีสานซึ่งมีการจัดงานเป็นจำนวนมากในภาคอีสานและในพื้นที่อื่นๆ ที่มีชาวอีสานอพยพอาศัยอยู่เป็นชุมชนใหญ่ ซึ่งมีการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่สำคัญ แนวคิดเบื้องหลังบุญบั้งไฟดั้งเดิมนั้นเพื่อลดความเสี่ยงในเชิงจิตวิทยาของฤดูกาลทางการเกษตรที่ไม่ดีด้วยการบูชาเทพยาฟ้าดินให้บันดาลให้ฝนตก

ในอดีตนั้น การจุดบั้งไฟมีจำนวนไม่มาก วัสดุที่ใช้ทำบั้งไฟเป็นไม้ไผ่และใช้ดินประสิวจำนวนน้อยทำให้ความแรงและเร็วของบั้งไฟน้อยกว่าบั้งไฟในปัจจุบันมาก ทำให้อัตราความเสี่ยงอันตรายจากการจุดบั้งไฟไม่มาก โดยตามความเชื่อเดิมนั้นถ้าบั้งไฟตกใส่บ้านหรือสถานที่ต่างๆ ไม่ใช่หุงหา คนที่อยู่ ณ ที่นั้นจะได้รับโชคร้ายและจะต้องทำบุญเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งความเชื่อดังกล่าวเป็นการลดความเสี่ยงในเชิงจิตวิทยา แต่ในปัจจุบันการจัดงานบุญบั้งไฟในหลายพื้นที่ไม่ได้ผูกติดกับความเชื่อเรื่องการขอฝนโดยสิ้นเชิง เนื่องจากวิถีชีวิตชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตเกษตรกรรมตามแบบดั้งเดิม การพึ่งพิงเทพเจ้าในการดำรงชีวิตประจำวันบางอย่างน้อยลง ผู้คนต่างหันไปประกอบอาชีพอื่นแทนอาชีพเกษตรกรรม ส่วนเกษตรกรก็สามารถใช้น้ำในการเกษตรได้จากหลายแหล่งไม่เฉพาะน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะโครงการพระราชดำริ คือ การทำฝนเทียม และจากการชลประทาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าน้ำฝนได้รับการอธิบายจากวิทยาศาสตร์สมัยใหม่แทนที่ความเชื่อต่อแถน เหล่านี้ทำให้การจัดงานบุญบั้งไฟของชุมชนหลายแห่งโดยเฉพาะ

ในเขตเมืองเป็นเพียงการสืบทอดประเพณีดั้งเดิม และกลายเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อความบันเทิง (entertainment) อีกด้วย นอกจากความเชื่อในการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนที่ลดน้อยลงแล้ว กลับเน้นการตอบสนองความชื่นชอบส่วนตัวของผู้เข้าชมมากกว่า เช่น การแข่งขัน และการจุดเพื่ออบนบานศาลกล่าว จะพบว่าในแต่ละงานนั้นจะมีการจุดบั้งไฟเพื่อถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอฝนและความอยู่ดีมีสุขของชุมชนเพียงบังเดียวเท่านั้น โดยหลายแห่งมีการจุดบั้งไฟเพื่อแก้บนเพิ่มมากขึ้นโดยไม่ได้เกี่ยวกับการขอฝนแม้แต่น้อย

การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมวัฒนธรรมยุคสมัยใหม่และวิถีชีวิตของผู้คนที่ไม่ได้เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมและมีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ลดน้อยลง ด้วยเทคโนโลยีการผลิตบั้งไฟที่สูงขึ้น และจำนวนงานที่จัดขึ้นเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการจัดแข่งขันบั้งไฟเพื่อการพนันและนอกฤดูกาล เหล่านี้ส่งผลให้พิธีกรรมดังกล่าวกลับเริ่มการผลิตความเสี่ยงซึ่งเป็นความเสี่ยงทางกายภาพเพิ่มมากขึ้น ทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินบนพื้นดิน รวมทั้งเสี่ยงต่อการฟุ้งชนเครื่องบิน เป็นต้น

สำหรับอันตรายต่อการบินนั้น ในอดีตการจุดบั้งไฟเป็นเรื่องที่กระทำได้โดยไม่ผิดกฎหมาย เนื่องจากยังไม่มีจราจรทางอากาศที่หนาแน่นและการจุดบั้งไฟไม่ได้ขึ้นสูงมาก เมื่อบั้งไฟมีขนาดใหญ่ขึ้น ความแรงของบั้งไฟก็ทำให้สามารถพุ่งไปได้ระยะไกลถึงราว 10 กิโลเมตร ซึ่งเป็นจุดที่นับว่าเป็นอันตรายต่อการสัญจรทางอากาศ เมื่อถึงฤดูจัดงานบุญบั้งไฟ ทางหอบังคับการบินที่รับผิดชอบในแต่ละพื้นที่จะมีการประกาศเตือนเรื่องการจุดบั้งไฟให้กับชุมชนและนักบินเสมอ หากพื้นที่ใดที่ต้องการจุดบั้งไฟจะต้องมีการแจ้งหอบังคับการบินเพื่อแจ้งให้นักบินระมัดระวังหรือเลี่ยงเส้นทางที่มีการจุดบั้งไฟ โดยทางจังหวัดจะประสานกับหอบังคับการบินเพื่อแจ้งพิกัดพื้นที่ในการแข่งขันบั้งไฟสำหรับแจ้งให้นักบินทราบล่วงหน้าก่อนเข้าทำงานในพื้นที่ทุกวัน ซึ่งโทษสูงสุดของการทำให้เครื่องบินตกก็คือประหารชีวิต นอกจากเป็นอันตรายต่อเครื่องบินโดยสารแล้ว บั้งไฟยังเป็น

อันตรายต่อการบินปฏิบัติการฝนหลวง⁶ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการแข่งขันที่มีการพนันที่ผิดกฎหมายและอยู่นอกฤดูกาลบุงไฟ ซึ่งจะไม่มีแรงจูงใจที่ในการแข่งขันบุงไฟให้ทางจังหวัดทราบ ทำให้นักบินไม่สามารถทราบได้ว่าพื้นที่ใดจะมีการจุดบุงไฟ เกิดความเสี่ยงในการบินปฏิบัติงานอย่างสูง เนื่องจากบุงไฟนั้นมีความเร็วสูงและเครื่องบินปฏิบัติการฝนหลวงส่วนใหญ่จะบินในลักษณะของการเกาะกลุ่ม (บินหมู่) 2-3 ลำ และจะบินในระดับที่ไม่สูงมากนัก (ความสูง 4,500 - 9,000 ฟุต) ถ้าหากเกิดเหตุบุงไฟที่ยิ่งขึ้นไปชนกับส่วนใดส่วนหนึ่งของเครื่องบิน อาจทำให้ไม่สามารถที่จะหลบหลีกได้ทัน จะทำให้เกิดอุบัติเหตุที่ร้ายแรงได้ (กระทรวงการเกษตรและสหกรณ์, ม.ป.ป.) จะพบว่าในระยะหลังนี้ เมื่อถึงฤดูของประเพณีบุงไฟ จะมีประกาศเตือนจากสนามบิน หรือการรายงานการพบเห็นบุงไฟของนักบินในระยะบินอยู่บ่อยครั้ง

ตารางที่ 1 สถิติการแจ้งขออนุญาตจุดบุงไฟในพื้นที่ เฉพาะพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โยโสธร อำนาจเจริญ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ระหว่างวันที่ 27 มีนาคม 2553 ถึงวันที่ 24 กรกฎาคม 2553 ⁷

⁶จากการขึ้นบินปฏิบัติการฝนหลวงในหลายปีที่ผ่านมาในช่วงเดือนมิถุนายน - สิงหาคม มักจะประสบปัญหาการบินปฏิบัติการฝนหลวงในพื้นที่จังหวัดโยโสธร จังหวัดศรีสะเกษ อุบลราชธานี และร้อยเอ็ด เกี่ยวกับการแข่งขันบุงไฟในพื้นที่จังหวัดที่กล่าวมา โดยเฉพาะในช่วงเวลา 13:00 น.-16:00 น. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการปฏิบัติการฝนหลวง (ขั้นตอนเลี้ยงเมฆให้อ้วนและโจมตี) เพื่อให้กลุ่มเมฆกลายเป็นฝน โดยการบินปฏิบัติการจะบินที่ระดับความสูงประมาณ 4,500 - 9,000 ฟุต ซึ่งเป็นระดับความสูง ที่บุงไฟสามารถขึ้นมาถึงได้ และจากการบินปฏิบัติงานที่ผ่านมา หลายครั้งพบบุงไฟอยู่ในท้องฟ้าที่ระดับความสูงเกินกว่า 6,000 ฟุต (และมีรายงานจากเครื่องบินโดยสารที่เดินทางมายังท่าอากาศยานนานาชาติอุบลราชธานีว่า พบบุงไฟขึ้นที่ระดับความสูงกว่า 10,000 ฟุต ในพื้นที่เขตติดต่อระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดศรีสะเกษ) (กระทรวงการเกษตรและสหกรณ์, ม.ป.ป.).

⁷จังหวัดที่พบว่ามีการจุดบุงไฟในปี 2552 มากที่สุดคือ จังหวัดบุรีรัมย์ มีจำนวนถึง 3,090 บุงไฟ (มติชนออนไลน์, 2553)

จังหวัด	จำนวนการแจ้งขออนุญาต (พื้นที่)
อุบลราชธานี	107
ศรีสะเกษ	76
ยโสธร	54
อำนาจเจริญ	51
สุรินทร์	17
รวมทั้งสิ้น	305

ที่มา: ประมวลข้อมูลจากการรวบรวมของหอบังคับการบินจังหวัดอุบลราชธานี^๖

การจัดงานบุญบั้งไฟที่มีอย่างแพร่หลาย การพยายามนำจุดเด่นของขนาดบั้งไฟมาเป็นจุดขายของงานในแต่ละพื้นที่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตบั้งไฟที่เพิ่มขนาด^๗ ความแรงและเร็ว ในปัจจุบันเป็นตัวเร่งที่สร้างอัตราความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้น แม้ว่าจะใช้การผลิตสมัยใหม่คือการใช้ระบบการอัดแบบไฮโดรลิกเข้ามาช่วยรวมถึงการมีช่างผู้ชำนาญการ แต่ก็ทำให้บั้งไฟยังเป็นเรื่องอันตรายที่คาดเดาไม่ได้ โดยบั้งไฟมีดินประสิวเป็นวัตถุดิบประกอบที่อาจเกิดระเบิดได้ทุกเมื่อหากเกิดความผิดพลาดสำหรับอันตรายของบั้งไฟนั้น แค่เพียงบั้งไฟขนาดหนึ่งนิ้ว หากเกิดระเบิดมือก็อาจจะทำให้นิ้วขาดได้ พีตล (นามสมมติ) (ติดต่อส่วนตัว, 17 กันยายน 2553) ช่างทำบั้งไฟท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “การพัฒนาบั้งไฟให้มีความเร็วและแรงนั้น เกิดจากแรงจูงใจส่วนตัวของช่างเองที่ต้องการพัฒนามาแข่งขันกัน ประกอบกับปัจจุบันมีการแข่งขันในหลายพื้นที่ ช่างที่ยึดอาชีพนี้เป็นหลักก็ต้องปรับตัวเพื่อให้บั้งไฟตนเองขายได้ โดยช่างที่มีความชำนาญจะสามารถคำนวณได้ว่าการอัดบั้งไฟแบบไหนจะไม่เป็นอันตรายหรือแบบ

^๖หมายเหตุ: โดยเฉลี่ยจะมีเกือบ 3 แห่ง/วัน ไม่รวมพื้นที่ที่ไม่ได้แจ้งข้อมูล ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าสาเหตุที่จังหวัดอุบลราชธานีมีการแจ้งการจุดบั้งไฟมากที่สุดเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีสนามบินและอยู่ใกล้เส้นทางบินมากที่สุด

^๗ในปัจจุบันขนาดของบั้งไฟที่ใช้จุดมีตั้งแต่ขนาดบั้งไฟหมื่น ถึงบั้งไฟสิบล้าน คือบรรจุดินประสิว 12 กิโลกรัม จนถึงขนาดที่มากกว่า 120 กิโลกรัม

ไหนจะบังคับทิศทางแบบใดได้”

การผลิตความเสี่ยงดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดที่กิดเดนส์นำเสนอคือ สังคมยุคก่อนสมัยใหม่มนุษย์เผชิญกับความเสี่ยงที่ถูกสร้างขึ้นมาจากธรรมชาติ แต่ในสังคมสมัยใหม่ก็เผชิญกับความเสี่ยงที่ถูกสร้างขึ้นมาจากน้ำมือมนุษย์ (Giddens, 2001 อ้างถึงใน เชษฐา พวงหัตถ์, 2546: 162-168) โดยจะเห็นว่าแม้แต่งงานบุญ ประเพณีซึ่งเราอาจจะมองว่าน่าจะสร้างความสบายใจมากกว่าจะทำให้เกิดความกังวล แต่กลับมีข่าวเกี่ยวกับอันตรายจากการจุดบั้งไฟทุกปี ทั้งอุบัติเหตุบั้งไฟระเบิด บั้งไฟแตก บั้งไฟตกใส่ผู้คนและบ้านเรือนเสียหาย เป็นต้น โดยจากสถิติปี 2550 – 2553 ที่ผู้เขียนรวบรวมได้จากข่าวทางหนังสือพิมพ์และอินเทอร์เน็ต พบว่า มีอุบัติเหตุจากการจุดบั้งไฟอย่างน้อย 25 ครั้ง ซึ่งมีทั้งอุบัติเหตุร้ายแรงและอุบัติเหตุเล็กน้อยเช่น บั้งไฟพุ่งชนทะเลห้วยคน เป็นต้น บางครั้งเป็นอุบัติเหตุจากการผลิตบั้งไฟ แต่ก็กลายเป็นข่าวว่าผลิตพลู เพื่อประกอบในงานพิธี เป็นต้น (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2554: 277-281)

อย่างไรก็ดี แม้จะทราบว่าบั้งไฟเสี่ยงต่อชีวิตทรัพย์สินของตนแต่ทว่าผู้คนที่เข้าร่วมงานก็ยังไม่ได้ใส่ใจต่อการป้องกันตนเองมากนัก จะมีเฉพาะบางคนเท่านั้นที่ตระหนักและเริ่มนำเอาหมวกกันน็อกมาป้องกันตนเองบ้าง ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กันบั้งไฟ: คนขายบั้งไฟจิ๋วสมหมวกกันน็อคที่งานบุญบั้งไฟปี 2552

บ้านปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการจุดบั้งไฟจะเสี่ยงต่อชีวิตและทรัพย์สินทั้งต่อคนทำ คนเล่น คนดู และบางครั้งก็เป็นอันตรายต่อคนที่ไม่ได้มีส่วนร่วม รวมถึงมีเสียงสะท้อนในแง่ลบเกี่ยวกับอันตรายของมัน แต่ประเพณีบุญบั้งไฟก็ยังเป็นที่สนใจอย่างกว้างขวาง ความคลั่งไคล้การจุดบั้งไฟของคนอีสานส่วนหนึ่งเห็นได้จากคลื่นมหาชนที่เข้าไปชมในงานบุญ เช่น บุญบั้งไฟของอำเภอพนมไพรจังหวัดร้อยเอ็ด หรือในบ่อนบั้งไฟ ผู้คนส่วนหนึ่งมองการจุดบั้งไฟเป็นสถานที่ปศุศนิก¹⁰ เพื่อชมบั้งไฟและสังสรรค์ไปด้วย ลักษณะที่บั้งไฟถูกจุดขึ้นไปในแนวตรงที่แม่เฒ่าคนหนึ่งกล่าวออกมาว่า “อើย จังแม่นังามหลาย” (ข้างสวยงามมาก) สะท้อนให้ความชื่นชมการ

¹⁰ภาษาอีสาน เรียก ‘กินข้าวป่า’

จุดบั้งไฟอย่างเห็นได้ชัด

ความเสี่ยงในเชิงกายภาพที่เพิ่มมากขึ้นจากในอดีต ทำให้ความเสี่ยงเป็นสิ่งที่ต้องจัดการเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้ร่วมงาน ซึ่งเป็นทั้งการดึงดูดผู้ชมและการแสดงศักยภาพของคณะผู้จัดงานด้วย ดังกรณีของการจัดงานบุญบั้งไฟเมืองยโสธรที่จะกล่าวในหัวข้อถัดไป

การจัดการความเสี่ยงในกรณีบุญบั้งไฟเมืองยโสธร

ความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้นในบุญบั้งไฟในปัจจุบัน ทำให้ผู้จัดงานในแต่ละที่มีการจัดการความเสี่ยงที่แตกต่างกันไปตามแต่ละบริบท เช่น ในพื้นที่ชนบทก็อาจจะไม่ได้มีระบบการจัดการที่ตึก หากเป็นงานใหญ่ก็อาจจะมีการทำประกันภัยในงาน มีการรักษาความปลอดภัยที่เข้มงวด ซึ่งขึ้นอยู่กับว่างานดังกล่าวเป็นงานระดับใดด้วย หากเป็นงานระดับอำเภอขึ้นไปก็จะมีระดับของการรับมือเพื่อป้องกันอันตรายที่เพิ่มขึ้น แต่หากเป็นการจุดบั้งไฟเพื่อการพนันโดยเฉพาะจะไม่ได้มีเขตควบคุมหรือการจัดการที่เป็นทางการ ต่างคนต้องรักษาชีวิตของตนเอง เป็นต้น ในที่นี้ ผู้เขียน นำกรณีการจัดการความเสี่ยงของบุญบั้งไฟเมืองยโสธรที่ถือว่าเป็นการนำแนวคิดสมัยใหม่มาปรับใช้ในบุญประเพณี ซึ่งทำให้เห็นว่าเมื่อกฎเกณฑ์แบบใหม่ๆ ได้เข้ามาในประเพณีแล้ว ระบบการควบคุมต่างๆ ก็ต้องปรับตัวตามเงื่อนไขและบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ในการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟของเมืองยโสธรนั้น ได้มีการนำระบบการจัดการประเพณีแบบใหม่ในรูปแบบที่เรียกว่า “การจัดการวัฒนธรรม” (cultural management) ที่มีสถาบันของทางราชการคือ เทศบาลเมือง เป็นแม่ข่ายหลัก ซึ่งได้ร่วมกับชุมชนเมืองและสถาบันต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงของสถาบันในท้องถิ่นนี้ แม้ว่าจะไม่ได้เป็นการเข้าไปควบคุมหรือแทนที่กิจกรรมของประชาชนอย่างเบ็ดเสร็จ แต่ก็ส่งผลต่อการนำระบบสมัยใหม่ในการจัดการวัฒนธรรมประเพณี ภายใต้เงื่อนไขของการเป็นประเพณีประจำจังหวัดและเป็น

ประเพณีระดับชาติและนานาชาติที่มีชื่อเสียงอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวโยธธร ดัง นั้นจึงมีการใช้ระบบการจัดการวัฒนธรรม ภายใต้อำนาจที่เป็นทางการของจังหวัด มีการแบ่งงานกันทำและสั่งงานตามลำดับชั้นโดยมีจังหวัดเป็นประธาน มีเทศบาล เป็นแม่งาน มีหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวเป็นพี่เลี้ยง และมีชาวกุ่มและอำเภอเป็น ผู้รับผิดชอบขบวนแห่และบั้งไฟในฐานะผู้จัดการวัฒนธรรม มีการสร้างคุณค่าและ เพิ่มมูลค่า มีการจัดหาทุนและการขอรับการสนับสนุนอย่างเป็นระบบ การจัดงาน ที่เป็นงานใหญ่และดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจึงทำให้มีการพัฒนาการจัดงานใน ด้านต่างๆ โดยเฉพาะการสร้างมาตรฐาน (standardization) และ ใช้ระบบการ ควบคุม (control) ผ่านการสร้างกฎเกณฑ์ที่เป็นทางการ (legal rule) เพื่อ ควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยของขบวนแห่และผู้เข้าร่วมงาน การควบคุม การจัดระเบียบ และตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ รวมถึงกฎเกณฑ์การประกวดแข่งขันการจุด บั้งไฟที่ใช้เพื่อ **บริหารจัดการความเสี่ยง (risk management)** ที่จะเกิดขึ้น

พื้นที่ที่ใช้สำหรับจุดบั้งไฟของเมืองโยธธธคือสวนพญาแถน ซึ่งอยู่ใน เขตเมือง ถือเป็นพื้นที่อันตรายเสี่ยงต่อการที่บั้งไฟตกใส่บ้านเรือนที่อยู่โดยรอบ มากกว่าการจุดในพื้นที่ชนบทที่เป็นท้องทุ่งนา จึงมีการจำกัดจำนวนและขนาด ของบั้งไฟที่จะจุด ไม่จุดบั้งไฟจำนวนมากเกินไป ประกอบด้วยบั้งไฟแสนและบั้งไฟ แพนซี ไม่เหมือนกับพื้นที่อื่น เพราะเกรงว่าจำนวนที่มากเกินไปรวมถึงขนาดที่ ใหญ่เกินไปก็เสี่ยงที่จะเกิดอันตรายได้บ่อยครั้งขึ้น¹¹ อนึ่ง บั้งไฟยังไม่สามารถบังคับ ทิศทางได้อย่างหนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์เหมือนกับจรวดที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ การ สร้างบั้งไฟดีดร้อนและทำประกันภัยชีวิตและทรัพย์สินเป็นหนทางหนึ่งที่จะป้องกัน

¹¹ โดยเคยมีกรณี การจุดบั้งไฟล้าน ในปี 2549 นายพงษ์ศักดิ์ รักตพงศ์ไพศาล รักษาการ รัฐมนตรีว่าการคมนาคม ขณะนั้น เป็นประธานจุดบั้งไฟล้านซึ่งมีน้ำหนักกว่า 1 ตัน แต่บั้งไฟกลับพุ่ง ชนกิ่งต้นมะม่วง และเศษท่อพีวีซี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 10 นิ้ว ความยาว 6 เมตร ตกกระจาย และ ตกลงที่บ้านเลขที่ 310 หมู่ 1 ต.เชียงคำ อ.เมือง จ.โยธธธ ซึ่งอยู่ห่างจากฐานจุดประมาณ 4 กิโลเมตร เป็นเหตุให้กระจกรถตู้และกระจกบ้านแตกเสียหาย โดย นายพงษ์ศักดิ์ ให้สัมภาษณ์ก่อนขึ้นเครื่อง บินกลับว่า รู้สึกตกใจมากกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และเห็นว่า ปัญหาเกิดจากการที่ช่างทำบั้งไฟใหญ่ไม่ พัฒนาฝีมือ ทั้งที่ เทคโนโลยีพัฒนาไปไกลแล้ว (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, 2549)

อันตรายรวมถึงการประกันความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นได้

นอกจากมีการควบคุมปริมาณและขนาดของบั้งไฟในการจุดแล้ว ยังมีการสร้างมาตรฐานการจุดบั้งไฟโดยให้มีความปลอดภัยให้มากที่สุด ใช้ระบบการจุดโดยใช้ไฟฟ้า และการสร้างฐานแบบถาวร มีการจัดโซนอันตรายเพื่อไม่ให้ผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าไปในบริเวณจุด มีการออกแบบเพื่อป้องกันไม่ให้ทิศทางของบั้งไฟตกลงในพื้นที่เมืองหรือบังคับทิศทางให้บั้งไฟสามารถตกในบริเวณที่กำหนดรวมถึงการบังคับให้บั้งไฟที่นำมาจุดต้องตีตรงทางเพื่อให้บั้งไฟตกลงมาอย่างช้าๆ ป้องกันอันตรายอันเกิดจากความแรงและเร็วของบั้งไฟ รวมถึงการจัดหน่วยรักษาพยาบาลและหน่วยฉุกเฉินรับมือหากเกิดอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ และในปี 2554 ยังมีการเตรียมการป้องกันอันตรายจากบุญบั้งไฟโดยการสร้างบังเกอร์เพื่อให้นักท่องเที่ยวถ่ายภาพได้อย่างปลอดภัย (เทศบาลเมืองยโสธร, 2554)

สำหรับชาวชุมชนเมืองเองก็ได้มีการเรียนรู้ที่จะรับมือกับความเสียดังกล่าว โดยจะใช้ระบบรับเหมาในการจุดบั้งไฟ แต่ละคุ้มวัดจะเปิดให้กลุ่มบุคคลซึ่งอาจจะเป็นลูกหลานหรือคนภายนอกเข้าไปประมูลเป็นตัวแทนของชุมชนในการจุดบั้งไฟ นอกจากนี้ชุมชนไม่ต้องเสียเงินค่าจ้างบั้งไฟเองแล้ว ยังไม่ต้องรับผิดชอบกับความเสียหายจากการจุดบั้งไฟในกรณีที่เกิดอุบัติเหตุขึ้น เนื่องจากผู้รับเหมาดังกล่าวจะเป็นผู้รับผิดชอบเอง

ชาวชุมชนท่านหนึ่งให้ข้อมูลว่า “มีอุบัติเหตุมากบ้างน้อยบ้างเกิดขึ้นทุกปี บ้างก็ตกใส่บ้านเรือนซึ่งเทศบาลก็จะเข้าไปเยียวยาชดเชยความเสียหายให้” โดยการเกิดอุบัติเหตุในบางปีก็เป็นเหตุการณ์ร้ายแรง ซึ่งในระยะหลังนี้จะพบว่าสถิติอุบัติเหตุในการจัดงานของเมืองยโสธรน้อยลงกว่าเดิมมาก แสดงให้เห็นถึงการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้น แม้ว่าเจพบตามข่าวในพื้นที่อื่นมากขึ้นก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ผู้เขียนเคยประสบกับเหตุการณ์บั้งไฟหมิ่นตกในพื้นที่ชมการจุดบั้งไฟในปี 2552 แต่โชคดีที่ไม่มีใครได้รับอันตราย

การเป็นวัฒนธรรมที่สร้างความเสี่ยง ซึ่งนับวันจะมีมากขึ้นเรื่อยๆ จึงทำให้เกิดการนำการบริหารจัดการความเสี่ยงเข้ามาจัดการงานด้วย นั่นคือ “การประกันภัย” โดยโยธธธถือว่าเป็นจังหวัดแรกๆ ที่เป็นต้นแบบเริ่มนำเอาการประกันภัยมาใช้แม้ว่าจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการประกันในวงเงินสูงก็ตาม

ธุรกิจประกันความเสี่ยงบั้งไฟ : การจัดการความเสี่ยงในยุคสมัยใหม่

การจัดงานบุญบั้งไฟที่มีเป็นจำนวนมากและความเสี่ยงของบั้งไฟในปัจจุบันที่เพิ่มมากขึ้นนั้น ส่งผลให้เกิดการเข้าไปทำธุรกิจ “การประกันความเสี่ยง” ของบริษัทธุรกิจประกันภัยที่เพิ่มขึ้น ซึ่งถือว่าการจัดการเหล่านี้เป็นการบริหารความเสี่ยงในรูปแบบใหม่ ที่เกิดจากนำระบบการจัดการสมัยใหม่ที่ในอดีตธุรกิจดังกล่าวไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับงานบุญแต่กลับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในงานบุญร่วมสมัย จากเดิมนั้น หากเกิดอุบัติเหตุขึ้นในงานบุญบั้งไฟ เจ้าภาพหรือเจ้าของบั้งไฟจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย แต่หากทำประกันภัยไว้ บริษัทประกันก็จะเป็นผู้เข้ารับผิดชอบในส่วนที่ทำประกันภัยแทน ซึ่งในอนาคตหากเกิดความเสี่ยงในงานบุญบั้งไฟมากเท่าไร ก็ยิ่งจะเกิดธุรกิจที่รับประกันความเสี่ยงมากขึ้นเท่านั้น ธุรกิจประกันความเสี่ยงที่เข้ามาในงานบุญบั้งไฟ นอกเหนือจากการรักษาความปลอดภัยตามกฎหมาย จึงเป็นอีกหนึ่งระบบการจัดการสมัยใหม่ที่เข้าควบคุมความเสี่ยงในอนาคตดังที่กิดเดนส์ได้อธิบายไว้ (Giddens, 1994: 56-61)

อันตรายที่เกิดจากการจัดงานบุญบั้งไฟที่มีการจุดบั้งไฟเป็นจำนวนมากนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการกระตุ้นของธุรกิจพนัน โดยส่วนใหญ่แล้วหากเป็นกลุ่มพนันโดยตรงที่ไม่ได้เข้าไปแฝงในงานบุญบั้งไฟ กลุ่มดังกล่าวจะไม่ทำประกันภัยและรับผิดชอบความเสียหายเอง เพราะหากเกิดอุบัติเหตุบริษัทก็อาจจะมีความผิดด้วยการทำธุรกิจประกันภัยจึงเน้นไปที่งานบุญบั้งไฟใหญ่ๆ เพราะการทำประกันภัยให้กับผู้ที่เข้าไปเที่ยวชมงาน แสดงถึงความเป็นมืออาชีพและเรียกความมั่นใจในการ

เข้าขมงานของนักท่องเที่ยวได้ แม้ว่าจะเสี่ยงต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเองก็ตาม โดยการจัดการธุรกิจประกันความเสี่ยงนี้เป็นการประกันภัยเบ็ดเตล็ดในหมวดประกันภัยความรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอก ซึ่งทำให้ผู้คนมีความมั่นใจในการขมงานบุญบั้งไฟมากขึ้น นอกจากนี้ การประกันความเสี่ยงยังแสดงถึงความน่าเชื่อถือของผู้จัดงาน และยังลดภาระค่าใช้จ่ายในด้านการจัดการในกรณีเกิดอุบัติเหตุขึ้น

บริษัทที่รับประกันภัยงานบุญบั้งไฟ เช่น

- 1) บริษัทเจ้าพระยาประกันภัยจำกัด (มหาชน)¹²
- 2) บริษัทพาณิชย์การประกันภัยจำกัด¹³
- 3) บริษัทไทยพาณิชย์สามัคคีประกันภัยจำกัด (รับทำประกันภัยให้กับ จ.ยโสธร)
- 4) บริษัทวิริยะประกันภัย (โดยมีคุณธีรวัฒน์ ธรรมโรจน์ ผู้จัดการสำนักงานสาขายโสธร เป็นตัวแทนประกันภัยรายหลัก)

คุณธีรวัฒน์ ธรรมโรจน์ (ติดต่อส่วนตัว, 16 กันยายน 2553) ตัวแทนธุรกิจประกันภัยบริษัทวิริยะประกันภัย ให้สัมภาษณ์ว่า ตนเองเริ่มทำประกันภัยงานบุญบั้งไฟตั้งแต่ปี 2550 โดยเริ่มต้นกรณีแรกที่อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งตอนนั้นก็เกิดอุบัติเหตุในงานดังกล่าวและต้องจ่ายเงินสินไหมทดแทนจำนวนมาก ซึ่งประสบกับการขาดทุน แต่หลังจากนั้นมาธุรกิจดังกล่าวก็ให้ผลประโยชน์มากขึ้น

¹²<http://www.cpyins.com> รับประกันภัยให้ อ.พนมไพร ปี 2550

¹³ถูกเพิกถอนใบอนุญาตประกอบธุรกิจประกันวินาศภัย มีผลตั้งแต่วันที่ 7 กรกฎาคม 2548 เคยรับประกันภัยงานบุญบั้งไฟของ อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด เมื่อ 3 มิถุนายน 2547 กรมธรรม์ให้ความคุ้มครอง 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ความรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกที่ผู้เอาประกันภัยต้องรับผิดชอบ และเกิดภายในบริเวณสถานที่จัดงานบุญบั้งไฟคุ้มครองการบาดเจ็บ เสียชีวิตในวงเงิน 100,000 บาทต่อคน และความเสียหายต่อทรัพย์สินวงเงิน 100,000 บาท/ครั้ง และส่วนที่ 2 ความรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกที่ผู้เอาประกันภัยต้องรับผิดชอบที่เกิดขึ้นภายนอกบริเวณสถานที่จัดงานบั้งไฟ คุ้มครองการบาดเจ็บเสียชีวิตในวงเงิน 50,000 บาทต่อคนและความเสียหายต่อทรัพย์สินในวงเงิน 50,000 บาทต่อครั้ง และรวมกันสำหรับ ส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2 ไม่เกิน 1,000,000 บาท/ครั้ง และตลอดระยะเวลาเอาประกันภัย (สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมธุรกิจการประกันภัย, 2547)

ตัวอย่างในปี 2553 มีผู้เอาประกันภัยเฉพาะในส่วนของตนกว่า 80 ราย จำนวนเงินเอาประกันตั้งแต่หนึ่งแสนถึงหนึ่งล้านบาท โดยส่วนตัวแล้วจะดูแลลูกค้าด้วยตัวเอง และแจกรายละเอียดให้กับลูกค้าอย่างชัดเจน มีความโปร่งใสในการประกันภัย รวมถึงการจ่ายเงินสินไหมทดแทนกรณีเกิดอุบัติเหตุที่รวดเร็ว จึงทำให้ผู้ให้ความเชื่อถือ โดยรับทำประกันภัยดังกล่าวทั่วประเทศ รายที่ไกลที่สุดที่รับทำประกันภัยก็คือที่อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร การทำประกันภัยไม่ได้ดูที่เรื่องที่ว่าการจุดบั้งไฟดังกล่าวเพื่อการพนันหรือไม่ แต่ดูที่ว่ามีความเสี่ยงที่อาจทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินมากน้อยเพียงใดและมองเรื่องความมั่นคงในอนาคตเป็นหลัก ถ้าหากกรณีใดมีความเสี่ยงสูง เงินประกันก็สูงตาม หรือบางแห่งก็อาจจะไม่รับทำประกันให้ก็ได้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของบริษัท

จะเห็นได้ว่าการประกันความเสี่ยงในงานบุญบั้งไฟนั้นไม่ใช่การป้องกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น แต่เป็นการรับมือกับความเสี่ยงที่มีสูงจนกลายเป็นธุรกิจหนึ่งที่สร้างกำไรในยุคสมัยใหม่

ภาพที่ 2 รับทำประกันบั้งไฟ ป้ายริมทางในเขตอำเภอเมืองใน จ.อุบลราชธานี

การเปลี่ยนแปลงของบุญบังไฟกับความเสี่ยงในยุคสมัยใหม่

จะเห็นว่าเมื่อบุญบังไฟได้กลายเป็นประเพณีร่วมสมัยที่ถูกพัฒนารูปร่างจนเป็นบุญบังไฟในปัจจุบัน แม้ว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้จะช่วยประหยัดเวลา และดูเหมือนจะสร้างความปลอดภัยมากขึ้นทั้งในการอัดบังไฟและการบังคับทิศทาง แต่ด้วยการพัฒนาขนาดและความแรง รวมถึงจำนวนการจุดที่มีมากขึ้นในแต่ละพื้นที่ก็ทำให้การจุดบังไฟมีความเสี่ยงที่คาดเดาไม่ได้เพิ่มมากขึ้น ความเสี่ยงดังกล่าวได้กลายเป็น “วาทกรรมความเสี่ยง” ให้กับประเพณีดั้งเดิม จนต้องมีการจัดการความเสี่ยงทั้งด้วยการใช้เทคโนโลยีในการจุด และการประกันความเสี่ยงด้วยการประกันภัย อันเป็นวิธีการจัดการตามแบบสมัยใหม่ที่เข้ามากำกับควบคุมความเสี่ยงดังกล่าว

ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในงานบุญบังไฟไม่ได้เป็นแค่ผลของการพัฒนาเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ที่สำคัญเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีคิดและพฤติกรรมการของผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมหรือผู้จัดงานด้วย ความเชื่อที่ลดน้อยลง ความต้องการแข่งขันที่เพิ่มขึ้น บริบทของการพัฒนาสู่ความทันสมัยล้วนเอื้อให้ผู้คนมีการผลิตบังไฟทั้งที่เพื่อการแข่งขันในเชิงสัญลักษณ์คือการแสดงถึงอัตลักษณ์ความภาคภูมิใจของท้องถิ่นตนและเหตุผลเชิงปัจเจกทั้งเพื่อการแข่งขันชิงรางวัลและการพนัน โดยเฉพาะการจัดงานในปัจจุบันที่ผู้กระทำการในระดับรัฐท้องถิ่นเข้ามาเป็นผู้แสดงบทบาทสำคัญในการกำกับและสร้างสรรค์ประเพณีขึ้นมาใหม่ โดยเหตุผลเพื่ออนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมจะถูกใช้ในฐานะอำนาจโดยชอบธรรมของผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องในการกระทำกิจกรรมต่างๆ (Giddens, 1994: 56) ฉะนั้น บังไฟแสน บังไฟล้าน บังไฟทะเล ก็จะเป็นจุดเด่นและความภาคภูมิใจของแต่ละพื้นที่ ประกอบกับเทคโนโลยีข่าวสารและการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วในปัจจุบันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อการเปรียบเทียบหรือเลียนแบบบุญบังไฟในพื้นที่ที่โดดเด่นด้วย โดยจะเห็นว่าการผลิตซ้ำการกระทำของคนในพื้นที่อื่นๆ ได้ง่ายสะดวกและรวดเร็วขึ้น รวมถึงการกระทำซ้ำดังกล่าวมีอัตราเร่งที่เพิ่ม

ขึ้นมากกว่าสมัยก่อนด้วย

เมื่อเปรียบเทียบอุบัติเหตุไฟฟ้าในแบบดั้งเดิมกับแบบสมัยใหม่ อุบัติเหตุไฟฟ้าในแบบดั้งเดิมจึงเป็นการจัดการความเสี่ยงที่มาจากธรรมชาติ (external nature) คือเป็นตัวช่วยลดความกังวลต่อการสูญเสียผลผลิตทางการเกษตร แต่ในปัจจุบันอุบัติเหตุไฟฟ้ากลับเป็นผู้ผลิตความเสี่ยงทางกายภาพขึ้นเองซึ่งเป็นความเสี่ยงที่มาจากกระทำของมนุษย์เอง (manufactured risk) ทำให้มนุษย์ต้องกลับมากังวลต่อความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นและความกังวลว่าจะเกิดเหตุภัยอันเกิดจากสิ่งที่ไม่คาดฝัน อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีอุบัติเหตุเกิดขึ้น สังคมอิสานก็ไม่ได้ปราศจากความเชื่อดั้งเดิมโดยสิ้นเชิง จะพบว่ามีการอธิบายว่าเป็นความชวย หรือการลงโทษจากเทพเจ้าแทน โดยบางคนได้นำอธิบายเหตุภัย เช่น น้ำท่วม ว่าเกิดจากความไม่พอดีในการจัดตั้งไฟหรือการเล่นพนันในบั้งไฟ โดยไม่ได้ตั้งใจที่จะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างแท้จริงเข้าไปด้วยนอกเหนือจากการอธิบายด้วยเหตุผลเรื่องการทำร้ายธรรมชาติของมนุษย์

สิ่งที่ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นในอีกแง่มุมหนึ่งนอกเหนือจากความกังวลว่าธรรมชาติจะกลับมาทำร้ายมนุษย์ดังที่กิดเดนส์ (Giddens, 1994: 58-60) และ Beck (1994: 8) กล่าว คือ การผสมผสานความคิดดั้งเดิมที่กำลังสูญหายไปและกำลังจะถูกแทนที่ด้วยความต้องการการแข่งขันเชิงปัจเจกที่ได้กลายเป็นแบบแผนปฏิบัติของส่วนรวมจะผลิตวัฒนธรรมแห่งความเสี่ยงและ ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจะกลายเป็นความเสี่ยงโดยชอบธรรม ซึ่ง “วัฒนธรรมประเพณี” จะเป็นสิ่งที่ผู้จัดงานนำมาย้ำความชอบธรรมในการสร้างความเสี่ยงดังกล่าว

สรุป

ผู้เขียนนำเสนอกรณีของอุบัติเหตุไฟฟ้าที่เป็นวัฒนธรรมที่สร้างความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้น โดยอธิบายผ่านแนวคิดเรื่องความเสี่ยงของกิดเดนส์ ซึ่งอุบัติเหตุไฟฟ้าที่สร้างความเสี่ยงมากขึ้นนี้ แสดงให้เห็นการก้าวสู่ประเพณีในยุคสมัยใหม่ที่กิด

เดนส์ (Giddens, 1994: 91-95) ซึ่งคือกำลังเผชิญกับการสูญเสียความเป็นเนื้อเดียวกันทางวัฒนธรรม กล่าวคือ ในขณะที่การจุกบั้งไฟนั้นเป็นการบูชาเพื่อขอฝนและความอยู่ดีมีสุข แต่ก็มีมีการจุกเพื่อการแข่งขันที่เพิ่มมากขึ้น โดยจะเห็นได้ว่า การพัฒนาทางความคิดของคนหรือกลุ่มคนตอบสนองต่อความต้องการส่วนตัวท่ามกลางบริบทของการพัฒนาสู่ความเป็นบุญประเพณีสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของงานบุญประเพณีดังกล่าวด้วย กล่าวคือ ยุคสมัยใหม่ได้ส่งผลต่อความเชื่อที่ลดน้อยลงในในกลุ่มคนรุ่นหลัง และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการจัดงาน ในขณะที่เดิกรุ่นที่มิได้กระทำซ้ำทางความคิดและการปฏิบัติที่ต่อเนื่องกับแบบดั้งเดิม จนการกระทำของแต่ละคนแต่ละกลุ่มไม่จำเป็นจะต้องสอดคล้องประสานหรืออยู่ภายใต้ระบบความคิดความเชื่อที่เป็นเนื้อเดียวกันภายใต้การจัดงานเดียวกัน ดังจะเห็นจากตัวอย่างว่า ในขณะที่ชาวบ้านต้องการจุกบั้งไฟเพื่อเป็นตัวแทนชุมชนตามประเพณีเดิม ผู้จัดการส่วนกลางก็ต้องการให้มีบั้งไฟเป็นตัวแทนจากชุมชนเข้าร่วมเพื่อแสดงถึงความสมานสามัคคีในชุมชน และก็มีกลุ่มคนที่ต้องการนำบั้งไฟมาจุกแข่งขันเป็นการส่วนตัว จึงมีการบรรจบกันของความต้องการในลักษณะประมูลบั้งไฟเข้าร่วมงานซึ่งทำให้แต่ละฝ่ายได้ประโยชน์

นอกจากนี้ บุญบั้งไฟร่วมสมัยแสดงให้เห็นการสอดแทรกของกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นและเริ่มเข้าแทนที่กิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มคนในพื้นที่ในฐานะที่เป็นกิจกรรมบางอย่างที่ถูกแยกส่วนออกและถูกประกอบเข้ามารวมใหม่เป็นกิจกรรมเดียวกันโดยคนกลุ่มอื่น ไม่ว่าจะเป็นการประมูลบั้งไฟของกลุ่มคน การทำธุรกิจประกันภัย การเน้นการจุกแข่งขันบั้งไฟและแสดงเอกลักษณ์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว เป็นต้น

อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมที่สร้างความเสี่ยงที่ไม่ถูกตั้งคำถามหรือได้รับการละเว้นให้กระทำ กำลังเผชิญกับความเสี่ยงต่อการพัฒนาทางความคิดที่ไม่สามารถควบคุมได้โดยจารีตประเพณีดั้งเดิมที่สามารถจำกัดพฤติกรรมของคนบางกลุ่มได้

เท่านั้น การต้องรับมือกับผู้กระทำการที่หลากหลายมากขึ้นและบริบทต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป กฎเกณฑ์สมัยใหม่ได้เข้าไปมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น ซึ่งประเด็นที่เราต้องพึงคำนึงถึงเพิ่มมากขึ้นก็คือการอนุรักษ์วัฒนธรรมจะกลายเป็นความชอบธรรมในการสร้างความเสี่ยงโดยที่มีผู้กระทำการจากภายนอกและภายในพร้อมใจเข้าไปร่วมเพิ่มอัตราเร่งให้มีความเสี่ยงที่มากขึ้น การใคร่ครวญไตร่ตรองสะท้อนคิดอย่างเข้มข้นต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (Giddens, 1994: 104-107) จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการเกษตรและสหกรณ์. (ม.ป.ป.). **บั้งไฟ...กับการบินปฏิบัติการฝนหลวง**. ค้นเมื่อ 12 มกราคม 2554, จาก http://km.opsmoac.go.th/ewt_dl_link.php?nid=48.
- กรุงเทพธุรกิจออนไลน์. (2549, 15 มกราคม). 'เพ็ง' เซ็งบั้งไฟพุ่งชนบ้าน ดีช่างไม่มีฝีมือ. **กรุงเทพธุรกิจออนไลน์**. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2553, จาก http://www.bangkokbiznews.com/2006/05/15/a001_103813.php?news_id=103813.
- เชษฐา พวงหัตถ์. (2551). ทฤษฎีสังคมและการทำความเข้าใจสถานะสมัยใหม่ของแอนโทนี กิดเดนส์ (Social Theory and the Making Sense of Modernity of Anthony Giddens). **วารสารร่วมพักษ์**: 26, 1 (ตุลาคม 2550 – มกราคม 2551).
- เทศบาลเมืองยโสธร. **ประชุมการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ 54**. ค้นเมื่อ 3 เมษายน 2554, จาก http://www.yasociety.com/ystmunicipal/index.php?option=com_k2&view=item&id=224.
- ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. (2554). **การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของประเพณีบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์**. วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยาดุสิตบัณฑิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มติชนออนไลน์. (2553, 21 กรกฎาคม). **คมนาคมเล็งออกมาตรการคุมยิบ บั้งไฟ-ปล่อยคอมลอย เหตุทำการบินเสี่ยง**. ค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2553, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1279688128&gripid=03
- สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมธุรกิจการประกันภัย. (2547). **บั้งไฟพุ่งชนคน ในงานประเพณีบุญบั้งไฟ จังหวัดร้อยเอ็ด มีผู้เสียชีวิต 1**

ราย บาดเจ็บ 20 ราย ได้รับความคุ้มครองจากการประกันภัย. ค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2554, จาก <http://www.oic.or.th/th/news/detail.php?ID=2668&key=information>

แอนโธนี กิดเดนส์. เชษฐา พวงหัตถ์, แปลและเรียบเรียง. (2546). โลกในกระแสการเปลี่ยนแปลง. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 23, 1 (2546) หน้า 133-183.

Beck, Ulrich. (1992). **Risk Society: Towards a New Modernity**. London: Sage

Beck, Ulrich, Giddens, Anthony and Lash, Scott. (1994). **Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order**. Cambridge: Polity Press.

Giddens, Anthony. (1994). "Living in a Post-Traditional Society" in Ulrich Beck, Anthony Giddens, and Scott Lash, **Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order**. Cambridge: Polity Press.

Giddens, Anthony. (2002). **Runaway World: How globalisation is reshaping our life**. London: Profile Books.

Lupton, Deborah. (1999). **Risk**. London: Routledge.

Turner, Bryan S., editor. (2006). **The Cambridge Dictionary of Sociology**. Cambridge: Cambridge University Press.

การบริหารจัดการเมืองในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

The Muang Administrative Management
in the Reign of King Chulalongkorn

ว่าที่ร้อยตรี นรเสฐ์ นาคภัทรพงษ์¹

¹ Acting Sub.Lt. Norraseth Nakpattharapong หลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขา
วิชาการจัดการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม เบอร์โทรศัพท์ 085- 9144595 E-mail: nnak-
pat@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การบริหารจัดการมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการใช้แนวการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเชิงการบริหารจัดการ (Management Approach) ผลการวิจัยพบว่า สมเด็จพระ ยาทรงราชานุภาพ ทรงได้รับพระบรมราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยพระองค์แรก ทรงนำทฤษฎีระบบราชการ (Bureaucracy) มาใช้รวมทั้งมี การวางแผน (Planning) ใช้เวลาถึง ๖ เดือนเพื่อศึกษาดูงานของกระทรวงมหาดไทยเพื่อวางแผนในการแบ่งมณฑลโดยใช้แม่น้ำเป็นเส้นแบ่ง หลังจากนั้น มี การจัดตั้งองค์การ (Organizing) มณฑล เมือง อำเภอ และตำบลหมู่บ้านเพื่อทำ การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) ระดับมณฑล (ข้าหลวงเทศาภิบาล) ระดับเมืองยกเลิกระบบ “กิน เมือง” เปลี่ยนจาก “เจ้าเมือง” มาเป็น “ผู้ว่าราชการเมือง” โดยลดจากเจ้ามาเป็นข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและรับเงินเดือนจากรัฐบาลมี การอำนวยความสะดวก (Directing) ด้วยการจัดให้มีบ้านพัก ข้าราชการและศาลากลางสำหรับทำงานในเมืองนั้นๆ การประสานงาน (Co- Coordinating) ทั้งในกระทรวงนอกกระทรวงโดยช่วยเก็บภาษีอากรที่คั่งค้างแทนกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ การรายงาน (Reporting) ในการประชุมเทศาภิบาลประจำปีจะมีรายงานทั้งด้วยวาจาและเป็นลายลักษณ์อักษร การงบประมาณ (Budgeting) มีการจัดทำงบประมาณของกระทรวงมหาดไทยเป็นครั้งแรก การตรวจราชการ (Inspection) เพื่อติดตามและประเมินผลงานทางด้านการบริหารจัดการ หายที่สุดเพื่อให้เกิดความเข้าใจกฎหมายและระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ อย่างถูกต้องตรงกันของบรรดาผู้บริหารกระทรวงมหาดไทยกำหนดให้มี การ

ประชุม (Meeting) ทุกเช้าก่อนทำงานและให้มีการประชุมในระดับอำเภอ “เมือง” มณฑลและประชุมเทศบาลอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำทุกปี

คำสำคัญ : การบริหารจัดการ, รัชกาลที่ ๕, การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์
และการบริหารจัดการ

Abstract

The purpose of this research was to study the administrative management of The Etsapipal Contries during the Reign of King Chulalongkorn. It is a qualitative research with historical approach and research in management. The research reveals that Prince Damrong Rajanupab was appointed as the first minister of the Ministry of Interior. He laid down the management system according to the bureaucracy theory, there were planning, spending 6 months to study the work of Ministry of Interior, having plan to divide geographic area using the rivers as the diving lines. Afterward, set up organization such as District, Town, Tambon, Amphoe and Village in order to recruit staff at district and township level, revoke the “Kin Muang” system, changing “The Chao Muang” to “the lieutenant governor” of a circle, transforming from royal relatives to administrative officials under the King and receiving salary from the government. For directing, the officials residential were set up together with the central office for provincial administration and issuing of law to specify the authority and responsibility of officials in all level, furthermore, the coordination between ministries leading to the collection of pending tax from previous administrative arrangement “Ministry of Finance”. It is the duty of “Superintendent Commissioner” to report to Ministry of Interior in the annual meeting verbally and in writing. Together with the capability of the King in budgeting, the Ministry of Interior received the most budget of all, in addition, the astonishing activity

of Prince Damrong Rajanupab was the inspection to monitoring and evaluating the management of Ministry of Interior for the final result in more understanding in rules and regulations among officials and management of Ministry of Interior, the meeting was held every morning before working starting of the day and to have annual meeting at provincial, districts and sub-districts, too.

Keywords : Administrative Management, King Chulalongkorn,
Historical and Management Approach

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ โดยเปลี่ยนการปกครองจากระบบจตุสดมภ์ เป็นกระทรวง ๑๒ กระทรวงตามแบบประเทศตะวันตก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นพระองค์แรก ทรงได้รับนโยบายในการตั้งอำนาจเข้ามาสู่ศูนย์กลาง เนื่องจากขณะนั้นประเทศไทยได้รับภัยคุกคามจากอังกฤษและฝรั่งเศสในการที่ต้องการได้ประเทศไทยเป็นเมืองขึ้นเพื่อประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจและการค้า ประกอบกับประเทศไทยในขณะนั้นยังปกครองแบบเมืองประเทศราชโดยให้หัวเมืองบางแห่งที่อยู่ห่างไกลปกครองตนเอง โดยเพียงแต่ส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระมหากษัตริย์ไทย ทุก ๓ ปี เช่น เชียงใหม่ เป็นต้น

เพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ดังกล่าว สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงส่งข้าราชการไปดูงานทางด้าน การปกครองที่อังกฤษใช้ในการปกครองพม่าและมลายูในขณะนั้น มาปรับปรุงใช้กับการปกครองของไทยเรียกว่า “ระบบเทศาภิบาล” โดยการแบ่งการปกครองออกเป็น มณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านตามลำดับและได้ยกเลิกระบบเมืองประเทศราชเพื่อเป็นการสร้างความเป็นเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) โดยตั้งอำนาจในการบริหารเข้ามาสู่องค์พระมหากษัตริย์เพื่อความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาว่า การเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการปกครองจากแบบเก่ามาเป็นแบบใหม่นั้นเป็นอย่างไร และมีความสำคัญอย่างไร ในการที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่หัวเมืองในการป้องกันประเทศ และมีเอกภาพในการบังคับบัญชา (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๕)

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการบริหารจัดการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาในช่วง พ.ศ. ๒๔๑๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ (สมัยรัชกาลที่ ๕)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้ การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเชิงการบริหารจัดการ (Management Approach) ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้ข้อมูลที่ได้มาจาก เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรองควบคู่กันไป โดยค้นคว้า จากสำนัก หอสมุดแห่งชาติ และหอสมุดแห่งอื่นๆ

ผลการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ได้ค้นพบคำตอบของโจทย์วิจัยที่ตั้งไว้ว่า “การบริหารจัดการ เมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะเป็นอย่างไร”

คำว่า “เมือง” เปลี่ยนมาเป็น “จังหวัด” ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ตามประกาศ กระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๓ หน้า ๕๑ ลงวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙) จากการวิจัยจะเห็นได้ว่าพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้นำ ทฤษฎีระบบราชการ (Bureaucracy) มาใช้ในการบริหารจัดการ “เมือง” ในขณะ นั้นอย่างเต็มรูปแบบ โดยการนำทฤษฎีการบริหารจัดการตามระบบราชการของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) (Max Weber’s Bureaucratic Management)

ซึ่งได้เกิดขึ้นในช่วง ค.ศ.๑๘๖๔ ถึง ค.ศ.๑๙๒๐ (พ.ศ.๒๔๐๗ ถึง พ.ศ.๒๔๖๓) ตรงกับช่วงครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.๒๔๑๑ ถึง พ.ศ.๒๔๕๓) ขณะนั้นพระองค์ได้ทรงศึกษาแบบแผนการปกครองของประเทศตะวันตกเพื่อนำมาปรับปรุงประเทศในการปฏิรูปการปกครองใน พ.ศ.๒๔๓๕ เช่นเดียวกัน

ถ้าจะกล่าวตามทฤษฎีสสมัยใหม่ ทั้งสองพระองค์ถือว่าเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎี ที่เรียกว่า Change Management เพราะการเปลี่ยนแปลงหมายถึง การกระทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมีระบบตามแผนที่ได้จัดทำไว้ รวมถึงการนำระบบและวิธีการใหม่ๆ มาปฏิบัติในองค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะเห็นได้ว่าในภาพรวมของประเทศพระองค์ได้ปรับโครงสร้าง (Structure) ในการบริหารประเทศไทยใหม่หมด จากระบบจตุสดมภ์มาเป็นการบริหารราชการตามแบบประเทศในยุโรป โดยจัดตั้งเป็น ๑๒ กระทรวง มีการแบ่งแยกอำนาจหน้าที่ของแต่ละกระทรวงอย่างชัดเจน และเป็นการดำเนินการที่ใช้มาจนถึงปัจจุบัน ถือว่าเป็นการแบ่งงานกันทำ (Division of Work) ซึ่งจะทำให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งแต่เดิมมายังไม่เคยเกิดความชัดเจนในเรื่องอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบเช่นนี้มาก่อนซึ่งพระองค์ได้ทรงเคยปรารภว่า “...เป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องรู้วิธีการปกครองแบบยุโรปเพราะ ชาวยุโรปมีความเชี่ยวชาญกว่าเราหลายร้อยเท่าในเรื่องนี้ ฉะนั้น เราจำเป็นต้องว่าจ้างใครสักคนหนึ่งที่จะรู้วิธีการเหล่านี้ เพื่อที่จะมาวางกฎเกณฑ์การปกครองแบบใหม่”

ในส่วนของกระทรวงมหาดไทยก็เช่นเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวทรงให้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาช่วยดำเนินการ โดยมีกระแสพระราชดำรัสว่า “ฉันรู้ว่าเธออ่านภาษาอังกฤษได้และรู้ว่าการจัดระเบียบกรมธรรมการของเธอนั้นถือเป็นแบบอย่างได้อย่างดี ฉะนั้น ฉันจึงต้องการให้เธอช่วยวางแผนจัดระเบียบกระทรวงมหาดไทยเสียใหม่เพื่อที่จะดึงเอาข้อขัดข้อง ที่เธอสงสัยว่าจะเป็นการกีดขวางความเจริญก้าวหน้าออกมา แลช่วยแก้ไขปัญหา

เหล่านั้น โดยนำวิธีการแบบยุโรปมาปรับใช้เข้ากับวิธีการปกครองแบบไทยๆ”

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำเนินการที่น่าจะเรียกว่า “Reengineering” แปลเป็น ภาษาไทยว่า “การรีปรับระบบ” ในการบริหารจัดการในส่วนภูมิภาครวมทั้งการบริหารจัดการเมืองเลยทีเดียว เพราะการรีปรับระบบนั้นเป็นการเริ่มต้นกันใหม่โดยไม่ยึดติดกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตจนถึงปัจจุบัน และไม่ใช้การเปลี่ยนแปลงทีละเล็กละน้อยที่ยังคงยึดติดกับฐานโครงสร้างปัจจุบันอยู่และไม่ใช้การซ่อมแซมระบบปัจจุบันให้ดีกว่าเดิม แต่เป็นการละทิ้งกระบวนการที่ทำมายาวนานแล้ว หากกระบวนการใหม่ที่ทันสมัยตามที่สภาพงานในขณะนั้นต้องการ เพื่อสร้างคุณค่าในการบริการที่ดีให้กับราษฎรส่วนนี้ที่เห็นชัดเจนที่สุด ๒ ประการด้วยกัน

ประการแรก จะเห็นได้จากในส่วนของบริหารจัดการเมืองในขณะนั้น พระองค์ทรงยกเลิกระบบ “กินเมือง” ที่มีการใช้มาอย่างยาวนานจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ในช่วงต้นก่อนที่จะมีการปฏิรูปการปกครอง ระบบนี้เปิดโอกาสให้เจ้าเมืองได้หาประโยชน์ในการบริหารราชการในเมืองที่ตนเอง รับผิดชอบ เพราะขณะนั้นเจ้าเมืองไม่มีรายได้จากทางรัฐบาลกลางแต่ประการใด สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงยกเลิกระบบดังกล่าว และยกเลิกตำแหน่ง “เจ้าเมือง” ลงด้วย เพราะเหตุว่าเจ้าเมืองสมัยก่อนมีอำนาจมาก เพราะสามารถใช้อำนาจทั้งทางฝ่ายบริหารและตุลาการควบคู่กันไปด้วยและส่วนมากเจ้าเมืองทั้งหลายประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพจากการปกครองท้องถิ่น โดยใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนเพิ่มพูนผลประโยชน์ทางการค้า และพยายามทำให้ขั้นตอนทางกฎหมายยืดเยื้อเพื่อจะได้ค่าธรรมเนียมศาลและเก็บเงินรัชฎากรของรัฐบาลกลางไว้เป็นของตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เหตุผลที่ยกเลิกระบบกินเมือง และตำแหน่งเจ้าเมือง เพราะว่าการให้ตำแหน่งนี้เป็นเพียงข้าราชการพลเรือนคนหนึ่งโดยให้เรียกชื่อใหม่ว่า “ผู้ว่าราชการเมือง” โดยเปลี่ยนฐานะความรู้สึกจากคำว่า “เจ้า” มาเป็นเพียงข้าราชการพลเรือนคนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้มีเงินเดือนจากทางราชการแทนการ

กินเมือง เพื่อให้สามารถรับราชการเป็นอาชีพที่สร้างความมั่นคงให้กับชีวิตได้

ประการที่สอง พระองค์ได้ทรงยกเลิกระบบเมืองประเทศราช ทั้งนี้เพื่อต้องการที่จะตั้งอำนาจในการบริหารเข้ามาสู่ศูนย์กลางที่องค์พระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นการสร้างเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) เหตุผลที่สำคัญที่สุดคือเพื่อความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ เพราะเป็นที่ทราบอย่างแน่ชัดว่า ขณะนั้นประเทศไทยได้รับภัยคุกคามจากลัทธิล่าอาณานิคมอย่างมาก นอกจากนี้ในการบริหารจัดการเมืองนั้นยังสามารถใช้ทฤษฎีทางการบริหารจัดการอธิบายได้ดังต่อไปนี้

การบริหารโดยทฤษฎีระบบราชการ (Bureaucracy)

ของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber)

ทฤษฎีระบบราชการ อาจแยกพิจารณาได้ เป็น ๒ แบบด้วยกันคือ แบบที่หนึ่ง ในฐานะเป็นสถาบันทางสังคม (Social Institute) สถาบันหนึ่งคือ การเป็นสถาบันบริหารการปกครองของรัฐ ด้วยเหตุผลดังนี้คือ

- 1) ถือว่าเป็นสถาบันหนึ่งของกระบวนการในการปกครองประเทศ
- 2) เป็นสถาบันที่มีหน้าที่จะต้องปกป้อง ดูแล รักษาผลประโยชน์ตลอดจนสร้างความมั่นคง
- 3) มีความต้องการความอิสระในการบริหารงาน เป็นสถาบันที่มั่นคง ยากต่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไข

แบบที่สอง Bureaucracy ในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดองค์การ (A Form of Organization) ในรูปแบบ bureaucracy

- 1) เป็นระบบการบริหารหรือการทำงานระบบหนึ่ง
- 2) มีโครงสร้างแบบที่เรียกว่า “Weberian Bureaucracy”
- 3) สามารถแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมกับสภาพการต่างๆ ในระบบราชการ

จากแนวคิดทั้งสองรูปแบบดังกล่าวมาแล้วข้างต้นองค์การราชการตาม

แนวคิดของ แม็กซ์ เวเบอร์จะต้อง ประกอบไปด้วยโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ ๗ ประการคือ

๑ หลักลำดับชั้น (Hierarchy)

ในหลักการนี้มีเป้าหมายที่จะทำให้องค์การต้องอยู่ภายใต้การควบคุมโดยมีความเชื่อ การบริหารที่มีความเป็นลำดับชั้น จะทำให้ระบบการสั่งการและการควบคุมมีความรัดกุมทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ

จะเห็นได้จากการบริหารราชการในกระทรวงมหาดไทยนั้นจะเป็นการบริหารตามลำดับชั้น โดยเริ่มตั้งแต่กระทรวงมหาดไทย เสนาบดีในขณะนั้นคือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นผู้บริหารสูงสุดในกระทรวง ต่อมาในส่วนภูมิภาค คือ ข้าหลวงเทศาภิบาลซึ่งเป็นผู้บริหารในระดับมณฑล ต่อมาคือผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดภายในเมืองนั้น ต่อจากเมืองจะมีนายอำเภอเป็นผู้บริหารสูงสุดในอำเภอนั้นๆ และตามด้วยกำนันบริหารในระดับตำบล ท้ายสุดของการบังคับบัญชาคือผู้ใหญ่บ้านซึ่งบริหารในระดับหมู่บ้าน โดยแต่ละหน่วยงานจะต้องขึ้นตรงต่อหน่วยงานที่อยู่เหนือขึ้นไปเป็นลำดับชั้นตามลำดับ

ดังนั้น การบริหารราชการตามแบบแผนสมัยใหม่จึงมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบตลอดจนขนาดเรียงตามลำดับของสายการบังคับบัญชา (Hierarchical Structure) จากเล็กไปหาใหญ่ดังนี้ ชั้นที่ ๑ การปกครองหมู่บ้าน, ชั้นที่ ๒ การปกครองตำบล, ชั้นที่ ๓ การปกครองอำเภอ (และเมืองขึ้น), ชั้นที่ ๔ การปกครองเมือง, ชั้นที่ ๕ การปกครองมณฑล

๒ หลักความรับผิดชอบ (Responsibility)

ข้าราชการต้องมีสำนึกแห่งความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเป็นสำคัญ ความรับผิดชอบ หมายถึง การรับผิดชอบต่อการกระทำใดๆ ที่ตนได้ทำลงไปและความพร้อมที่จะให้มีการตรวจ สอบโดยผู้บังคับบัญชาอยู่ตลอดเวลา

ด้วย ส่วนอำนาจ (Authority) หมายถึง ความสามารถในการสั่งการ บังคับบัญชา หรือกระทำใดๆ เพื่อให้มีการดำเนินการ หรือปฏิบัติการต่างๆ ตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

- อำนาจหน้าที่เป็นสิ่งที่ได้มาอย่างเป็นทางการตามตำแหน่ง
- อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบจะต้องมีความสมดุลกันเสมอ
- การได้มาซึ่งอำนาจในทัศนะของแม็กซ์ เวเบอร์ คือ การได้อำนาจตามกฎหมาย (Legal Authority)

การบริหารเมืองในสมัยนั้น จะเน้นการบริหารราชการบนพื้นฐานของกฎหมายเป็นหลักเช่นเดียวกัน ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำเนินการในการออกกฎหมายถึง ๒ ฉบับด้วยกัน คือ ข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) เพื่อกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ในการบริหารเมืองในขณะนั้น และ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ซึ่งวางรูปแบบในการบริหารจัดการในระดับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้านตามลำดับ

- ภาระหน้าที่ (Duty) หมายถึงภารกิจหน้าที่การทำงานที่ถูกกำหนด หรือได้รับมอบหมายให้กระทำ

กฎหมายดังกล่าวได้กำหนดอำนาจหน้าที่ต่างๆ เช่น ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองจะต้องรับผิดชอบอย่างไร ปลัด ยกกระบัตร ศุภมาตรา และตำแหน่งอื่นๆ เช่น นายอำเภอ กำนัน รวมทั้งผู้ใหญ่บ้านจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไร ซึ่งกฎหมายได้กำหนดให้ เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการทุกตำแหน่งจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับในการปฏิบัติงาน รวมถึงอำนาจในการบังคับบัญชาในแต่ละระดับมีความชัดเจนและแน่นอน ซึ่งในการกำหนดกฎระเบียบหรือข้อบังคับนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมุ่งหวังที่จะให้การทำงานเกิดความเที่ยงตรง และเกิดความต่อเนื่องในการปฏิบัติงาน ซึ่งรวมถึงเรื่องการกำหนดคุณสมบัติของ

ข้าราชการรวมทั้งเจ้าหน้าที่เพื่อให้ตรงกับความต้องการของหน่วยงานราชการในขณะนั้นมากที่สุด

๓ หลักแห่งความสมเหตุสมผล (Rationality)

ความถูกต้องเหมาะสมของแนวทางปฏิบัติที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) คือความสามารถในการที่จะใช้ทรัพยากรบริหารต่างๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัดซึ่งได้แก่ คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ รวมทั้งเวลาไปในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงานนั้นๆ ให้มากที่สุด โดยจะเห็นได้จากในเบื้องต้นสมมติๆ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงจ้างเจ้าหน้าที่ในแต่ละเมืองเท่าที่จำเป็นให้พอเพียงแก่หน่วยราชการในเมืองนั้นๆ เป็นหลักเพราะเมื่อมีการยกเลิกระบบกินเมืองแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องสร้างศาลากลางประจำเมืองต่างๆ เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงาน รวมทั้งการสร้างบ้านพักให้กับข้าราชการที่ย้ายไปจากกรุงเทพฯ ฯ หรือต่างเมืองได้มีที่พัก อันเป็นการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าราชการในขณะนั้นได้อีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้รวมทั้งการจัดซื้อ อุปกรณ์ เครื่องใช้สำนักงานต่างๆ เพื่อให้พอเพียงกับความต้องการของหน่วยราชการในระดับเมือง และอำเภอ เพื่อให้สามารถบริการที่สะดวกรวดเร็วกับราษฎรต่างๆ ที่เข้ามาติดต่อหน่วยราชการทั้งในระดับเมืองและอำเภอ ส่วนในเรื่องประสิทธิภาพ (Effective) ได้แก่ การทำงานหรือการดำเนินกิจการใดๆ ที่สามารถประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งในข้อบังคับลักษณะการปกครองหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖ ได้วางกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ว่า ทุกเช้าก่อนการทำงานในแต่ละวันให้ผู้ว่าราชการเมืองและข้าราชการภายในเมือง นั้นจะต้องมีการประชุมทุกเช้าเพื่อที่จะประเมินผลการทำงานในวันที่ผ่านมาว่า สามารถทำงานบรรลุผลตามเป้าหมายที่ทางราชการได้กำหนดไว้หรือไม่และมีอะไรต้องแก้ไขปรับปรุง

นอกจากนี้ยังได้วางกฎระเบียบให้ข้าราชการตั้งแต่ระดับอำเภอเป็นต้นไปจะต้องนำเสนอรายงานราชการให้กับทางผู้ว่าราชการเมืองได้ตรวจสอบว่าการปฏิบัติ

หน้าที่ต่างๆ ถูกต้องตามตัวบทกฎหมายหรือไม่ โดยให้เขียนรายงานใส่กระดาษ ฟูลสแคป (Foolscape) พบครึ่งโดยครึ่งหนึ่งเขียนรายงานไว้ ส่วนอีกครึ่งหนึ่งเพื่อให้ผู้ว่าราชการเมืองตรวจสอบว่าถูกต้องหรือไม่ ถ้าคำสั่งนั้นไม่ถูกต้องจะต้องแก้ไขหรือดำเนินการอย่างไรต่อไป และเพื่อให้เป็นแนวทางในการรับราชการของข้าราชการสมัยนั้นซึ่งถือว่ายังใหม่ต่อหน้าที่เป็นอย่างมาก เนื่องจากขาดคนที่มีความรู้ความสามารถเพียงพอในการรับราชการ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงออกวารสารรายเดือนชื่อ “เทศาภิบาล” เพื่อให้ข้าราชการชั้นสูงของกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นได้เขียนถ่ายทอดความรู้ในการปฏิบัติราชการ การสั่งราชการ ที่ถูกต้อง เพื่อให้ข้าราชการในหัวเมืองได้ศึกษาหาความรู้อีกทางหนึ่งด้วย ส่วนการประหยัด (Economic) คือ ความสามารถในการที่จะประหยัดทรัพยากรในการบริหาร โดยให้ผลงานในการบริหารได้ในระดับเดิมคือในแต่ละเมืองนั้น กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดตำแหน่งข้าราชการไม่มากนัก โดยการจ้างอัตราเงินเดือนในระดับต่ำก่อนแล้วจึงค่อยๆ ขึ้นเงินเดือนให้ในภายหลัง และจ้างเท่าที่จำเป็นเพื่อให้สามารถบริการประชาชนให้ได้รับความสะดวกและบริการที่ดีจากหน่วยงานราชการนั้นได้

ซึ่งแนวทางที่จะแสดงถึงความสมเหตุสมผลหรือประสิทธิภาพก็คือ การบริหารราชการในระดับเมืองในขณะนั้นได้มีการกำหนดระเบียบปฏิบัติงานขึ้นมาอย่างชัดเจนในรูปแบบ ของกฎหมายรวมถึงกฎระเบียบ ข้อบังคับทั้งในระดับเมืองและอำเภอเป็นต้น รวมทั้งยังกำหนดเวลาในการรับราชการในขณะนั้นซึ่งกฎหมายกำหนดว่า ให้ทำงานตั้งแต่ ๔ โมงเช้าถึง ๔ โมงเย็น และให้หยุดราชการในวันพระ และวันนักขัตฤกษ์

๔ หลักการมุ่งสู่ผลสำเร็จ (Achievement Orientation)

การปฏิบัติราชการจะต้องมุ่งสู่เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ของทางราชการเสมอ

ประการแรก เจ้าหน้าที่ต้องมีหลักการและวิธีการในการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง เนื่องจากช่วงนั้นเป็นช่วงปฏิรูประบบราชการจากแบบเก่ามาเป็นแบบใหม่ จึงทำให้ข้าราชการแต่ละคนยังขาดความรู้ความชำนาญในการบริหารราชการดังกล่าว ดังนั้น หนังสือ เทศาภิบาล ถือเป็นส่วนหนึ่งในการนำแนวทางที่เป็นความรู้ในการปฏิบัติราชการ และการออกคำสั่งรวมทั้งระเบียบปฏิบัติในการสั่งงานของข้าราชการในตำแหน่งต่างๆ ที่ผ่านมามีแนวทางในการประพฤติปฏิบัติและออกคำสั่งในกรณีนั้นๆ เป็นอย่างไร นอกจากนี้ในข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖ และพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ ทั้ง ๒ ฉบับได้วางรูปแบบและรายละเอียดในการทำงานของเจ้าหน้าที่ต่างๆ ตั้งแต่ระดับเมืองลงมาค่อนข้างจะครบถ้วนรัดกุมที่สุด ซึ่งถือว่าเป็นพระปรีชาสามารถของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยพระองค์แรกคือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงวางรากฐานในการบริหารราชการในระดับเมืองไว้อย่างดีเยี่ยม และได้ใช้เป็นรูปแบบมาจนถึงปัจจุบันอีกส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน

ประการที่สอง จะต้องมีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้าน โดยจะเห็นได้ว่าเมื่อสามารถบริหารงานในกระทรวงมหาดไทยได้อย่างมีเอกภาพแล้ว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงย้ายหน่วยงานที่ไม่เกี่ยวกับการปกครองไปยังหน่วยงานที่เหมาะสม โดยทรงยกเลิกอำนาจหน้าที่ ของผู้ว่าราชการเมืองซึ่งแต่ก่อนได้รวมอำนาจในการตัดสินใจซึ่งเป็นอำนาจของตุลาการไว้ด้วย มอบให้กระทรวงยุติธรรมเป็นผู้ดำเนินการตัดสินใจคดีตามความรู้ความชำนาญในด้านตัวบทกฎหมายเป็นหลัก

ประการสุดท้าย การบริหารราชการจะเกิดประสิทธิผลสูงสุดต่อเมื่อมีการกำหนดวิธีปฏิบัติงานให้ถูกต้องเหมาะสมกับลักษณะงาน สถานที่ ช่วงเวลาและสภาพแวดล้อม ในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองรวมถึงเป้าหมายผลสำเร็จที่ต้องการ

๕ หลักการทำให้เกิดความแตกต่างหรือความชำนาญเฉพาะด้าน

(Differentiation Specialization)

ลักษณะทางโครงสร้างขององค์การแบบราชการ ต้องมีการแบ่งงานและจัดแผนงานหรือจัดส่วนงานขึ้นมา เพราะภารกิจการทำงานขององค์การขนาดใหญ่มีจำนวนมาก จึงต้องมีการแบ่งงานที่ต้องทำออกเป็นส่วนๆ แล้วมีหน่วยงานรองรับซึ่งการจัดส่วนงานอาจจะจัดการได้หลายรูปแบบคือ

๑) แบ่งส่วนงานตามพื้นที่ เป็นการแบ่งงานโดยกำหนดพื้นที่ ที่จะต้องรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน และมีการกำหนดภารกิจ บทบาท อำนาจหน้าที่ ที่องค์การจะต้องบริหารจัดการด้วย

ซึ่งในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า กระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นได้แบ่งขอบเขตในการรับผิดชอบในระดับเมือง รองลงไปคือ อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านตามลำดับ โดยข้าราชการตั้งแต่ระดับ ผู้ว่าราชการเมืองจะต้องรับผิดชอบในเขตของเมืองนั้นๆ เป็นหลัก ส่วนนายอำเภอก็ต้องรับผิดชอบในเขตอำเภอที่ตนเองรับผิดชอบโดยการแบ่งพื้นที่ในการรับผิดชอบที่ชัดเจน โดยในข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖ ข้อ ๑ กำหนดว่า “ท้องที่หลายๆ อำเภอรวมกัน กำหนดเพนหัวเมืองหนึ่ง” จะเห็นได้ว่า กฎหมายได้กำหนดขอบเขตในการบริหารและปกครองบังคับบัญชาที่ชัดเจนมาก จะสังเกตได้ว่าการแบ่งเขตเมืองในสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงช่วยกันพิจารณาในการตั้งเมืองต่างๆ โดยใช้เส้นทางน้ำเป็นแนวแบ่งเขตเมือง ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า สมัยก่อนนั้นการคมนาคมทางน้ำเป็นการคมนาคมที่สะดวกและรวดเร็วที่สุด

๒) แบ่งตามหน้าที่ หรือภารกิจที่องค์การจะต้องจัดทำ เช่น ในระดับเมือง มีการแบ่งตำแหน่งตั้งแต่ระดับ ผู้ว่าราชการเมือง ปลัด ยกกระบัตร ศุภมาตรา

เป็นต้น ซึ่งแต่ละตำแหน่งหน้าที่มีกฎหมายกำหนดตำแหน่งอำนาจหน้าที่ของข้าราชการต่างๆ ไว้อีกส่วนหนึ่งด้วย

จากข้อบังคับดังกล่าวใน ข้อ.๒ ได้กำหนดไว้ว่า “หัวเมืองหนึ่ง มีผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งและมีกรมการเมืองประจำหน้าที่ราชการต่างๆ แลเป็นที่ปลูกษาหาหรือมีจำนวนตามอัตรา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า” ข้อ.๓ กำหนดว่า “ตำแหน่งกรมการเมืองต่างกันเปน ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเรียกว่า กรมการเมืองในทำเนียบ คือ ตำแหน่งปลัด ยกกระบัตร ผู้ช่วยราชการ จัดเป็นกรมการเมืองผู้ใหญ่ ๓ ตำแหน่ง จำเมือง สัสดี แพ่ง ศุภมาตรา แลสาระเลข จัดเป็นกรมการเมืองผู้น้อย ๕ ตำแหน่ง อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่ากรมการเมืองนอกทำเนียบ คือ ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือเป็นคฤหบดีในเมืองนั้นซึ่งได้มีบรรดาศักดิ์เป็นกรมการเมือง”

๓) แบ่งเป็นขั้นตอนหรือกระบวนการในการทำงาน โดยคำนึงถึงว่างานที่จะสามารถแบ่งออกเป็นกี่ขั้นตอนอะไรบ้าง แล้วกำหนดหน่วยงานมารองรับ เช่น การติดต่องานราชการอาจจะเริ่มจากระดับหมู่บ้าน คือ ผู้ใหญ่บ้านเป็นลำดับแรก ต่อจากหมู่บ้านขึ้นไประดับตำบลต้องให้ได้รับความเห็นชอบจากกำนัน ส่งไปยังอำเภอมีนายอำเภอเป็นผู้รับผิดชอบ จนถึงขั้นสุดท้ายในการตัดสินใจอาจจะอยู่ที่ตัวผู้ว่าราชการเมืองเป็นที่สุด

จากข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ.๑๑๖ ข้อ ๕๑ ได้กำหนดว่า “การที่จะบอกรายงาน หรือบอกหารือในข้อราชการ ให้มีใบบอกไปยังข้าหลวงเทศาภิบาลทุกอย่าง ให้ผู้ว่าราชการเมืองมีใบบอกตรงเข้ามายังเสนาบดี เจ้ากระทรวงในกรุงเทพ ฯ”

ข้อ ๕๕ “เรื่องราวซึ่งมีผู้ยื่นต่อผู้ว่าราชการเมืองจะเปนเรื่องราวของเอกชนก็ดี หรือบริษัทก็ดีควรรับไว้พิจารณา ถ้าเปนการร้องทุกข์ หรือขอความอนุเคราะห์ซึ่งอยู่ในอำนาจที่ผู้ว่าราชการเมืองจะช่วยปลดเปลื้องทุกข์ร้อนหรืออุปการะได้ ก็ให้กระทำตามควร ถ้าเปนการเหลือกำลังแล้วผู้ว่าราชการเมืองจะ

ทำได้ ก็ให้ชี้แจงข้อความไปยังข้าหลวงเทศาภิบาล”

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นแนวทางในการนำเสนอข้อร้องเรียนผ่านทางผู้ว่าราชการเมือง เพื่อให้ช่วยสงเคราะห์ในการดำเนินงานผ่านหน่วยงานของทางราชการ ซึ่งตามกฎหมายได้มีการกำหนดรายละเอียดเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของข้าราชการในตำแหน่งนั้นๆ

๖ หลักระเบียบวินัย (Discipline)

การทำงานต่างๆ จะต้องมีการกำหนดระเบียบวินัยและบทลงโทษ ขึ้นมาเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมความประพฤติของข้าราชการในระดับเมืองทุกคน

ในกฎหมายลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ.๑๑๖ (พ.ศ.๒๔๔๐) ได้กำหนดโทษและความผิดของข้าราชการไว้ดังนี้

ข้อ ๑๑๓ กำหนดว่า “สถานที่ต่างๆ ซึ่งอยู่ในกรมการหรือพนักงานตำแหน่งใดเป็นผู้อุปการรักษา กรมการแลพนักงานตำแหน่งนั้น เป็นผู้รับผิดชอบในการที่จะดูแล ให้การโรงแลผู้รักษาสถานที่นั้นๆ รักษาให้เรียบร้อยแลสะอาดหมดจดเป็นต้นว่า

(๑) ศาลากลาง อยู่ในหน้าที่ตำแหน่งเจ้าเมือง (๒) ศาล อยู่ในหน้าที่ยกกระบัตร์ศาล (๓) ทราย อยู่ในหน้าที่พธำมรงค์ (๔) โรงภาษี อยู่ในหน้าที่ผู้จัดการภาษี นั้นๆ ดังนี้เป็นตัวอย่าง สถานที่อื่นๆ ก็ให้ผู้ว่าราชการเมืองมอบหมาย ให้เป็นหน้าที่มีตำแหน่งเป็นผู้รับผิดชอบในการรักษาตามทำนองนี้

ข้อ ๑๑๕ กำหนดว่า “ถ้าผู้ใดปล่อยให้สถานที่หรือสิ่งของหลวง ซึ่งตัวรับผิดชอบรักษาเสียหายไปโดยไม่ระวังรักษาตามสมควร ผู้ว่าราชการเมืองมีอำนาจที่จะปรับให้ผู้นั้นทำใช้หรือจะให้ใช้ค่าซ่อมแซมหรือให้ซื้อของใช้แทนก็ได้”

นอกจากที่กล่าวมานี้จะเป็นกฎระเบียบของกระทรวงมหาดไทยที่ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวางไว้และการเลื่อนตำแหน่งให้กับ

ข้าราชการที่กล้ามารับราชการในต่างหัวเมืองว่า ให้มีโอกาask้าวหน้าในอาชีพราชการมากกว่าข้าราชการที่ทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ ฯ ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดความขาดแคลนข้าราชการที่จะไปรับราชการตามหัวเมือง ทั้งนี้เนื่องจากมีความเข้าใจขนบธรรมเนียมการรับราชการที่ผิด เพราะไปคิดว่า การที่ข้าราชการถูกโยกย้ายไปรับราชการในหัวเมืองนั้นถือว่าเป็นการถูกลงโทษ ในสมัยนั้นจึงไม่ค่อยที่จะมีข้าราชการที่เต็มใจไปรับราชการในหัวเมืองมากมายนักจึงทำให้ขณะนั้นข้าราชการที่จะไปรับราชการในต่างเมืองเกิดการขาดแคลน แต่ด้วยพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระปรมหาราชยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงอำนวยการความสะดวกให้กับข้าราชการในต่างเมืองให้มีศาลากลางประจำเมืองสำหรับทำราชการ และบ้านพักสำหรับข้าราชการ จึงทำให้การขาดแคลนข้าราชการสามารถแก้ไขไปได้ในที่สุด เพราะเมื่อก้าวไปรับราชการต่างหัวเมืองแล้วจะประสบความสำเร็จและความก้าวหน้ารวดเร็วกว่าข้าราชการที่อยู่ในกรุงเทพฯ ฯ

๗. หลักความเป็นวิชาชีพ (Professionalization)

๑) ผู้ปฏิบัติงานในองค์การถือเป็นอาชีพอย่างหนึ่งและต้องปฏิบัติงานเต็มเวลาซึ่งแต่เดิมมาตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง เรียกว่าเจ้าเมือง มีรายได้และผลประโยชน์จากการกินเมือง คือ ได้ผลประโยชน์จากค่าธรรมเนียมต่างๆ รวมทั้งการเกณฑ์แรงงานของราษฎรรวมทั้งมีรายได้จากการที่ราษฎรแบ่งปันผลประโยชน์เพื่อให้เจ้าเมืองสามารถเลี้ยงชีพอยู่ได้ แต่เมื่อมีการปฏิรูประบบราชการแล้วสมเด็จพระปรมหาราชยาดำรงราชานุภาพ ต้องการที่จะเปลี่ยนฐานะของเจ้าเมือง จากคำว่า เจ้ามาเป็นเพียงข้าราชการพลเรือนธรรมดาคนหนึ่งจึงเปลี่ยนมาเป็น ผู้ว่าราชการเมือง มีรายได้โดยได้รับเงินเดือนจากทางราชการแทน โดยมีสถานที่ทำงานที่ชัดเจนและให้ทำงานเต็มเวลา โดยจะเห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีของข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ.๑๑๖ ข้อ ๒๗ ที่กำหนดไว้ว่า “ทุกๆ เมืองให้มีศาลากลางเป็นที่สำหรับทำราชการเมือง แลให้ผู้ว่าราชการเมือง กรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยเสมียนพนักงาน ซึ่ง

มีตำแหน่งหน้าที่ทำราชการเมือง บรรดาไม่จำเป็นต้องไปทำราชการ ณะ ที่อื่น เพราะเหตุหรือประเภทของการที่ทำนั้น แต่เวลา ๔ โมงเช้าจนเวลาบ่าย ๔ โมงทุกวัน เว้นแต่วันพระ และวันนักขัตฤกษ์ที่หยุดทำการ”

๒) ความเป็นวิชาชีพ “รับราชการ” นั้นผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับ กฎระเบียบ ข้อบังคับตลอดจนตัวบทกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติราชการในหน้าที่ของตน

ซึ่งในช่วงต้นนั้นสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชูปถัมภ์ ทรงจัดการฝึกสอนให้กับข้าราชการ ในระดับอำเภอ โดยให้มีการสอน ณ ที่ทำการในแต่ละมณฑลนั้น เพื่อเป็นการฝึกหัดและอบรมความรู้ในเรื่องกฎระเบียบตลอดจนตัวบทกฎหมายต่างๆ เพื่อให้ข้าราชการได้มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง เพื่อให้สามารถเข้ามารับราชการได้

๓) มีระบบการคัดเลือกบุคคลเพื่อเข้ารับราชการ การสรรหาบุคคลเพื่อบรรจุแต่งตั้งเข้ารับราชการเพื่อดำรงตำแหน่งสำคัญในส่วนภูมิภาคเช่นตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง กรมการเมืองและกรมการเมือง อำเภอ ในตอนแรกๆ จำเป็นต้องอาศัยแต่งตั้งจากชาวพื้นเมืองที่มีความรู้ความสามารถเคยปฏิบัติราชการมาก่อนและได้เล่าเรียนมาพอสมควร ซึ่งก็ได้แก่ผู้ที่ดำรงตำแหน่งอยู่เดิมนั้นเอง จะปลดออกบ้าง แต่เพียงบางคน ส่วนตำแหน่งนายอำเภอ ก็ได้จากบุคคลที่เคยเป็นกรมการเมืองมาก่อน ในขั้นแรกนั้นสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชูปถัมภ์ ทรงให้เลือกจากจากชาวพื้นเมืองนั้นเองได้แก่ผู้ที่เคยรับราชการในตำแหน่งมูลนาย หรือเป็นกรมการเมือง เป็นคนดีในอำเภอนั้น และเป็นคนในบังคับข้าหลวงเทศาภิบาลเห็นสมควร ออกหมายตั้งให้เป็นและมีใบบอกเข้ามาในกระทรวง

กล่าวโดยสรุป องค์การแบบราชการการ ของ แม็กซ์ เวเบอร์ เมื่อนำมาใช้กับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในระบบราชการไทยมีข้อที่ควรพิจารณาหลายประการ คือ

ประการแรก ราชการไทยเป็นระบบอุปถัมภ์ กับการไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนตัว

หากพิจารณาถึงวัฒนธรรมองค์การของระบบราชการไทยและสังคมไทย แต่อดีตตามีลักษณะเป็นระบบอุปถัมภ์ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะระบบสังคมไทยมีระบบเจ้าขุนมูลนาย ไพร่ส่วย ไพร่สม ซึ่งเป็นประเพณี ที่ให้ความสำคัญในเรื่องชนชั้นในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดมีกลุ่มมีพวกมีพ้องขึ้นในสังคม จึงทำให้ระบบสังคมไทยและระบบราชการของไทยจึงมีวิวัฒนาการมาจากระบบดังกล่าว ทำให้การทำงานของข้าราชการไทยในปัจจุบันเต็มไปด้วยระบบอุปถัมภ์เล่นพรรคเล่นพวก และจากระบบอุปถัมภ์ นี้เองจึงเป็นระบบที่ค่อนข้างจะขัดแย้งกับแนวคิดของแม็กซ์ เวเบอร์ ที่เสนอให้คนทุกคนในองค์การทำงานโดยไม่เห็นแก่พวกพ้องและความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนตัว จึงทำให้มองเห็นถึงความขัดแย้ง กับทฤษฎีในส่วนนี้อยู่มาก

ประการที่สอง ระบบเส้นสายกับการคัดเลือกภายใต้หลักเกณฑ์หรือความสามารถ

การคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการในระบบราชการของไทย บางหน่วยงานมีลักษณะของการใช้สิทธิพิเศษจากความสัมพันธ์เป็นส่วนตัวมากกว่าการมองที่ความสามารถ หรือผลงานลักษณะดังกล่าวขัดแย้งกับหลักการของ แม็กซ์ เวเบอร์ ที่ให้ความสำคัญกับการคัดเลือกคนโดยพิจารณาจากความรู้ความสามารถเป็นหลัก และความพยายามทำให้เกิดความส่งเสริมระบบคุณธรรมขึ้นในระบบราชการ

ประการสุดท้าย ข้อจำกัดของระบบราชการไทยต่อการใช้นวัตกรรมที่ก้าวหน้า

องค์การราชการไม่ใช่รูปแบบที่ตายตัวหรือเป็นสูตรสำเร็จที่สามารถใช้ได้กับทุกองค์การ ทั้งนี้ล้วนแต่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละหน่วยงานหรือองค์การนั้นๆ เป็นสำคัญ เป้าประสงค์ที่สำคัญขององค์การราชการไทย ในแนวทางที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตั้งเป้าหมายไว้เพื่อการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับ

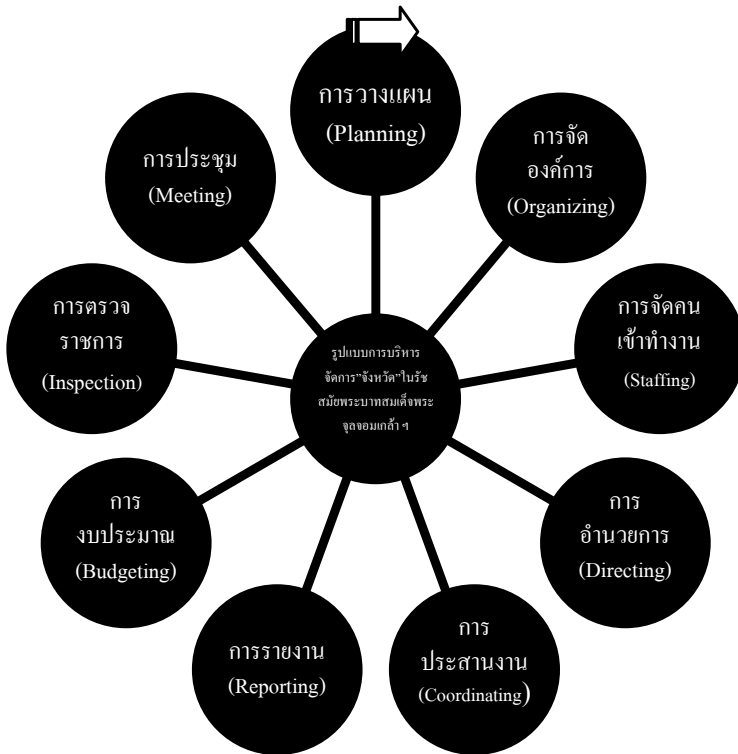
ราษฎรเป็นสำคัญแต่อย่างไรก็ตามถือว่าระบบราชการตามแนวคิดของ เวเบอร์ ได้ถูกนำมาผสมผสานและเป็นต้นแบบให้กับหน่วยงานของระบบราชการไทย ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยได้รูปแบบ (Model) โดยการประยุกต์ ใช้ทฤษฎี การบริหารจัดการ (Management) เปรียบเทียบกับการบริหารจัดการเมืองในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยใช้แนวคิดทฤษฎีของ ลูเธอร์ กุลลิก (Luther Gulick) คือ POSDCORB (Planning, Organizing, Staffing, Directing, Coordinating, Reporting, Reporting and Budgeting) (ติน ปรีชญพถฤทธิ์, ๒๕๓๔) โดยเฉพาะในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะเพิ่มหน้าที่เข้าไปอีก ๒ ส่วนคือ การ Inspection (การตรวจราชการ) ซึ่งถือเป็นงานที่สำคัญเป็นอย่างมาก ในการบริหารจัดการเมืองในขณะนั้น และ Meeting (การประชุม) เป็นงานที่สำคัญ อีกเช่นเดียวกัน

การวางแผน (P = Planning) หน้าที่ที่สำคัญของผู้บริหาร คือ การวางแผนและการกำหนดนโยบาย (Policy) ให้บรรลุตามเป้าหมายขององค์การที่วางไว้ พร้อมทั้งกำหนดแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งในการบริหารจัดการเมืองในสมัยนั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรับสนองพระบรมราชโองการจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเบื้องต้น จะเน้นในเรื่องการ “**บำบัดทุกข์ บำรุงสุข**” และรักษาความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญเนื่องจากขณะนั้นประเทศไทยได้รับภัยคุกคาม จากจักรวรรดินิยม คืออังกฤษและฝรั่งเศส (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระยาราชเสนา, ๒๕๔๕)

The Muang Administrative Management Model

การจัดองค์การ (O = Organizing) เพื่อให้มีหน่วยงานที่จะต้องรับผิดชอบปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมายที่องค์การตั้งไว้ผู้บริหารจะต้องตระหนักถึงวัตถุประสงค์ขององค์การ (Objective Awareness) เป็นหลักทั้งนี้ จะได้จัด แบ่ง หน่วยงานให้เหมาะสมกับลักษณะของงานและวัตถุประสงค์ของหน่วยงานเหล่านั้น ในช่วงเริ่มต้นนั้นงานของระดับเมืองมีหน่วยงานไม่มาก ทำให้หน่วยงานของแต่ละกระทรวง จะอยู่ที่มณฑลเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในระดับเมืองหรือจังหวัด มีองค์การในการทำงานค่อนข้างน้อย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเป็นช่วงการเริ่มต้นในการปฏิรูประบบราชการ จากระบบ “กินเมือง” และได้ลดบทบาทของเจ้าเมืองลง

มา (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, ๒๕๔๕)

การจัดคนเข้าทำงาน (S = Staffing) เป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่สำคัญในการ จัดคนเข้าทำงานให้เหมาะสม กับความรู้ความสามารถ และควรจะเป็นผู้นำในการสร้างคนในองค์กรของตนให้มีทัศนคติ (Attitude) ที่ดีต่อองค์กร ซึ่งในการคัดเลือกบุคคลเข้าทำงานนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีความสามารถเป็นพิเศษและการดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลและผู้ว่าราชการเมืองนั้นจะต้องได้รับการไว้วางใจจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เดชบุณนาค, ๒๕๔๘)

การอำนวยการ (D = Directing) เนื่องจากประเทศไทยเริ่มปฏิรูประบบราชการแบบยุโรป กระทรวงมหาดไทยได้มีการออกหนังสือรายเดือนชื่อเทศาภิบาล เพื่อเป็นสื่อกลางและอำนวยการความรู้ต่างๆ ในการรับราชการสำหรับข้าราชการที่ไปรับราชการตามหัวเมืองเพื่อให้มีความรู้ในการออกคำสั่ง หรือปฏิบัติตามระเบียบกฎหมายที่ทางกระทรวงมหาดไทยกำหนดได้ถูกต้องชัดเจน และอำนวยการยุติธรรมให้กับราษฎรในการติดต่อกับหน่วยงานราชการในระดับอำเภอและระดับเมืองในขณะนั้นด้วย (สมเด็จพระยาดำรงราชา นุภาพและพระยาราชเสนา, ๒๕๔๕)

การประสานงาน (Co = Coordinating) ผู้บริหารต้องทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานย่อยในองค์กร เพื่อให้การทำงานมีความสอดคล้องประสานไป ในแนว ทางเดียวกันกับเป้าหมายขององค์กร นอกจากนี้ทำหน้าที่ประสานงานในองค์กร ดังกล่าวแล้ว ผู้บริหารยังจำเป็นต้องประสานงานกับองค์กรอื่นหรือบุคคลภายนอกด้วยเพื่อให้บรรลุตามแผนงานและนโยบายที่วางไว้ จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในขณะนั้น นอกจากจะบริหารงานของกระทรวงมหาดไทยแล้ว พระองค์ยังช่วยทำหน้าที่เก็บส่วยภาษีอากรที่คั่งค้าง ในหัวเมืองต่างๆ แทนกระทรวงพระคลังมหาสมบัติอีกส่วนหนึ่งด้วย (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, ๒๕๔๕)

การรายงาน (R = Reporting) นอกเหนือจากผู้บริหารจะต้องมีหน้าที่รายงานความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับงาน ให้ทุกฝ่ายในองค์กรได้รับทราบแล้ว พนักงานภายในองค์กรก็จำเป็นต้องรายงานถึงการดำเนินงานต่างๆ ว่าเป็นไปตามเป้าหมายขององค์กรหรือไม่ในการบริหารจัดการเมืองนั้น จะมีกฎหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจนในการที่จะต้องทำรายงาน ตั้งแต่ระดับอำเภอ ขึ้นไปถึงระดับมณฑล เพื่อเป็นข้อมูลให้เทศบาลมณฑลใช้เป็นข้อมูลในการที่จะชี้แจง ในที่ประชุมเทศบาลแต่ละปีและ ยังเป็นข้อมูล ให้กับกระทรวงทบวงกรมอื่นๆ ในการประชุมเทศบาลในแต่ละปีด้วย (สมเด็จพระยาตำราจราช นุภาพและพระยาราชเสนา, ๒๕๔๕)

การงบประมาณ (B = Budgeting) ผู้บริหารต้องทำหน้าที่ในการจัดหาอนุมัติ และควบคุมการใช้งบ ประมาณขององค์กรเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยจะต้องไม่ให้เกิดสภาพคล่อง งบประมาณ ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารองค์กรหลายด้านผู้บริหาร ต้องรู้จักวิธีใช้งบประมาณเป็นเครื่องมือ ในการบริหารงานขององค์กรตามนโยบายของรัฐบาล รวมทั้งต้องรู้จักใช้งบประมาณเป็นเครื่องมือ ในทางเศรษฐกิจ, สังคม, ตลอดจนประชาชนสัมพันธ์ ในการทำงบประมาณนั้น เริ่มจากอำเภอ จะต้องเสนองบประมาณผ่านเมือง ไปยังมณฑลเพื่อให้ข้าหลวงเทศาภิบาลนำเข้าไปประชุม เพื่อเสนอเสนอบติกระทรวงมหาดไทย ผ่านไปยังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นที่สุด นับว่าเป็นพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพที่กระทรวงมหาดไทยมักจะได้งบประมาณสูงกว่ากระทรวงอื่นๆ (ปิยนาด บุนนาค, ๒๕๕๐)

การตรวจราชการ (I = Inspection) ถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญของผู้บริหาร ความสำคัญของการตรวจราชการถือว่าการเร่งรัดงานต่างๆ ตามนโยบายที่ได้สั่งการไป รวมทั้งยังเป็นการปรับปรุงแก้ไข กระตุ้น บำรุง ขวัญและให้กำลังใจกับพนักงานการตรวจราชการถือว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ รวมทั้งรับฟังความคิดเห็น และแก้ไขความเดือดร้อนต่างๆ ให้ราษฎรซึ่งในตอนเริ่มต้น

ที่จะเข้ามาบริหารราชการที่กระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้คิดว่า “**เป็นข้าราชการต้องร้องเท้าชาดก่อนกางเกงชาด**” ทรงใช้เวลาในช่วงต้นเริ่มตรวจราชการในเมืองต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคย และเป็นการรวบรวมข้อมูลในการบริหารงานของกระทรวงมหาดไทย เพื่อที่จะทราบดินแดน และ อาณาเขตของประเทศไทยในขณะนั้น เพื่อเป็นข้อมูลในการแบ่งเขตการปกครองแบบเทศาภิบาลในเวลาต่อมา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาราชนเรนทร์, ๒๕๔๕)

การประชุม (M = Meeting) ถือว่าเป็นงานที่สำคัญมาก เพราะการประชุมเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องการดำเนินงานต่างๆ เมื่อมีปัญหาเร่งด่วนที่ไม่สามารถตัดสินใจด้วยตนเองเพียงคนเดียว เพื่อต้องการให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ร่วมกันปฏิบัติระหว่างบุคคลตลอดทั้งการชี้แจงกฎหมาย กฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ให้แก่ข้าราชการในการประเมินผลการปฏิบัติงาน การมีข้อตกลงร่วมกันในการวางแผน หรือแนวปฏิบัติร่วมกัน ในการพัฒนาบุคลากรจะเห็นได้ว่า ในช่วงเริ่มปฏิรูปการปกครอง เปลี่ยนการบริหารราชการมาเป็น ๑๒ กระทรวงแบบประเทศตะวันตกที่เจริญแล้ว ในเบื้องต้นนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลในขณะนั้น ได้มีการเรียกประชุมคณะเสนาบดี ของพระองค์เป็นประจำ เพื่อทำความเข้าใจในนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลและเสนาบดี แต่ละกระทรวงต้องมาประชุมข้าราชการ ภายในกระทรวงของตนเองโดยเฉพาะ กระทรวงมหาดไทย ภายใต้การบริหารของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพแล้ว การประชุมถือว่าเป็นนโยบายที่สำคัญที่สุดของพระองค์ โดยกำหนดให้มีการประชุมประจำปีของเทศาภิบาลเป็นประจำทุกปีและในแต่ละเมืองก็ต้องมีการประชุม เพื่อรวบรวมรายงานการประชุมของแต่ละเมืองเพื่อให้ข้อมูลกับข้าหลวงเทศาภิบาลในการไปประชุมประจำปีและกฎหมายยังกำหนดไว้ว่า ทุกเข้าก่อนการทำงานผู้ว่าราชการเมืองจะต้องประชุมข้าราชการในเมืองนั้นก่อนการทำงานทุกวัน ทั้งนี้เพื่อสรุปข้อผิดพลาดของการทำงานและการสั่งราชการที่ผ่านมาและ

แนวทางในการแก้ไข เพื่อให้บริการที่ดีกับประชาชนสมดังคำขวัญที่ว่า “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” (ข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ.๑๑๖ พ.ศ.๒๔๔๐)

ข้อเสนอแนะ

๑) ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบการวางแผนกลยุทธ์ในการรักษาเอกราชของชาติไทย ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒) ควรให้นักศึกษาในระดับปริญญาเอกได้มีการศึกษา ในแนวทางวิจัยเชิงประวัติ ศาสตร์เพิ่มมากขึ้นอันจะเป็นประโยชน์ ทำให้เข้าใจสถานการณ์ และประเด็นปัญหาในปัจจุบันอย่างมีเหตุผล ด้วยหลักฐานที่อ้างอิงได้ และยังเป็นแนวทางสู่การคาดการณ์ในอนาคตอย่างสมเหตุสมผล

๓) ควรทำวิจัยพระราชกรณียกิจ ด้านอื่นๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพิ่มเติมซึ่งเอกสารของพระองค์ได้รับการรับรองจาก UNESCO ได้ขึ้นทะเบียนเป็น “มรดกความทรงจำแห่งโลก” หรือ บันทึกความทรงจำแห่งโลก (Memory of the World Register) ใน พ.ศ.๒๕๕๒

เอกสารอ้างอิง

- จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. (๒๕๔๕). สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวง มหาดไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน
- ติน ปรัชญพฤทธิ (๒๕๓๔). ทฤษฎีองค์การ. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัท โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- เตช บุนนาค (๒๕๔๘). การปกครองระบบเทศบาลของประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๕๕๘. ภรณ์ กาญจนัชชิตติ, แปล. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิยนาด บุนนาค (๒๕๕๐). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๔๕). เทศบาล. กรุงเทพฯ ฯ: บริษัท พิมพ์เศส พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด.

กฎหมาย

ข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ.๑๑๖ (พ.ศ.๒๔๔๐)

Sustainable Cultural Heritage Conservation: Sangkhlaburi District, Kanchanaburi Province

*Miss Yuvadee Jitgosol*¹

¹Miss Yuvadee Jitgosol , Student: Doctor of Philosophy Program (International Program) in Architectural Heritage Management and Tourism, Faculty of Architecture, Silpakorn University

บทคัดย่อ

การศึกษาสืบค้น (1) ประวัติศาสตร์อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี (2) คุณค่าที่หลากหลายทั้งสัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ของสถานที่ตั้งทางประวัติศาสตร์ (3) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญ (4) วิวัฒนาการของการท่องเที่ยว (5) คำแนะนำสำหรับวิธีการในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมทางวัฒนธรรม นักวิจัยใช้วิธีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณมาผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก และลงภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูล การเก็บข้อมูลปฐมภูมิมุ่งเน้นที่ชุมชนมอญ หมู่ 2 อำเภอสังขละบุรี เพื่อวิเคราะห์วัฒนธรรมและประเพณีมอญ ข้อมูลทุติยภูมิคือส่วนใหญ่มาจากหนังสือวารสารที่เกี่ยวข้องและแหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์

การศึกษาพบว่า (1) ประวัติศาสตร์อำเภอสังขละบุรีเป็นเมืองชายแดนในจังหวัดกาญจนบุรี กองทัพพม่าใช้เป็นเส้นทางข้ามระหว่างไทยกับเมียนมาร์ที่ด่านเจดีย์สามองค์เพื่อเคลื่อนย้ายกองทัพตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เมียนมาร์มีประวัติศาสตร์ยาวนานในเรื่องความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์พยายามเพื่อจะได้รับอธิปไตยเป็นของกลุ่มตนเอง ส่งผลให้ครอบครัวมอญหนีและอพยพสู่ประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 หลวงพ่ออุตตมะเป็นผู้นำทางศาสนาได้ช่วยคนมอญอพยพมาสู่ประเทศไทย หลวงพ่อได้เจรจากับรัฐบาลไทยเพื่อยกที่ดินเป็นที่พักอาศัยสำหรับมอญพลัดถิ่น

(2) คุณค่าสถาปัตยกรรมทางวัฒนธรรมถูกนำเสนอผ่านทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่งสิ่งก่อสร้างของมอญตลอดจนงานศิลปะที่เกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่เป็นการสร้างบ้าน วัด และสะพานไม้ เป็นหลักฐานว่ามีวัฒนธรรมเจริญรุ่งเรืองของสถาปัตยกรรมและศิลปะมอญ ซึ่งเตือนใจให้นักถึงอดีตที่ผ่านมา ถึงแม้ว่ารัฐมอญจะเป็นเพียงการถูกจินตนาการ อิทธิพลทางพุทธศาสนากลายเป็นคุณค่าที่สำคัญของคนมอญและมีบทบาทต่อเนื่องไม่สามารถมีสิ่งอื่นใดแทรกแซงได้ รัฐมอญเปลี่ยนความเชื่อมั่นนับถือพุทธศานานิกายเถรวาทเป็นจุดยืนที่แสดงอย่างชัดเจนใน

ประวัติศาสตร์

(3) คนมอญมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ได้แก่ ภาษามอญ การแต่งกาย อาหาร ดนตรี การเต้นรำ และประเพณี คนมอญสื่อสารระหว่างกันจะใช้ภาษามอญในชีวิตประจำวัน คนมอญแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาวและโครงสร้างสีแดง เปรียบเป็นชุดประจำชาติของมอญ การแสดงเต้นรำแบบมอญถูกแสดงขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะในเทศกาลลอยกระทง และวันเกิดหลวงพ่อดูตตะมะ

(4) หลังจากที่ปฏิบัติกรตามแผนงาน “Unseen Thailand” โดยมุ่งให้ความสำคัญกับวัดวังวิเวการามเก่าที่จมน้ำในชุมชน กลุ่มทัวร์หลายต่อหลายกลุ่มได้มาเยี่ยมชมสถานที่ แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวทำให้เกิดผลกระทบมากมาย ทั้งในแง่บวกและแง่ลบให้แก่ชุมชน ตลอดจนวัฒนธรรมพื้นถิ่น ระบบเศรษฐกิจ และสังคม ผลกระทบในแง่บวก ส่วนใหญ่มาจากธุรกิจใหม่เกิดขึ้นและการจ้างงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชนและบริเวณโดยรอบ ในแง่ลบคือส่วนใหญ่มาจากการพัฒนาที่มากเกินไปในชุมชนเพื่อเป็นการสนับสนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยปราศจากการวางแผนและการควบคุมที่เหมาะสมที่จะให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต ความสามารถในการรองรับส่วนใหญ่ในช่วงฤดูการท่องเที่ยวเป็นประเด็นสำคัญสำหรับสถานที่ ยิ่งไปกว่านั้นอัตราค่าครองชีพที่สูงขึ้นโดยผ่านการท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มต้นทุนของสินค้าและบริการทุกอย่างในชุมชน ผู้ประกอบการและผู้ค้าบางรายในภาคส่วนการท่องเที่ยวผู้ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกชุมชนเป็นผู้ทำให้สินค้าและบริการได้ราคาขายมากขึ้น ถูกขายให้แก่นักท่องเที่ยวโดยปราศจากความจำเป็น ความแท้จริงของชุมชนกำลังเกิดความเสี่ยงโดยการท่องเที่ยว

(5) เนื่องจากสังเกตชุมชนต้นแบบจากบ้านหล่อชา จังหวัดเชียงราย และบ้านจำรุง จังหวัดระยอง แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงช่วยสร้างภูมิคุ้มกันได้ในระดับหนึ่งในการต่อต้านกับอิทธิพลภายนอก และส่งผลกระทบยาวให้กับชุมชนเกิดความยั่งยืนและอยู่รอดได้ ชุมชนมอญมีศักยภาพสูงในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อที่

ว่าสมาชิกในชุมชนมอญสามารถลงทุนเวลาในการวางแผนกลยุทธ์การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และสร้างความตระหนักในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่า ผลประโยชน์ของสิ่งเหล่านี้สามารถสร้างรายได้ที่แน่นอนและชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น

Abstract

The study investigates: (1) the history of Sangkhlaburi district in Kanchanaburi province, (2) the various values both tangible and intangible relating to the historic settings, (3) important cultural resources and (4) the evolution of tourism; it concludes with (5) recommendations for a cultural heritage conservation approach. The researcher used an ethnographic methodology through in-depth interview and related fieldwork for collecting data. Primary data collection focused on the Mon community, Moo 2 in Sangkhlaburi district, in order to analyze the Mon culture and tradition. The secondary data is mostly derived from relevant books, journals and electronic resources.

The study found that (1) Sangkhlaburi district's history is that of a border town in Kanchanaburi province. The Burmese army used the Thai-Burma border at the Three Pagodas Pass to move their army, from the Ayutthaya period to the Rattanaosin period. Burma has a long history of ethnic conflicts as ethnic groups have tried to gain their own independence. As a result, Mon families escaped and have evacuated to Thailand since 1948. Luang Phor Uttama who was an old religious leader helped Mon people to migrate into Thailand. He negotiated with the Thai government to provide residential land for the diaspora Mon.

(2) The value of cultural heritage is presented through the architecture and decoration of the Mon buildings as well as their

relevant artworks mostly in housing, the temple, and a wooden bridge as evidence of a civil flourish of Mon architecture and art reminiscent of the previous, albeit imagined, Mon state. The Buddhist influence became a core value of the Mon villagers and has continued its role uninterrupted. The Mon nation converted to Theravada Buddhism at a very early point in their history.

(3) Mon villagers have their own cultural resources such as Mon language, dressing, cuisine, music, dance, and traditions. Mon villagers communicate to each other with their Mon language on a daily basis. They also use white shirts and red sarongs as their national clothes. The Mon dance drama is always played here especially at the Loy Krathong festival and the birthday of Luang Phor Uttama.

(4) After a launch of the Unseen Thailand Program with a focus on the community's unusual sunken temple, more and more group tours have been visiting the place. However, tourism created many impacts, both positive and negative, on the locals as well as on their indigenous culture, economic system, and society. The positive impact is mainly from the emergence of new businesses and their generated employment relevant to the tourism in the community and its surroundings. In contrast, the negative impact is mostly from an overdevelopment in the community to support the tourism industry without appropriate planning and control for a sustainable future. Carrying capacity mostly in the high season is the main issue for the site. Moreover, the higher living standard achieved through tourism has been raising the costs of all products and services in the

community. Some entrepreneurs and traders in the tourism sector who are external people from outside the community have been maximizing the markup of their products and services being sold to the tourists without necessity. Authenticity of the community is thereby being threatened by tourism.

(5) According to best practice observed in Ban Lorcha, Chiengrai province and Ban Jum Rung, Rayong province, the community-based tourism concept and the sufficient economy concept could help create a degree of immunity against outside influences, resulting in long-term survival and more sustainable communities. The Mon community has high potential to be developed as a tourist destination for cultural tourism so that the members of the Mon community should invest their time into planning cultural tourism strategies and utilizing their existing resources consciously, the benefits of which could be stable incomes and more a self-reliant community.

Statement and Significant of the Problem

Sangkhlaburi is one of the eight districts in the province of Kanchanaburi. It is in the far north-west corner of Kanchanaburi province, approximately 220 kilometers from Kanchanaburi city. It has played an important role in the history of relations between Thailand and Burma for it houses a diversity of ethnic groups such as Karen and Mon, who are refugee communities from Myanmar. The Mon is an ethnic group from Myanmar. They have been fighting for years with the Burmese government for an independent state (MUL, 1997,

p. 4). They migrated to Thailand because of their fear for their own lives. The Thai government granted them permission to stay legally in Sangkhlaburi, in a place especially provided to them. The Mon village of Sangkhlaburi is the biggest refugee community in Thailand, the so called “Diaspora Mon Village” (accommodating a minority ethnic group of migrant origin which maintains sentimental or material links with its land of origin). For over two decades the Mon ethnic group in Sangkhlaburi has been one of the many tourist destinations in the region (Cholthira, et al. 2001, p. 280). Many tourists have come to visit this place just to have a view of the Mon way of life. Because of this emerging opportunity to become a tourist destination, many sectors of the economy have encouraged investment for the development and sustaining of this cultural tourism.

Despite the positive impact on tourism brought about by the Mon ethnic group of Sangkhlaburi, there has been a deep concern regarding the conservation and sustaining of the cultural heritage in what is a representative community of this great culture. The higher living standard, which has benefited from tourism, has been making costs of all products and services in the community soar to higher levels. Some entrepreneurs and traders in the tourist sector, who are external people from outside the community, have been maximizing the markup of their products and services being marketed to the tourists. A domino effect caused by the high markup from the external people is now spreading into the community and its surrounding areas. The local people as well as the tourists are required to pay for

those high-priced products and services at the same prices. With little effect on the tourists who mostly gain higher incomes in comparison with Mon villagers, the local consumers who are low-paid earners undoubtedly become victims of this inappropriate system, while those external entrepreneurs and traders are the only group who gain from these gaps. It is hoped that this study will provide answers and ideas on how different sectors of the economy can help, save and sustain this cultural tourism. It is also hoped that the study will be beneficial to the Mon ethnic group themselves, to improve their welfare and well-being in the preservation of their own culture.

Objectives

The objectives of the study are as follows:

1. To explore the history and general condition of Sangkhlaburi district, Kanchanaburi province, in order to assess its cultural heritage significance and values and to understand better the Sangkhlaburi community's traditional way of life.
2. To examine various values both tangible and intangible relating to the historic settings in Sangkhlaburi district, Kanchanaburi province.
3. To explore important cultural resources such as tradition, activity, or way of life that are disappearing from the Sangkhlaburi community.
4. To study the evolution of tourism in Sangkhlaburi district, Kanchanaburi province.

5. To recommend a cultural heritage conservation approach as a key component of a strategy that has the best likelihood of achieving sustainable tourism development of Sangkhlaburi district, Kanchanaburi province.

Scope of Study

This research focuses on the study of Moo 2, Nongloo Tambon, Sangkhlaburi District, Kanchanaburi Province.

Research Methodology

This study uses an ethnographic approach for seeking a detailed, comprehensive description of Mon people and the culture of the Mon community. The researcher paid careful attention to observations of lived behavior of the Mon people in the community under study. The ethnographic method involved the collection of information about social relationships, beliefs, and values of a Mon community. A variety of data collection techniques associated with ethnographic research were employed; especially, this involved participant observation in the field (Michael A. 2007, pp.14-15). The ethnographic fieldworker becomes a participant observer who is maintaining an ongoing association with the Mon people. The researcher came to be a participating member of the Mon group for one year as a participant observer. The research was also conducted through a qualitative method using in-depth interviewing as the most appropriate instrument to gather information and collect data from

the Mon people in the Sangkhlaburi community who are themselves involved in the area.

Interviews are designed for the primary purpose of describing real culture and traditions in sequence to an understanding of the significance of factors in the conservation of the Sangkhlaburi district. The researcher used in-depth interviews to provide information about problems of the site, the evolution of tourism, the important cultural resources, cultural heritage significance and values of the Sangkhlaburi community's traditional way of life. This method variously covered in-depth interviews of the owners of the areas both private and government, the Sangkhlaburi Administration, local government organizations in Sangkhlaburi district, visitors and the Sangkhlaburi community. The organizing of the community meeting and the interview questions were designed in an open-ended format to encourage interviewees to freely offer comments and perspectives about suitable management processes for the conservation of the Sangkhlaburi district. The open-ended interviewing is typical of ethnographic research. There were, however, planned questions posed that served as a guide for the main points of the conversation.

Therefore, there are two types of data collection, relating to primary data and secondary data. Collecting primary data was from organizing the community meeting, survey, observations, taking photographs, recording videos and the interviews. Secondary data related to various kinds of documents, such as articles, related researches, ideas and concepts of community-based tourism,

sustainable tourism, tourism planning, sufficiency economy theory and the concept of cultural tourism.

Statement of Cultural Heritage Significance

The Mon village of Sangkhlaburi is the largest diaspora Mon community in Thailand, with unique architectural and artistic works as well as social practices and culture surviving from the previous Mon State, standing to represent its spiritual independence. According to a diagrammatic model of the Burra Charter Process (Australia ICOMOS 2000, pp. 10-13), the values of this heritage place are listed as follows.

Historic Value

The architecture and decoration of the Mon buildings as well as their relevant artworks, mostly represented in the housing, temple and wooden bridge, are vital evidence to present a flourishing Mon architecture and art surviving from the previous Mon state. The forms of the current buildings and works support and represent the Mon nation and their cultural independence wherever they might be. Ethnically, the Mon are primarily associated with the historical kingdoms of Dvaravati. Up until the 9th century, outposts of Mon culture continued to spread very far east, including into modern Thailand and the Isan Plateau such as Lampang and Khon Kaen (current provinces in Thailand). They were one of the earliest distinct groups to occupy Myanmar, moving into the area as early as the 10th century. Their cultural influence still exists throughout Thailand and Myanmar these days.

The architecture and decoration also present a connection to the historical relationships between the artistic works of various periods. The application of wood materials to construct the housing in the vernacular style together with the adaptation of the ‘ginger bread’ and stained glass, deriving from old European styles, are visually identified to explain how a unique art of the Mon nation was gradually established and how it has blended, developed, and continued its values to this day.

The religious culture expressed in the Mon village lead by Luang Phor Uttama is a main driver to encourage the Mon people in valuing and adapting their Buddhist practices into their daily life coherently and peacefully, ever since the village was settled. Factually, the Mon nation converted to Theravada Buddhism at a very early point in their history. They have been practicing Theravada Buddhism continuously for a longer period than any other religious communities in South East Asia. The Buddhist influence became a core value of Mon village life and continued its role unbroken.

Aesthetic Value

Mon villagers still value and conserve their artistic traditions, particularly for the works relevant to their beliefs. The shrine of the Buddha image separately built as the sacred area with full decoration outside the house is an interesting example. The majority of main pictures on the Mon’s shrine would consist of King Bhumibol Adulyadej, Luang Phor Uttama and the image of Lord Buddha. All

old and new houses must follow this tradition strictly. The work is becoming another masterpiece of the Mon art presenting to the visitors nowadays.

Influence of Mon, Burmese, Thai, and Indian arts over the religious buildings and works at the Wat Wang Temple is visually attracting many domestic and international visitors to visit the place. The replica of the Buddha Gaya Pagoda fully followed the Indian traditions while its surrounding settings followed a mixture of Burmese and Thai arts. The preaching hall, ordination hall, vihara, and monk's quarters were skillfully built and decorated with a mixture of Mon and Thai arts. There are Buddhist images and statues of the deity creatively built in a Burmese style. The Buddha image made of white marble housed inside the vihara reflects immaculateness and peacefulness, creating a pleasing atmosphere for the visitors. One of the new vihara was built to house this huge Buddha image made of marble. The Buddha image inside the ordination hall is cast in the style similar to Chinnarat Buddha, one of the most beautiful Buddha images recently housed at Wat Phra Sri in Phitsanulok province. The image is in a pattern of Mara Wichai (*conquering the demon*).

Spiritual Value

Wat Wang Wiwekaram symbolizes the central spirit of Buddhism in the community. In addition, Mon villagers consider Luang Phor Uttama as their spiritual center and cultural hero, expressing the unity and unification of the Mon people in the village. Even after his

death, he is still highly revered and valued as an international hero among Mon, Thai, and Burmese. The temple and his body inside the urn encourage religious sentiments among Buddhists and national pride among all Mon people in the community.

The sunken temple of the old Wat Wang Wiwekaram is another spiritual area in the view of the local community as well as that of visitors. The locals can experience a sense of nostalgia for their religious activities during the old days here, while the visitors can experience the spiritual values of these old remnants situated underwater, accompanied by memories of their previous functions and stories behind them.

Social Value

There are many traditions and ethnic customs constituting the living culture of the Mon village and its settings on a daily, monthly, or yearly basis, for example relating to the daily life of the villagers and Buddhist monks, Songkran and Loy Krathong festivals, and other occasional religious ceremonies. These are parts of the original setting of the Mon village that have been traditionally created, developed, and kept from the past to the present, as intangible heritage. Socially, their traditional culture always requires full and regular participation from all members of the community. So far, conservation has been successfully achieved under the robust support of Luang Phor Uttama, as the community leader. But for these present days without him, Wat Wang Wiwekaram, the last dwelling place of his body, his

thoughts, and his spirit, is becoming the only one focal point of the Mon village, conveying the community's cultural, religious, social, and spiritual beliefs in concert with the relationships between the temple and the community.

The comprehensive significance of the Mon village of Sangkhlaburi and its settings naturally attract both domestic and international visitors if they have opportunities to visit there. During the visit, they would perceive not only the tangible heritage from the place, but also the intangible heritage from the traditional living culture around the place. This tourism area also displays various unique features conveying special experiences to the visitors historically, artistically, spiritually and socially. It is attractive places to spread the tourist load from Kanchanaburi city as well as other overcrowded waterfalls surrounding the city. If the visitors were in Kanchanaburi and wanted to spend their leisure differently, this is the best place to be visited.

However, without the presence of Luang Phor Uttama as the cultural leadership of the Mon village, who had always guided the local community to preserve their cultural heritage wherever they were, all locals would be in difficulty to maintain their ethnic identities against the outside environment from now on. The uncertainty of change in society and culture of the Mon village is being discussed by the locals. Such ever-changing transformations of the society and culture tend to affect a new generation in particular, at a fast, intensified pace.

Except for the old generation who were born in Myanmar before they migrated to Sangkhlaburi, a tendency to maintain the cultural identities in the middle-level generation is gradually diminishing. Perhaps strong cooperation between the locals of all generations in the community would be the only solution for their sustainable future (Jongmeewasin, S. 2006, pp. 15-20).

Conclusion from the Findings

Almost two years of living with villagers to conduct the field research not only made this researcher deeply understand the Mon ideology in Sangkhlaburi district, but also had her gain much useful information from villagers resulting from the establishment of mutual trust. The observations and findings from the field research were to lead to the discovery of how different the identity of Mon is from that of the Thai or other ethnic groups. The Mon's sense of belongingness and quality of self-esteem were formed by themselves within Mon society. However, their identity and customs might be only temporally sustained, changed overtime and finally transformed into a new, different tradition, especially in terms of customs, clothes, language, food and way of life. These cultural heritages were always developed through the sharing and similarities among group members. However, today Mon people have inadvertently accepted Thai culture, and inevitably applied it in their lifestyle. It can be stated that a cultural heritage is always changing in accordance with its ever changing social context. Therefore, ethnicity, together with its defining differences, is

the most significant social resource that should be preserved.

Previously, because of their lack of Thai citizenship, Mon people in Sangkhlaburi district were labeled as marginal people, as they had migrated to Thailand since 1948. The identity of Mon people can be established through language, music, cuisines, traditions, cultures, ways of life, and performances. These cultural heritages should be preserved, or they would constantly change overtime and be lost definitely. According to the collected data, religion, educational systems and the tourism industry were commonly seen as a solution to preserve the Mon's cultural heritage.

Mon people were the first group to introduce Buddhism to Thailand (Fredholm, 1993: 19), and religion plays a significant role to raise human's awareness of the truth about the world and life, and to explain certain phenomenon, thus defining the way of life. With the same beliefs, Mon people see that the religion is an important part of their society. When the people are joined in rites or rituals, solidarity will be established, and thereby a means for their survival. Therefore, it seems that religion is responsible for mobilizing disciplinary and preparatory functions.

Symbol worship is a way that a human tries to link him or herself to something that he cannot explain. Faiths and beliefs were reflected through symbols, customs and legends. These could be in books, expressions or performances that reflect the way of living and believing. Rites are long established ceremonies prescribed by their traditions. The objectives of some rites are to let them express

cohesive feelings and collective emotions, and to encourage the members to respect the customs. In the other word, rites can help promote the unity of members within the society and, at the same time, improve spiritual health.

Consequently, religious practices and beliefs could lead to the Mon people's gatherings to worship and to show their faith together. In addition, their Buddhism activities are usually by themselves in their own unique Mon style. For example, Mon people believe in house and guardian spirits; therefore, each family normally pays homage to their house spirit twice a year, one after the end of Buddhist Lent and the other one during the Songkran festival. Then, the villagers pay respect to the guardian spirit of the village once a year after the Songkran festival. They believe that if they fail to do so, bad fortune would occur to them or to other family members.

The rate of marriage between Thai and Mon people is relatively high. However, the majority of Thai-Mon cannot speak in the Mon language, and among those who can speak in it, only few can read and write Mon (Wilai, 2006). Thus, it is increasingly more difficult to preserve their mother language. Consequently, the Thai government has included the teaching of the Mon language and their literature in the Thai state schools in the areas where Mon people live (Kin, in IMNA, 2006). It is a positive indication of a revival of Mon language in Thailand.

One reason to revitalize ancient traditions is to promote tourism. Tourism has generated incomes to their families; therefore,

some of them have not wanted to move out of their communities. When the Tourism Authority of Thailand promoted the sunken temple to be an unseen place in Thailand, it became a popular tourist destination. However, the lack of proper preparations and a tourism plan in the community caused overcrowding and pollutions in the air and from sound, damaging the cultural heritages, especially during Songkran festival, Luang Phor Uttama's Birthday and Loy Krathong festival. Furthermore, the Mon younger generations unintentionally imitated the tourists' behavior, a result of their assimilation into the Thai mainstream.

Recommendations

There were some communities in Thailand whose context was in some ways the same as that of the Mon in Sangkhlaburi, and which had similarly encountered a number of problems caused by the social, cultural and environmental deterioration in their tourism sites. In the past, Ban Lorcha and Ban Jum Rung communities were promoted to become tourist destinations. As a result, tourism became an agent of change because a range of resources were altered to satisfy tourism needs. Thus, community-based cultural concepts were mobilized in an attempt to solve those problems. This, to a certain extent, achieved the goal of development for sustainable tourism.

Learning from successful examples is a key to crack those sorts of problems. Ban Lorcha Village was one of those that had a good practice in development and management of sustainable community-

based tourism. Its people were empowered to control the impact of tourism, thus reducing environment deterioration and contributing to a stronger community power. Therefore, the successful project implemented by Ban Lorcha Village, Chiang Rai, could serve as a model for the Mon community. (http://www.pda.or.th/chiangrai/ban_lorcha.htm)

Additionally, having received the title of the best practice community for following the philosophy of sufficiency economy in 2006, Ban Jum Rung community was recognized as a good model for rural community development and became a learning center at the same time. Its concept is a way to deal with the increasingly negative impact from globalization and mono-agriculture. This community is located in the eastern region of Thailand, in Rayong province. (http://sites.google.com/site/banjumrung/Home/menu_03/banjumrung_eng).

Because of previously improper management of Rayong province, the community faced debt problems caused by undervalued market prices of their agricultural products controlled by middlemen. Nowadays, following the philosophy of sufficiency economy, villagers have started saving their money and contribute some of this to the community fund. By launching community shops and operating their own businesses, they have more stable incomes from agricultural products and can satisfy their debts. However, establishing the community learning center also caused some problems and led to controversial ideas among the residents and outsiders, also leading

to disagreements on future proposals and plans for new community activities. Sharing essential knowledge could well enhance community relationships and result in a community network at a regional scale.

The earnings from tourism do not constitute a guaranteed income; therefore, other opportunities should be presented to support them. Thus, the community could be self-reliant only when using the existing resources responsibly and seeing the other ones as priceless assets. The effective management of the cultural resources should also be achieved for maximum benefit, where the result could lead to steady incomes to support family members. The following improved atmosphere and better life could, at least, convince and reassure Mon younger generations to come back and to live with elder people who have still insisted to stay in their Mon community.

The researcher studied the successful practices of Ban Lorcha and Ban Jum Rung, and saw some useful information that could be drawn upon, to be supplemented by further studies of other community-based cultural tourism management strategies that can respond to the province's eco-tourism policy.

The result of the present study suggests that community-based cultural tourism should be a key strategy, to include the management of cultural tourism, the involvement of the villagers, and the execution of tourist activities. Since the concept of community-based cultural tourism (CBCT) is a key to success, it is seen as a promising solution

to many problems, and could reduce existing negative impacts from tourism. The committee should develop cultural tourism at a small scale and at not too fast a pace but as a steady process, and they should focus on their ethnic identity. CBCT has been also recognized as a tool to help preserve biodiversity, and to alleviate poverty in rural areas. Thus, the following recommendation consists of five processes as follows.

Establish a Central Committee

Priority should be given to forming a cultural heritage committee who will work with the community members to create recognition and realization of the importance of cultural heritage, culture and the identity of the Mon community. They should work with the local people to protect the tangible and intangible cultural heritage. At the present time, there are several committees who hold special positions, such as temple committees, villager committees and marketing committees. Thus, forming the cultural heritage management committees, who will undertake both planning and create programs, is highly recommended. The committee panel should include representatives of Mon local historical groups, local monks, academics, and professionals from local schools, the local administration, temple officers and other stakeholders.

The committees should discuss the problems that could occur in the Mon community and find solutions to each problem. Besides, they would help forecast the unseen situations and problems that

might happen in the future, and provide prevention plans. The concept of CBCT is based on the assumption that the involvement of the whole community is an essential foundation. From this point, it is important to provide the communities with opportunities to take part in discussions and consultations on tourism planning issues, which in turn would ensure that the future of their tourism industry and community would be in their own hands. Thus, they must truly understand the present situation and the status of their own identity, environment and cultural heritage. In order to enhance the development of an appropriate tourism model, they should consider other options and good examples achieved by various strong cultural tourism strategies. All the options for tourism development should serve roles to improve the quality of life of the local people, and to create socio-cultural enrichment for each destination. Only if the local people understand what are the benefits that they would get from managing sustainable tourism, could the participation from those local people help achieve communal aims effectively. Furthermore, all the villagers should set rules for their cultural tourism business and settle agreements among themselves.

Solve Existing Community Conflicts

From the interviews regarding the restoration of the cultural heritage, there were reports of a conflict between the abbot and some villagers because of disagreed architectural issues. This is because all decision making only came from the abbot of Wat Wang Wiwekaram.

Meanwhile, Mon residents did not have any chance to discuss and to share their opinions about how to restore the cultural heritage. There was inadequate participation from the involved parties, especially in the planning stage. For instance, some of the villagers donated some money for restoring the temple, but the money was only spent on new construction sites in this area. Therefore, those people felt unhappy and dissatisfied with the change. There was no exchange of ideas and opinions nor cooperation among the academics, conservationists, and public parties in the meetings established to discuss this project. However, the outcome of the conflict was not definitely emphasized, thus resulting in an unresolved disparity. On the other hand, there were contradicting opinions from those who preferred to restore and to maintain the traditional style. Thus, there was a gap in the ideas, and hence blockages to achieve the goals of the conservation plan.

Manage Fund and Budget Effectively

The cultural heritage management committees and the villagers should manage a Mon community fund for cultural tourism by themselves through co-operation among the shareholders of the Mon community. The committees could seek the resource of funding by the following alternatives.

1.1 Research: the committees could possibly receive funds by conducting a necessary research and submitting appropriate proposals.

1.2 The participations of the local and national government:

the committee could submit the report or the project proposal to local or national government, such as via the Ministry of Tourism and Sports, or Department of Tourism, to show their determination in developing cultural tourism.

1.3 Donations from the temple and Wangka Municipality: the committee should present the importance of cultural tourism development to the temple committee and to the head of the Municipality, the attempt to show how important cultural tourism preservation and development are and that they would, it is hoped, support the ideas.

The committees would need to publish the accounts of the community on a notice board every month for transparency.

Prepare sites

The proposal for developing sites and their activities is divided into three parts as follows:

1. To improve knowledge and learning

Realizing the importance of human resource management, the cultural heritage management committee should cooperate with all stakeholders to educate the people about their roles and responsibilities before undertaking activities and implementing all necessary solutions. The local people should learn how to work in a team and to make decisions together. The initiative underlying development of cultural tourism would require support from the

experts or higher authorities, leading to the success of all projects, and should not be overlooked. Furthermore, local people should have opportunities to go to study good examples of best sustainable tourism cases, for example in Ban Jum Rung and Ban Lorcha referred to above, which could help them gain insights into those strategies and feel more confident before starting themselves.

After the case-study trips, they could possibly start their own pilot activities that could give some benefits to the community. At the beginning stage of the project, they should participate in a decision-making session and apply the acquired knowledge. Following that should be the stage of forming activity groups based on their specializations such as cooking, fishing, articulating, performing, singing, folk dancing, playing music, farming, crafting and tour guiding. The members should vote for a leader of each activity who would take care of all group benefits achieved by tourism programs. The leaders must direct and monitor the activity and its progress and coordinate with the involved persons.

The cultural heritage management committee and local communities should eagerly come to monitor the developing activities to ensure preferred results while the managers from private sector groups should help promote the cultural activities and execute needed actions to encourage the local people to be aware of their traditional value. For example, their traditional dances, music and festivals should be seen as invaluable heritage for them

and a uniqueness that should be proudly preserved. Therefore, the communities should participate in those events set to happen in the tourism areas and which would result not only in shared benefits but also the awareness of traditional values. Cultural tourism could finally be a vehicle to bridge the understanding between tourists and Mon people.

The committee should encourage local communities to be proud of their traditional food and lifestyle by including traditional foods in the restaurants' menus and reserving some areas for only local residents in order to ensure that the tourists' influence will not disturb their livelihood. Meanwhile, the earnings from cultural tourism should be promoted to be an incentive to convince the people to join in the projects of the preservation of the cultural and historical traditions and that this is a contribution that often leads to long-term conservation and sustainable management of natural resources and cultural heritage. While servicing and engaging in those activities, the local people would gain more necessary knowledge and needed skills for cultural tourism. Furthermore, they would learn what the expected standard of service is and how to create a network of collaboration.

2. To develop interpretation techniques

The interpretation skills developed in publicity should be used as a vital tool in communications and in raising the people's consciousness of the importance of the cultural heritage. One of most significant aspects of the interpretation technique is how to develop

and thereby interpret a sense of place. Today, a few Mon people have perceived the values of their cultural heritage. If local people are not able to see what the significance of cultural heritages is, they would not be able to appreciate it, and could not understand why they should do so. In addition, the interpretation through innovations, creative festivals or events could help enhance the sense of conservation and maintenance of traditional sites.

The cultural heritage management committee should additionally encourage stakeholders' participation in planning and developing the project. A brainstorming process would be a key to proper solutions for an existing problem. They should pool their resources, support each other, and set a common goal. According to Hall and McArthur (1998), publicity interpretation is a co-ordination technique and inspiration for learning, as it provides a way of discovering different aspects of the display. It leaves people moved, their assumptions challenged and their interests in learning stimulated.

The purpose of interpretation is to stimulate consciousness of the conservation among the public, especially the community in Sangkhlaburi and its surroundings, together with awareness of the value of cultural heritage, and the attempt to conserve the components of that heritage for the next generations. Thus, they should study the types of interpretation and identify suitable ones. Aplin (2002, p. 32) has also supported this idea, stating that differences in gender, age, and geographical context could still affect perceptions of heritage.

3. To establish various activities

Activities should be set up based on the fundamental aspects of life and they must be environmentally responsible, such as green homestay, garbage bank activity, and organic vegetables plantings.

Analyzing and Evaluating Activities

After implementation, each activity should be analyzed and evaluated to search for potential problems. The Mon community should emphasize basic activities necessary for local life such as agricultural, fishing, farming, and cooking activities, all of which undertakings are key factors in local resource management. The community would have the ability to produce a rich variety of local products, and to sell at low prices. Furthermore, the local people would gain new experiences and share those among their members. The committee should set a meeting every week to update information and solve problems. Lastly, another important service that should be created would be an information network from which more services and innovative touring experiences would be developed.

Hence, the members of the Mon community should invest their time into planning cultural tourism strategies and utilizing the existing resources consciously, the benefits of which could be stable incomes and a more self-reliant community.

References

- Aplin, G. 2002. *Heritage Identification, Conservation, and Management*. Melbourne: Oxford University Press.
- Australia ICOMOS 2000. *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 1999*. Burwood: Australia ICOMOS Inc.
- Banjumrung community. [online] accessed 20 October 2010. Available from http://sites.google.com/site/banjumrung/Home/menu_03/banjumrung_eng
- Ban Lorcha community, [online] accessed 21 September 2010. Available from http://www.pda.or.th/chiangrai/ban_lorcha.htm
- Cholthira Satyawadhna., Paphatsaun Dhienoanya, et al. 2001, "Community Right: A Case Study of the Effects of the Construction of Gas Pipeline on Indigenous Mon Communities and Mon Immigrant Communities at Sangklaburi District of Kanchanaburi Province." In: *Indigenous Community Right: From Traditional to Current Situation: A Study in Search of Guidelines for Community Rights Policy in Thailand*. Bangkok: Thailand Research Fund. (in Thai)
- Fredholm, Michael. 1993. *Burma: Ethnicity and Insurgency*. London: Praeger
- Hall, M. and McArthur, S. 1998, *Integrated Heritage Management: Principles and Practice*: London The Stationery Office.
- Jongmeewasin, S. 2006. CULTURAL TOURISM: MON VILLAGE OF

SANGKHLABURI, KANCHANABURI, THAILAND, unpublished report.

Kin, Banyol. 2006. Mon Literature Included in Thai School Curriculum.” Independent Mon News Agency (IMNA), 28 June. Retrieved 18 September 2010 from www.bnioline.net/news/imna/155-mon-literature-included-in-thai-school-curriculum.html

Michale A. 2007. *Doing Ethnographic and Observation Research*. London: SAGE Publications Ltd.

Mon Unity League (MUL) 1997. *The Mon: A people without a Country*. Bangkok: MUL.

Walai, Chon. 2006. ‘The Mon in Two Lands: Culture Straddles the Boarder.’, *Translated from the cover story in Salween Post Magazine*, 35, 16 November to 31 December.

ศักยภาพของชุมชนในการจัดการ
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา สี่พันดอน
เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป. ลาว ¹

The Community potential in
ecotourism management: A case study
of Siphandone Island Kong District,
Champasak Province, Lao PDR.

วุฒิพงษ์ ผลเพิ่ม ²

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาเรื่อง “ศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา สี่พันดอน เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป. ลาว”

²นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรสาขาวิชาภูมิภาคน้ำโขงศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

การศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา สี่พันดอน เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป.ลาว มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และการลงภาคสนามในพื้นที่ สี่พันดอน เมืองโขง แขวงจำปาสัก สปป.ลาว

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนสี่พันดอนได้แก่ ชุมชนคอนพะเพ็ง ชุมชนดอนเดด และชุมชนดอนคอน มีศักยภาพของชุมชนในการรักษาและพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยังคงสภาพดั้งเดิมตามธรรมชาติ ในบริเวณชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนมีศักยภาพในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ชุมชนมีศักยภาพภายในการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม มีการจัดการที่เป็นระบบ ประกอบกับคนในชุมชนส่วนใหญ่ ต่างเป็นเครือญาติที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อศักยภาพภายในชุมชน ได้แก่ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สวยงามและมีชื่อเสียง การมีความพร้อมด้านพื้นที่ ด้านที่พัก และสิ่งอำนวยความสะดวก ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญ ในด้านการให้บริการ ยังต้องปรับปรุงแก้ไข เพื่อสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ นโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับแผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การส่งเสริมด้านการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ค่าของสกุลเงิน และทัศนคติที่ดีของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสถานที่

คำสำคัญ : ศักยภาพของชุมชน การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
สี่พันดอน จำปาสัก สปป.ลาว

Abstract

This article has two main objectives. Firstly, it aims to study with the community potentiality in ecotourism management. Secondly, it aims to study the factors that effects with the community potentiality in ecotourism management. This study is a quality research by using the cooperative observing method. In addition, using the interview is a material for collecting data. Otherwise, the researcher investigated the details form many documents and some real areas in Siphandon Island Kong district, Champasak province, Lao PDR.

The results of this study was found that Siphandone community like Konphapan, Dondet and Doncon have the potentiality to preserve and develop for the environment that is still the original nature in this area and tourism attractions. The community potentiality for tourist service, there are many facilities to make the tourists have the opportunity to reach the tourism attractions. The community potentiality for the cooperative administration is systematically managed like most of people in society are the interdependence society.

There are some factors that effect to the community potentiality as being a beautiful famous ecotourism attractions. Otherwise, it is to prepare for the suitable area, resident, facilities that are the important basic factors of human life. In part of giving a service should be adjusted to create the tourist's impression. The

external community factors are like the government policy about the ecotourism attractions, developing plan, promoting the monetary and the attitude of the tourists with the tourism attractions.

KEYWORDS : LATENCY OF THE COMMUNITY/ TOURISM MANNER
ADMINISTRATION/ SIPHANDONE ISLAND/ CHAMPASAK/
LAO PDR

บทนำ

ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว(Lao People's Democratic Republic LAO PDR.) สปป.ลาว มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของประเทศ เป็นภูเขาและที่ราบสูงลาดเอียงสู่ที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ ปกคลุมไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนการดำเนินวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายในการรักษาจารีตประเพณีและวัฒนธรรมที่ถูกปลูกฝังแต่ครั้งบรรพชน ซึ่งจะต้องยึดถือและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาหลายร้อยปี จึงคงไว้ซึ่งความเป็นอัตลักษณ์(identity) ของชาวลาวด้วยแนวนโยบายพัฒนาประเทศของรัฐบาลลาว ที่ได้นำเอาการท่องเที่ยวมาเป็นอุตสาหกรรมที่นำรายได้หลักเข้าประเทศ เพื่อการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้ามั่นคง ควบคู่ไปกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้นรัฐบาล สปป.ลาว จึงได้ให้ความสำคัญกับนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติหรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีเสน่ห์ดึงดูดนักท่องเที่ยวจากต่างชาติให้เข้ามาท่องเที่ยวในสปป.ลาว และหลงใหลในความงดงามของทรัพยากรธรรมชาติแห่งดินแดนลาว จนนำไปสู่ความร่วมมือจากหลายฝ่าย ในการพัฒนาภาพรวมการท่องเที่ยวของประเทศ ได้แก่ สปป. ลาว ได้เข้าเป็นสมาชิกอาเซียน(ASEA)³ วันที่ 23 กรกฎาคม 2540(ค.ศ.1997) และเปิดประเทศต้อนรับนักท่องเที่ยวให้เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวในปี ค.ศ.1998 เป็นต้นมา(LATA, 2552 : website)

ด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ(Ecotourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมของสปป.ลาว จึงเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวจาก

³สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้(Association of South East Asian Nations) หรือ อาเซียน เป็นองค์กรทางภูมิรัฐศาสตร์และองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีประเทศสมาชิกทั้งหมด 10 ประเทศ ได้แก่ ไทย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย สิงคโปร์ บรูไน ลาว กัมพูชา เวียดนาม และ พม่า

ต่างชาติ ให้ความสนใจและเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว เพื่อชมความงดงามของธรรมชาติในดินแดนลาว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรม ที่วิถีชีวิตผูกพันกับระบบการผลิต พัฒนามาเป็นการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเกิดเป็นอาชีพใหม่ที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน จากการให้บริการนักท่องเที่ยวในด้านต่างๆ เช่น การสร้างบ้านพักหรือโฮมสเตย์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว การให้บริการร้านอาหารที่ทันสมัย การให้บริการเรือนำเที่ยวและเรือข้ามฟากที่มีความปลอดภัย หรือบริษัทนำเที่ยวที่มีคุณภาพเพิ่มมากขึ้นจากเดิมที่มีอยู่ สร้างรายได้หลักเข้าประเทศอีกทางหนึ่งด้วย จากการที่มีย่านนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก และอยู่พักอาศัยภายในชุมชนเป็นการชั่วคราว ได้สัมผัสกับธรรมชาติและประชาชนผู้อาศัยอยู่ในท้องถิ่นโดยตรง จากสถิติซึ่งพบว่ามีแนวโน้มที่จะมีจำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเพิ่มมากขึ้นทุกๆ ปี ทำให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและลบขึ้นตามมาหลายอย่าง ผลกระทบด้านลบ เช่น มีจำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไป ร้านอาหาร โรงแรมที่พักไม่เพียงพอแก่นักท่องเที่ยว เกิดมลพิษด้านสิ่งแวดล้อมจากผู้ประกอบการนำรถยนต์โดยสารไปวิ่งรับนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ปัญหาจากขยะและสิ่งปฏิกูลที่นักท่องเที่ยวบางส่วนทิ้งไว้ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว โดยปราศจากความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ปัญหาจากการที่นักท่องเที่ยวนิยมซื้อสินค้าที่เป็นของต้องห้าม เช่น สัตว์ป่าและพืชพันธุ์กล้วยไม้ป่าที่หายาก และมีราคาแพงซึ่งเป็นการทำลายระบบนิเวศของท้องถิ่น เป็นต้น

ลักษณะการท่องเที่ยวที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันของพื้นที่ศึกษายังขาดการพัฒนา(พ่อบ้านบัน สัมภาษณ์, 2554) ด้านระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานต่างๆ ที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อนักท่องเที่ยว และไม่พอเพียง เช่น ระบบไฟฟ้า บางชุมชนยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ห่างไกลและยังเป็นเกาะ นอกจากนี้ยังไม่มีระบบน้ำประปาที่สะอาดและได้มาตรฐาน ด้านขนส่งและการคมนาคมยังมีถนนที่ใช้สัญจรที่ไม่ได้มาตรฐานอยู่หลายเส้นทาง ร้านอาหารและโรงแรม

ที่ได้มาตรฐานมีไม่พอเพียง ปัญหาต่างๆ ที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ส่วนกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวต่างชาติส่วนใหญ่ให้ความสนใจ(พ่อบ้าน คำ สัมภาษณ์, 2554) ได้แก่ การช้อปปิ้งยามชมนิวทิวทัศน์ของชาวบ้าน การเดินชมธรรมชาติ การใช้บริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ การพบปะพูดคุยกับชาวบ้านแบบเป็นกันเอง เพื่อสอบถามเส้นทางในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวหรือการพักทักทายกับชาวบ้าน การนั่งเรือเพื่อชมทิวทัศน์รอบๆ เกาะ ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังมีน้อยมาก เมื่อเทียบกับปริมาณของนักท่องเที่ยว

ดังนั้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาศักยภาพด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางภาคใต้ ในแขวง จำปาสัก โดยพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คืออาณาบริเวณของสี่พันดอน ได้แก่ ชุมชนบริเวณน้ำตกคอนพะเพ็ง ชุมชนเกาะดอนเดด และชุมชนเกาะดอนคอน ซึ่งทั้ง 3 ชุมชน ตั้งอยู่ในบริเวณส่วนที่กว้างที่สุดของแม่น้ำโขง พื้นที่ประกอบไปด้วยหมู่เกาะน้อยใหญ่ มีความหลากหลายของระบบนิเวศและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทั้งบนบก ในน้ำและครึ่งบกครึ่งน้ำรวมทั้งพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ บางพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมขังในช่วงฤดูน้ำหลาก เมื่อน้ำลดจะเกิดเกาะแก่งที่เป็นโขดหิน เกิดเป็นน้ำตกที่ไหลผ่านแก่งหิน อีกทั้งในการศึกษาในครั้งนี้ยังได้ศึกษาถึง วิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม และประเพณีของชุมชนอีกด้วย

วิธีการวิจัย

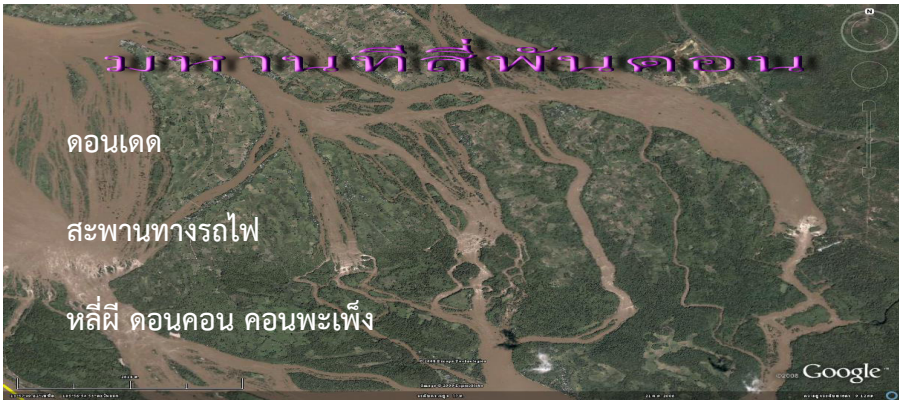
การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) คือการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(deep Interview) โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นในการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และปัจจัยที่ส่งผลต่อศักยภาพของชุมชน โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลออก

เป็น 2 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปเที่ยวยังบริเวณชุมชนน้ำตกคอนพะเพ็ง และประชากรท้องถิ่นที่พบอยู่ในบริเวณน้ำตกคอนพะเพ็ง เกาะดอนเดด และเกาะดอนคอน จำนวน 12 คนกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหาร บ้านพัก รถและเรือรับจ้าง บริษัททัวร์มัคคุเทศก์ท้องถิ่นและประชาชนทั่วไปจำนวน 9 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 21 คน

จากนั้นได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม มารวบรวมและเรียบเรียง วิเคราะห์ข้อมูลโดยมีแนวคิดทฤษฎีที่ได้พบทวนมา เป็นฐานในการวิเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางในการจัดการที่มีศักยภาพมากขึ้น และเป็นไปตามหลักการของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผลการวิจัย

การเดินทางจากประเทศไทยเพื่อไปท่องเที่ยวยังสถานที่ท่องเที่ยวในสี่พันดอน สามารถเดินทางโดยเริ่มต้นจากพื้นที่ด่านพรมแดนช่องเม็ก ของจังหวัดอุบลราชธานีเข้าสู่ด่านสากลวังเต่า แขวงจำปาสัก สปป.ลาว หลังจากนั้นเดินทางผ่าน เมืองปากเซ จนกระทั่งเข้าสู่บริเวณสี่พันดอน ด้วยระยะทางประมาณ 200 กิโลเมตร

รูปที่ 1 แสดงพื้นที่ที่ศึกษา(google Earth,2552: website)

จากการวิเคราะห์ทางกายภาพ ลักษณะภูมิประเทศของสีพันดอน ซึ่งมีพื้นที่ที่มีความสำคัญในการท่องเที่ยวหลัก 3 พื้นที่คือ ชุมชนคอนพะเพ็ง ชุมชนเกาะดอนเดด และชุมชนเกาะดอนคอน เนื่องจากพื้นที่ทั้ง 3 แห่งนี้มีขอบเขตที่ชัดเจน ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และมีสิ่งก่อสร้างสมัยอาณานิคม สามารถเสนอผลการศึกษาดังนี้

1. ชุมชนคอนพะเพ็ง

ชุมชนน้ำตกคอนพะเพ็ง เป็นชุมชนใหม่เกิดจากแนวนโยบายของรัฐบาลที่ประกาศเป็นปีแห่งการท่องเที่ยว ตั้งแต่เริ่มต้นเมื่อปี ค.ศ. 1999(พ.ศ. 2542) คอนพะเพ็งเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวที่รัฐสนับสนุนและเข้ามาจัดการ โดยสมัยก่อนหน้านั้นก็มีชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำตก แต่ในปัจจุบันได้อพยพชาวบ้านออกจากบริเวณริมน้ำตกไปรวมกันอยู่ที่บ้านท่าคล้อ ทางด้านทิศเหนือห่างจากน้ำตกประมาณ 3-4 กิโลเมตร พื้นที่บางส่วนที่อยู่ติดกับทางด้านทิศตะวันออกของน้ำตกก่อนที่จะถึงจุดซื้อบัตรเข้าชมน้ำตก เป็นพื้นที่ของชาวบ้านท่าคล้อได้ใช้ประโยชน์

จากที่ดินทำกิน แปลงเป็นพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าว และเลี้ยงสัตว์ในช่วงฤดูแล้ง เมื่อเข้าสู่ชุมชนในยุคปัจจุบัน เป็นชุมชนแห่งการค้าขาย หมายความว่า ชาวชุมชนมีอาชีพจำหน่ายอาหารและสินค้าของที่ระลึกให้นักท่องเที่ยว ที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวบนน้ำตกคอนพะเพ็ง สืบเนื่องจากการเดินทางจากเมืองใหญ่ๆ เช่น จากเมืองปากเซและจากแขวงอื่นๆ หรือจากต่างประเทศ ต้องใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 2-3 ชั่วโมง กว่าจะถึงน้ำตก ทำให้นักท่องเที่ยวเหนื่อยและหิว ประกอบกับบริเวณแหล่งท่องเที่ยวยังมีร้านอาหารที่ยังไม่ได้มาตรฐาน ปัจจุบันทางภาครัฐได้แก้ปัญหาโดยการจัดสรรที่ดินทางด้านทิศใต้ของบริเวณน้ำตกให้ชุมชนทำธุรกิจเป็นร้านอาหารเครื่องดื่ม ร้านขายของที่ระลึก และตลาดขนาดย่อมสำหรับขายสินค้าพื้นเมือง โดยประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงนำสินค้าที่หามาได้ มาจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว ส่วนอำนาจการปกครองของชุมชนคอนพะเพ็ง ถูกจัดให้ขึ้นกับหมู่บ้านท่าคล้อ ซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวของพื้นที่ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

2. ชุมชนดอนเตด

เป็นอีกชุมชนในพื้นที่สี่พันดอนที่มีศักยภาพ ซึ่งมีรายละเอียดด้านพื้นที่โดยสังเขปดังนี้

- (1) บริเวณดอนเตดทางด้านทิศตะวันตก เป็นจุดชมวิวที่สวยงามของชุมชนโดยเฉพาะในช่วงเวลาเย็น เพราะจะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากมานั่งชมดวงอาทิตย์ตก(sun set)
- (2) บริเวณดอนเตดทิศตะวันออก เป็นที่ตั้งของท่าเรือกำปั่นสิ่งก่อสร้างตั้งแต่สมัยอาณาจักรนครจำปาศักดิ์ และยังเป็นจุดคมนาคมขนส่งทางน้ำของชุมชน
- (3) บริเวณหัวเตด นักท่องเที่ยวนิยมเข้ามาใช้บริการบ้านพักเป็น

จำนวนมาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นเขตเศรษฐกิจของชุมชนอีกด้วย เนื่องจากมีจำนวนปริมาณของบ้านพักสำหรับนักท่องเที่ยวตั้งเรียงรายกันเป็นจำนวนมาก

- (4) บริเวณตอนเดดทางทิศใต้ จะเป็นจุดที่ตั้งของสะพานทางรถไฟยุคอาณานิคม ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านใช้เส้นทางนี้เป็นเส้นทางเดินทางเชื่อมต่อกับเกาะดอนคอนและพื้นที่ใกล้เคียง

3. ชุมชนดอนคอน

เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าชุมชนเกาะดอนเดด ทั้งขนาดของประชากรและขนาดของพื้นที่ โดยในพื้นที่มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่คนรู้จักหลายแห่ง เช่น น้ำตกตาดสมพะมิตร(หลี่ผี) น้ำตกคอนปลาสร้อย สะพานทางรถไฟที่เชื่อมต่อระหว่างเกาะดอนเดดและเกาะดอนคอน ซากหวัรถจักรไอน้ำ เป็นต้น

นอกจากศักยภาพของพื้นที่มีโดยธรรมชาติแล้ว จากการศึกษายังพบว่าชุมชนได้มีการบริหารจัดการและเสริมสร้างศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยวของพื้นที่ดังนี้ ได้แก่ การมีแหล่งท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่ในชุมชน การมีสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบกว่าชุมชนอื่นๆ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาถึงความสำคัญกับการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของทั้ง 3 แห่ง สามารถเสนอผลได้ดังนี้

(1) ชุมชนคอนพะเพ็งมีการจัดการด้านการให้บริการ ร้านอาหารจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ร้านจำหน่ายของที่ระลึก การบริการถ่ารูปที่มีภาพเบื้องหลังเป็นน้ำตกคอนพะเพ็งรวมทั้งสินค้าพื้นเมืองท้องถิ่น ยังไม่พบการบริการการให้บ้านพัก

(2) ในชุมชนดอนเดดและชุมชนดอนคอน มีการแบ่งพื้นที่ของแต่ละครอบครัวที่ตั้งอยู่ในชุมชน สร้างห้องพักที่เรียกว่า Home Stay โดยครอบครัวหนึ่งจะมีห้องพักสำหรับรองรับนักท่องเที่ยว 5-10 ห้องโดยประมาณ โดยห้องหนึ่งๆ

จะพักได้ไม่เกิน 2 คน ซึ่งแต่ละหลังจะมีพื้นที่ติดกันตลอดแนวเดียวกันตั้งเรียงราย ล้อมรอบๆเกาะ มีการจัดพื้นที่ บริเวณหลังบ้านให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม จัดสรรพื้นที่ให้เป็นแปลงนาปลูกข้าว ในช่วงฤดูทำนา ส่วนฤดูแล้งเอาไว้ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ ทางหน้าบ้านเรือนพักจะหันหน้าเข้าริมแม่น้ำโขง และมักนิยมสร้างห้องพัก กึ่งบกกึ่งน้ำ ที่มีเสาของห้องปักลงไปในน้ำแต่ตัวเรือนพักจะอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ เพื่อความสุนทรีย์ภาพให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับธรรมชาติ การจัดการด้านการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว บริษัทนำเที่ยว และการให้บริการรถและเรือรับจ้าง การให้บริการร้านอาหาร การให้บริการร้านจำหน่ายของที่ระลึก การให้บริการร้านอินเทอร์เน็ต การให้บริการเช่ารถจักรยาน เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ นักท่องเที่ยว ซึ่งการบริการต่างๆที่กล่าวมาลักษณะเป็นธุรกิจแบบครอบครัว และแบบเครือญาติของชาวชุมชนดอนเตดและดอนคอน ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในการเป็นเจ้าของพื้นที่เพื่อบริหารจัดการ รวมถึง การจัดการด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

อาทิ

- 1) การกำจัดขยะในเขตชุมชนของผู้ประกอบการบ้านพักและร้านอาหาร จะต้องใช้วิธีการฝังกลบเท่านั้น ชาวชุมชนจะต้องไม่กำจัดขยะโดยการเผาหรือการทิ้งขยะลงในแม่น้ำ
- 2) การกำจัดวัชพืชหรือสิ่งปฏิกูลที่ไหลมาตามน้ำเกิดเป็นขยะติดอยู่ตามริมแม่น้ำของแต่ละบ้านพักจะต้องนำขึ้นมาจากน้ำและทำการกำจัด
- 3) การพัฒนาเส้นทางเท้าเดินหน้าบ้านพักของตัวเองจุดไหนที่เป็นหลุมเป็นบ่อกลายเป็นอุปสรรคของเส้นทางเดิน ควรปรับแต่งให้คงอยู่สภาพเดิมเป็นประจำ ไม่ให้อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม

ศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากการสำรวจพื้นที่และการเข้าร่วมประชุมคิดและวางแผนการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชน รวมทั้งการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวต่างชาติ พบว่าชุมชนทั้ง 3 แห่งมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ทั้งในด้านการดูแลรักษาและการจัดการดังนี้

(1) ศักยภาพของชุมชนในการรักษาและพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่

การรักษาสิ่งแวดล้อมพบว่า การทำลายธรรมชาติเพื่อบุกเบิกสถานที่ให้กลายเป็น สถานที่รองรับนักท่องเที่ยว ได้คำนึงถึงการรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพดั้งเดิมเอาไว้ เห็นได้จากจำนวนและปริมาณบ้านพักของนักท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่ในชุมชนมีความเหมาะสมกับชุมชน ความสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ไม้ ในเขตป่ารอบๆ ชุมชนยังคงสภาพเดิม และแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง

(2) ศักยภาพของชุมชนในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

การบริการของชาวชุมชนสี่พันดอน จากการศึกษาพบว่า ด้านการบริการห้องพักที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติของแต่ละบ้านพักมีความหลากหลาย การบริการจากร้านอาหารที่มีอาหารแบบพื้นเมืองหรือจะเป็นอาหารแบบนานาชาติ การบริการจากร้านจำหน่ายสินค้าของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว ส่วนคุณภาพในการให้บริการยังมีบางส่วนที่ต้องปรับปรุงแก้ไข เช่น การบริการของรถและเรือรับจ้างยังไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร การจำหน่ายสินค้าที่เกินราคาจากความเป็นจริง เป็นต้น

(3) ศักยภาพด้านกิจกรรม

มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้นักท่องเที่ยวได้เลือกมากมายได้แก่ กิจกรรมหลัก การเที่ยวน้ำตกคอนพะเพ็ง น้ำตกตาดสมพะมิตร(หลี่ผี) ส่วนกิจกรรมรองลงมาได้แก่ การถ่ายรูปสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยว

ทางประวัติศาสตร์สิ่งก่อสร้างสมัยอาณานิคม การขี่จักรยานท่องเที่ยวตามทางท่องเที่ยวรอบๆ เกาะ ศึกษาวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวสี่พันดอน

(4) ศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม

อยู่ในรูปแบบของการประกอบกิจการต่างๆ และการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว จากการศึกษาพบว่าประชากรเกือบทั้งชุมชนได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งในรูปแบบของ การเปิดบ้านพักบริการนักท่องเที่ยว การให้บริการเรือรับจ้าง การให้บริการรถรับจ้าง การบริการเปิดร้านจำหน่ายของที่ระลึก และสินค้าต่างๆของชุมชน ให้แก่นักท่องเที่ยว โดยส่วนใหญ่คนในชุมชนเป็นเครือญาติกัน มีการจัดการที่เป็นระบบ ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ทุกคนมีความใกล้ชิดสนิทสนม และรู้จักมักคุ้นเสมือนหนึ่งเป็นครอบครัวเดียวกันทั้งชุมชน

(5) ด้านความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวพบว่า การมีศักยภาพในด้านต่างๆ ของชุมชนเป็นการแสดงขีดความสามารถของชุมชน ประกอบกับความสวยงามและความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว ความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมและบรรยากาศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการสร้างความพึงพอใจและประทับใจให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาพักผ่อนในวันหยุด และช่วงเทศกาลต่างๆ อยู่ในระดับดีมาก

ปัจจัยที่ส่งผลต่อศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญ 3 ประเด็นหลักใหญ่ๆคือ 1.ปัจจัยภายในชุมชน 2.ปัจจัยภายนอกชุมชน และการส่งเสริมด้านการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3.ปัจจัยส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยว ดังนี้

ปัจจัยภายในของชุมชน

(1) ชุมชนบริเวณสี่พันดอน มีศักยภาพด้านพื้นที่มาก คือมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติเช่น น้ำตกคอนพะเพ็ง น้ำตกตาดสมพะมิตร(หลี่ผี) น้ำตกตาดคอนปลาสร้อย เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว บวกกับความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว

(2) มีข้อได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ ชุมชนคอนพะเพ็งตั้งอยู่ในพื้นที่เขตรอยต่อระหว่างประเทศลาวกับกัมพูชา ซึ่งเป็นจุดเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ โดยใช้เส้นทางหมายเลข 13 ใต้นอกจากจะมีความสำคัญด้านการท่องเที่ยวแล้ว เส้นทางนี้ยังเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบกระหว่างประเทศอีกด้วย เกี่ยวกับการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว หมายถึง น้ำตกคอนพะเพ็ง อยู่ใกล้กับชายแดนกัมพูชาทางบกเพียง 15 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากชายแดนไทย ที่มีถนนมาตรฐานด้วยระยะทาง 200 กิโลเมตร ใช้ระยะเวลาจากประเทศไทยเข้าสู่สถานที่ท่องเที่ยว ประมาณ 3 ชั่วโมง นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ สามารถเดินทางไป-กลับภายในระยะเวลา 1 วัน หรือจะเดินทางต่อเข้าไปเที่ยวยังประเทศกัมพูชาต่อไป ส่วนการเดินทางไปเกาะดอนคอนและเกาะดอนเดดก็ใช้เส้นทางหมายเลข 13 ได้เหมือนกันโดยมีทางแยกเข้าเส้นทางย่อยเพียง 4 กิโลเมตร จากถนนใหญ่ถึงท่าเรือนากระสัง

(3) ในพื้นที่บริเวณชุมชน ไม่จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว หมายถึงนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวภายในชุมชนได้จำนวนครั้งละหลายๆ การเดินทางเข้า-ออกเพื่อเที่ยวชมสะดวกสบาย ไม่เกิดปัญหาการจราจรติดขัดหรือจำนวนนักท่องเที่ยวเต็ม

(4) ระบบคมนาคมขนส่งทางบก และระบบการติดต่อสื่อสารของชุมชน การเข้าถึงพื้นที่สถานที่ท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวทางบก ส่วนมากจะนิยมใช้รถส่วนตัวหรือรถเช่า โดยมีเหตุผลว่า ต้องการความเป็นส่วนตัวหรือเฉพาะกลุ่มของตัวเองสำหรับการเดินทางไปชมสถานที่ท่องเที่ยวบนเกาะดอนเดดและ

ดอนคอนสามารถใช้การคมนาคมทางน้ำได้ ส่วนทางด้านการสื่อสารมีคลื่นโทรศัพท์สำหรับโทรศัพท์มือถือเข้าครอบคลุมทุกส่วนของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

(5) ความสวยงามของพื้นที่ ในพื้นที่ศึกษามีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางบกและทางน้ำ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความสมบูรณ์ของธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่า บริเวณสี่พันดอนมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นคือเป็นบริเวณพื้นที่ที่ตั้งในส่วนที่กว้างที่สุดของแม่น้ำโขง มีบรรดาเกาะน้อยใหญ่ตั้งเรียงรายรอบบริเวณ มีระบบนิเวศที่อยู่บนบกและระบบนิเวศที่อยู่ในน้ำ และทางด้านทิศใต้และทิศตะวันตกของสี่พันดอนมีทัศนียภาพรายล้อมรอบด้วยภูเขา

(6) ที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวก ลักษณะของที่พักรที่นิยมสร้างในพื้นที่ที่เป็นแบบเรือนพักยกพื้น มีบันได ประมาณ 3-5 ชั้น เป็นห้องพักที่เป็นลักษณะอาคารที่มีห้องติดกัน และอีกแบบหนึ่งคือ เป็นเรือนยกพื้นหลังเดียวห้องพักห้องเดียวส่วนสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น รถและเรือรับจ้าง บริการจักรยานให้เช่า บริการร้านอาหาร บริการจากของที่ระลึก บริการจากร้านกินดื่ม เป็นต้น

(7) ความมีอัยยาศัยของชุมชนทำให้นักท่องเที่ยวบางส่วนที่ประทับใจ และต้องการสัมผัสธรรมชาติใช้เวลาอยู่ประมาณ 1 สัปดาห์แต่ส่วนใหญ่ใช้เวลาท่องเที่ยวอยู่ไม่นาน ประมาณ 1-2 ชั่วโมงเท่านั้น

ปัจจัยภายนอกของชุมชน

องค์การท่องเที่ยวแห่งชาติลาว(อทช.) ได้กำหนดหลักการขึ้นนำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของลาว โดยมุ่งประโยชน์เพื่อการรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ นอกจากนั้นยังมุ่งเน้นการให้ความรู้แก่ประชาชนในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีงานทำของประชาชนในท้องถิ่น และเพื่อความ เป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชนในชุมชน ดังนั้นนโยบายของรัฐบาลลาว เกี่ยวกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวจะเป็นตัวกำหนดกรอบปฏิบัติในด้านต่างๆ และส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ การสนับสนุนชุมชนต่าง ๆ ภายในประเทศที่มีแหล่ง

ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงอยู่ในชุมชน จะได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษ โดยให้การสนับสนุนเงินงบประมาณและบุคลากรเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานแก่ชุมชน เพื่อให้เกิดศักยภาพมากที่สุดสมกับเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น การได้รับการพัฒนาด้านการปรับปรุงสภาพถนนหลักปี 2553 ของเกาะดอนเดดและดอนคอน ให้มีขนาดถนนใหญ่และกว้างขึ้นกว่าเดิม ส่งผลทำให้การเดินทางสัญจรไปมาของประชาชนและนักท่องเที่ยวระหว่าง 2 เกาะสะดวกสบายมากขึ้น เป็นต้น (Ecotourismlaos, 2552 : website)

องค์การท่องเที่ยวแห่งชาติลาวได้มีแผนการส่งเสริมด้านการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังนี้

(1) การประชาสัมพันธ์(Public Relation: PR) โดยเริ่มจากการสร้างสื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับข้อมูลของ ทั้ง 3 ชุมชนของสี่พันดอน เช่น ประวัติความเป็นมาของสถานที่ท่องเที่ยวแต่ละแห่ง แผนที่ท่องเที่ยวและสถานที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว วิธีการเดินทาง ระยะเวลา ที่พัก(รายชื่อโรงแรม รีสอร์ท บ้านพัก) ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายอาหาร ร้านจำหน่ายของที่ระลึก สถานที่ติดต่อทางภาครัฐ

(2) การโฆษณา(Advertising) เป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างนักท่องเที่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวโดยผ่านทางสื่อต่างๆ เช่น สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ พ็อกเก็ตบุ๊ก แผ่นพับ โบรชัวร์ วิดีโอ โทรทัศน์ ป้าย รวมถึงป้ายคำทเอาที่โฆษณาขนาดใหญ่ และในปัจจุบันการโฆษณาทางอินเทอร์เน็ต เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทุกเพศทุกวัย

(3) การส่งเสริมการขาย เป็นการใช้เครื่องมือต่างๆ ในด้านการตลาดด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้มีความสนใจมากขึ้นเป็นพิเศษ เช่น การจัดงานเพื่อส่งเสริมด้านการตลาด(Promotion) เป็นการโปรโมทแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบ การแสดงนิทรรศการร่วมกับนานาชาติ การจัดกิจกรรมลดราคา อาหารและที่พัก เป็นต้น

(4) ค่าของสกุลเงินจะสะท้อนภาพรวมของระบบเศรษฐกิจของ

ประเทศ โดยการขึ้นลงของอัตราแลกเปลี่ยนสกุลเงิน ถ้าค่าของสกุลเงินก็มีค่าแข็งอัตราแลกเปลี่ยนของนักท่องเที่ยวก็จะแลกเปลี่ยนเงินก็ได้ลดลง ถ้าค่าของสกุลเงินก็มีค่าอ่อน อัตราแลกเปลี่ยนของนักท่องเที่ยวจะแลกเปลี่ยนเงินก็ได้จำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการจับจ่ายของนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

ปัจจัยส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยว

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยส่วนบุคคลที่ส่งผลทำให้การเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่สี่พันดอนของนักท่องเที่ยว ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องบรรลุเป้าประสงค์เกิดจากความมีวุฒิภาวะของตัวนักท่องเที่ยวเอง ความพร้อมในด้านการจับจ่ายใช้สอยทัศนคติ และความพร้อมในด้านสุขภาพ รวมถึงความต้องการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

การที่นักท่องเที่ยวมีความรู้ความเข้าใจในสภาพด้านพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยว ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลของสถานที่ท่องเที่ยวก่อนการเดินทาง จะทำให้สามารถปรับตัวตามบริบทสภาพแวดล้อมของชุมชนได้

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ความละเอียดอ่อนของโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ในพื้นที่ศึกษายังมีให้ค้นหาอีกมาก ความสลับซับซ้อนทางสังคมของแต่ละพื้นที่ไม่เหมือนกัน งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวที่มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์ตั้งอยู่ในชุมชน และปัจจัยต่างๆซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อศักยภาพ เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อให้เกิดการพัฒนาสู่แนวทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ตามแนวคิดหลักการพื้นฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงขอเสนอแนะแนวทางดังนี้

(1) ปัจจัยภายในของชุมชน มีส่วนที่ควรปรับปรุงในด้านสภาพของถนนและทางเดินเท้า สำหรับให้นักท่องเที่ยวเดินชมสถานที่ท่องเที่ยวที่ยังไม่ได้มาตรฐาน ระบบประปาสำหรับบริโภคภายในชุมชนที่มีน้ำใช้ยังไม่ผ่านกระบวนการ

ทำน้ำให้สะอาด การติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์สาธารณะยังขัดข้อง รวมทั้งการบริหารจัดการเกี่ยวกับการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น ควรมีเจ้าหน้าที่ของภาครัฐประจำแต่ละสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อให้คำปรึกษาแนะนำหรือการให้ข้อมูลเมื่อนักท่องเที่ยวสอบถาม การขายสินค้าในราคายุติธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการบริการบ้านพักและร้านอาหารยังไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องความสะอาดในบริเวณบ้านพักและร้านอาหาร คุณภาพของห้องพัก สิ่งอำนวยความสะดวกภายในห้องพัก เรือรับจ้างและการบริการรับส่งนักท่องเที่ยว ควรมีระบบรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น คือจะต้องให้นักท่องเที่ยวทุกคนที่ลงเรือมีเครื่องชูชีพไว้สำหรับสวมใส่เพื่อความปลอดภัย มีผู้ประกอบการบางส่วนที่ยังละเลย ถ้าจะสำเร็จผลควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมช่วยกันแก้ไขและพัฒนาในทางที่ดียิ่งขึ้น

(2) ปัจจัยภายนอกของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อศักยภาพของชุมชน ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น แนวนโยบายหลักการขึ้นนำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขององค์การท่องเที่ยวแห่งชาติลาว ผลกระทบทางวัฒนธรรม การเพิ่มขึ้นในการรับรู้ถึงความสำคัญของชนกลุ่มน้อย และความหลากหลายทางชีวภาพ การโฆษณาและฝึกฝนภาคธุรกิจให้มีความรับผิดชอบ เข้าใจความต้องการของนักท่องเที่ยว ความร่วมมือใกล้ชิดระหว่างคนพื้นเมืองและประชาชนในการบำบัดความยากจนและป้องกันความสูญเสียทางผลประโยชน์ การจัดหาแหล่งเงินทุนที่ปลอดภัยสำหรับผู้ประกอบการ การรักษาไว้และจัดการป้องกันบริเวณระบบเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมลาว การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์พื้นฐานทางสังคมและแผนงานการดูแลระยะยาวสนับสนุนรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ซึ่งได้พัฒนาให้มีความกลมกลืนกับทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของลาวโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น

ค่าของสกุลเงินจะสะท้อนภาพรวมของระบบเศรษฐกิจของประเทศ โดยการขึ้นลงของอัตราแลกเปลี่ยนสกุลเงิน ถ้าค่าของสกุลเงินก็มีค่าแข็งอัตรา

แลกเปลี่ยนของนักท่องเที่ยวก็จะแลกเปลี่ยนกันได้ลดลง ถ้าค่าของสกุลเงินกีบมีค่าอ่อนอัตราแลกเปลี่ยนของนักท่องเที่ยวจะแลกเปลี่ยนกันได้จำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการจับจ่ายของนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

(3) ปัจจัยส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยว ส่วนใหญ่มีความพร้อมในด้านการจับจ่ายใช้สอย มีทัศนคติที่ดี มีความพร้อมในด้านสุขภาพ มีความรู้และเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวเป็นอย่างดี สามารถปรับตัวเข้ากับชุมชน และมั่นใจในความปลอดภัยของสถานที่ท่องเที่ยวซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชน ภาครัฐต้องรักษาความรู้สึก และสิ่งดีๆ นี้ไว้เพื่อให้เป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ของการท่องเที่ยวในสปป.ลาว

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ในการศึกษาครั้งต่อไปเกี่ยวกับเรื่องการท่องเที่ยวบริเวณสี่พันดอน เมืองโขง แขวงจำปาสัก ควรจะเป็นการศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เพราะจากการศึกษาในครั้งนี้นับพบว่า มีสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์อยู่เป็นจำนวนมาก และสามารถเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ทั้งหมดของสี่พันดอน รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ และการพัฒนาให้ถึงการเป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีความสำคัญระดับโลก สำหรับรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจากทั่วโลก

2. ทางด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของ สปป.ลาว ควรจะเร่งพัฒนาปัจจัยพื้นฐานให้มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของ สปป.ลาว มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต้องการมาเที่ยวชมความงดงามทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของ สปป.ลาว

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน, 2539. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย
- _____ . รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยว **เชิงนิเวศ**, 2542. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย
- สินธุ์ สโรบล. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2551. www.vcharkarn.com. 15 มีนาคม
- สุวิทย์ อีระศาสตร์. ศักยภาพของชุมชนอีสาน : กรณีศึกษาบ้านฝาง, 2533 สถาบันศึกษาและพัฒนา: มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุวณี ทรัพย์พิบูลผล. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ปกาเกอะญอ(กะเหรี่ยง) บ้านแม่กลางหลวงและบ้านอ่างการน้อย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่, 2544. การค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อนุชา ปัญจพันธ์. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง: กรณีศึกษาตำบลผาช้างน้อย อำเภอปาง จังหวัดพะเยา, 2545. การค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
- GOOGLE EARTH. แผนที่พื้นที่ที่ศึกษา, 2552. [http:// www.googleearth.com](http://www.googleearth.com), 22 กุมภาพันธ์.
- LATA-ADB. นโยบายองค์การท่องเที่ยวแห่งชาติลาว ปีค.ศ. 2005-2008, 2551. <http://www.ecotourismlaos.com>. 20 มกราคม.
- LATA.นโยบายการท่องเที่ยวลาว ปีค.ศ. 2009, 2552 . <http://www.tourismlaos.com>. 16 มีนาคม.

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

พ่อบ้านบัน อินทวงค์. 2554. ผู้นำชุมชนดอนเดด. ดอนเดด.14 เมษายน

พ่อบ้านคำ จันทวงค์.2554. ผู้นำชุมชนดอนคอน. ดอนคอน.15 เมษายน

ป้าสีสวาด .2552. ผู้ประกอบการร้านอาหารสีสวาด.คอนพะเพ็ง.13 กันยายน

บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรม
“การโงลมะมัวด” ต่อชุมชนเขมร จ.สุรินทร์

The Role of Jolmamud Rite in Khmer
Community, Surin Province

สารณี ขาวดี¹

¹อาจารย์สารณี ขาวดี อาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาไทยและการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์พิธีกรรม “การโง่ละมะมีวด” : กรณีศึกษาจากชุมชนเขมร หมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในบทความประกอบด้วยเนื้อหา 6 ส่วน ได้แก่ บทนำ, ชุมชนศึกษา : ภูมิหลังบ้านปรือเกียน ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์, ความหมายและความสำคัญ องค์ประกอบและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม, บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมในฐานะที่เป็นข้อมูลทางคติชนวิทยา, ผลการศึกษาวเคราะห์ และบทส่งท้าย ซึ่งการศึกษาวเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมที่มีต่อชุมชนเขมรพบว่า พิธีกรรม “การโง่ละมะมีวด” มีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชน 6 ด้าน ได้แก่ บทบาทหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ, บทบาทหน้าที่ในการเป็นตัวกำหนด และควบคุมสังคม, บทบาทหน้าที่ในการเป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันของลูกหลานและเป็นแหล่งรวมความสามัคคีกันของคนในหมู่บ้าน, บทบาททำหน้าที่ให้การศึกษา, บทบาทหน้าที่เป็นเครื่องให้ความเพลิดเพลินความสนุกสนานแก่คนในชุมชน และบทบาทหน้าที่ในการสร้างเอกลักษณ์ให้แก่ท้องถิ่นของตน

คำสำคัญ : พิธีกรรม, การโง่ละมะมีวด, ชุมชนเขมร, จังหวัดสุรินทร์, และบทบาทหน้าที่

Abstract

This article is part of the research entitled “An analysis of the rite of “JOLMAMUAD” : A case study of Khmer Community Ban Preukian, Tumbol Nokmuang, Muang District, Surin Province” . It consists of 6 parts : introduction, community study : background of Ban Preukian, Tumbol Nokmuang, Muang District, Surin Province, meaning and significance of the rite including its elements and procedure, role of the rite as a folklore resource , analysis results, and postscript. It was found that the Jolmamuad rite played its roles in 6 aspects : a spiritual anchor, a social determinant and controller, a serving object of relatives’ manifestation and villagers’ unity, an education resource, an entertainment object, and a community identity.

Key words : the rite, Jolmamuad, Khmer community, Surin province and role.

บทนำ

บทความฉบับนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอผลศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรม “การโจลมะมัวด” : กรณีศึกษาจากชุมชนเขมร หมู่บ้านปรีอเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในประเด็นบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมที่มีต่อชุมชนเขมร จ.สุรินทร์

“การโจลมะมัวด” เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่คนในชุมชนเขมร ไม่ว่าจะอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ หรือแม้แต่ประเทศสาธารณรัฐกัมพูชา ประชาธิปไตยยังคงถือปฏิบัติสืบต่อกันมา แม้ว่าสังคมโลกจะเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปมากเพียงใดก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อใดก็ตามที่เกิดปรากฏการณ์แปลกประหลาดกับคนในหมู่บ้านหรือชุมชน และสมาชิกในชุมชนไม่สามารถหาคำตอบได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีคนในหมู่บ้านเกิดอาการเจ็บป่วยแบบไร้สาเหตุ และได้พยายามรักษาในทางวิทยาศาสตร์ จนถึงที่สุดแล้วก็ไม่สามารถรักษาได้ สิ่งสุดท้ายที่คนในชุมชนจะต้องนึกถึงก็คือ เกิดจากการกระทำของครุภัณฑ์ อาจถูกคุณไสย อาจเกิดจากการล่วงเกินสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือคนป่วยอาจเคยกระทำการใดๆ อันเป็นการล่วงเกินหรือเป็นเหตุให้อำนาจเหนือธรรมชาติไม่พอใจจะโดยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม (สำหรับบางคนอาจเจตนากระทำเพราะไม่เชื่อหรือศรัทธา) โดยญาติจะต้องรีบเชิญคนตีมีวิชามา “ถอนคุณไสย” ให้ หรือแก้ไขโดยการขอขมา และทำให้ภูตผีเหล่านั้นพึงพอใจ ปกติคนในชุมชนเขมรมักจะมีความเชื่อร่วมกันว่า อะไรก็ตามที่วิทยาศาสตร์พิสูจน์ไม่ได้ก็น่าจะมาจากอำนาจที่มองไม่เห็นกระทำให้มีเหตุร้าย ดังนั้นเมื่อมีเหตุให้เป็นไปแล้วคนส่วนใหญ่ในชุมชนเขมรก็มักนึกถึงร่างทรง หรือแม่มะมัวด เพราะเชื่อว่าสามารถทำนายทายทักและหาวิธีแก้ไขให้ทุกอย่างคลี่คลายลงได้ เหตุนี้พิธีกรรม การโจลมะมัวดจึงเป็นสื่อกลางเพียงอย่างเดียวที่คนในชุมชนเขมรจะนำมาใช้เป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อสื่อสารกับอำนาจเหล่านั้น อันจะนำไปสู่หนทางแก้ไขความผิดพลาดได้ทันทั่วทั้งที่และถูกทาง เช่น ขอขมา

ลาโทซ เช่นสรวงบูชา หรือการทำสิ่งต่างๆ ตามที่ร่างทรง (แม่มะมีมัด) แนะนำให้ปฏิบัติ ปัจจุบันพบว่า พิธีกรรมการโจลมะมีมัดยังคงอยู่ควบคู่กับคนในชุมชนเขมรจังหวัดสุรินทร์อย่างเหนียวแน่นไม่เสื่อมคลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังคงอยู่หมู่บ้านปรือเกียน ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์ และชุมชนละแวกใกล้เคียง เห็นได้จากในชุมชนยังใช้พิธีกรรมนี้รักษาคนในครอบครัวและญาติที่เจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุอยู่เรื่อยๆ แม้ว่าการเจริญทางวิทยาศาสตร์จะรุดหน้าไปมากก็ตาม ซึ่งก็ทำให้คิดได้ว่าน่าน่าจะเป็นเพราะพิธีกรรมนี้ยังคงมีบทบาทหน้าที่บางประการต่อชุมชนนั่นเอง

ชุมชนศึกษา : ภูมิหลังบ้านปรือเกียน อ.เมือง จ.สุรินทร์

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันและคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านได้รับคำตอบว่า หมู่บ้านปรือเกียนมีประวัติการก่อตั้งมายาวนานมาก คนในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดเป็นคนไทยเชื้อสายเขมร (ปัจจุบันมีคนต่างถิ่นมาอาศัยอยู่บ้าง อาจเนื่องด้วยการแต่งงานหรือไม่ก็เป็นคนต่างถิ่นแต่มาซื้อที่ดินของชาวบ้านเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยในชุมชนแห่งนี้ แต่นับเป็นส่วนน้อย) คนในชุมชนแห่งนี้ใช้ภาษาเขมรและภาษาไทยกลางในการสื่อสาร และยังคงยึดถือปฏิบัติตามประเพณีและวัฒนธรรมแบบเขมรอย่างเหนียวแน่น นับตั้งแต่การเกิด การแต่งงาน การบวช และงานศพ ก็มีจัดงานเป็นรูปแบบเฉพาะตามประเพณีและวัฒนธรรมเขมร ส่วนพิธีกรรมอื่นๆ ก็มีลักษณะเฉพาะแบบเขมรเช่นเดียวกันเช่น มีพิธีกรรมการแซนโดนตา (สารทเขมร) การจูนเตี้ย กะซัง (การก่อเจดีย์ทราย) และ พิธีกรรมการโจลมะมีมัด (การทรงเจ้าหรือรำแม่มัด) เป็นต้น

ประวัติการตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ปรือเกียน” นั้น จากการสัมภาษณ์คำว่า “ปรือเกียน” เป็นคำที่มาจากภาษาเขมรคือ มาจากการประสมของคำ 2 คำ คือ คำว่าปรือ + คำว่าเกียน คำว่า ปรือ หมายถึง ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งมักขึ้นอยู่รอบๆ บริเวณที่มีแหล่งน้ำ ซึ่งในอดีตนอกจากหนองน้ำกลางหมู่บ้านที่มีให้เห็นเป็นหลัก

ฐานจนกระทั่งปัจจุบัน บริเวณรอบๆ หมู่บ้านยังมีหนองน้ำใหญ่อีกหลายแห่ง และรอบๆ บริเวณนั้นก็จะมีต้นปรือเกิดอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนคำว่า เกน หรือ เกียน หมายถึง ช้างๆ หรือ รอบๆ ดังนั้น เมื่อนำคำว่า *ปรือ* มารวมกับคำว่า *เกียน* จึงมีความหมายเชื่อมโยงกับชื่อหมู่บ้านได้อย่างชัดเจน เพราะเป็นภูมินามที่สามารถจะวิเคราะห์ได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลได้ว่า การตั้งชื่อหมู่บ้านเช่นนี้ เป็นเพราะในอดีตเป็นหมู่บ้านที่มีหนองน้ำหลายแห่งในบริเวณหมู่บ้าน และรอบๆ บริเวณดังกล่าวก็มีต้นปรือเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านบางคนให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ด้วยเหตุที่หมู่บ้านแห่งนี้มีลักษณะเป็นป่า ต่อมาเมื่อได้ค้นพบหนองน้ำอยู่ระหว่างกลางของหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ย้ายบ้านเรือนมาปลูกในพื้นที่ที่ใกล้กับหนองน้ำ เพราะมีความอุดมสมบูรณ์มากเหมาะแก่การเพาะปลูกนั่นเอง ปัจจุบันหมู่บ้านนี้มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีเนื้อที่ประมาณ 1,400 ไร่ เป็นพื้นที่สำหรับใช้ทำการเกษตร 1,187 ไร่ ที่สาธารณะ 13 ไร่ และ ที่พักอาศัย 200 ไร่ หมู่บ้านปรือเกียนมีจำนวนประชากรประมาณ 668 คน ชาย 332 คน หญิง 336 คน จากจำนวนบ้านเรือน 172 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยอาชีพเกษตรกรรม ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นางจันทร์หา เรืองสวัสดิ์

ความหมายและความสำคัญ องค์ประกอบ และขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม “โจลมะมีวด”

ความหมายและความสำคัญ : พิธีกรรมการโจลมะมีวด หมายถึง การเข้าทรงเพื่อทำการรักษาโรค คำว่า โจล แปลว่า เข้า(ทรง) มะมีวด แปลว่า แม่มด ดังนั้น โจลมะมีวด จึงหมายถึง การเข้าทรงแม่มด โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อทำการรักษาโรคของสังคมชาวเขมรในแถบอีสานใต้ และเป็นการทำนายทายทักหาสาเหตุการเจ็บป่วยตามวิถีแบบดั้งเดิม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาการป่วยที่ไม่สามารถหาสาเหตุได้ แต่ชาวบ้านมักเชื่อว่า การที่หาสาเหตุไม่ได้อาจเป็นเพราะการกระทำของอำนาจ

เหนือธรรมชาติ เช่น เกิดจากการกระทำของครุกำเนิด อาจถูกคุณไสย อาจเกิดจากการล่วงเกินสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งอาจเพราะมีวิญญาณร้ายสิงสู่ เป็นต้น ดังนั้นญาติพี่น้องจึงได้เชิญ “แม่มะมีวด” มาประกอบพิธีกรรมเพื่อหาที่มาและเป็นการขจัดปัดเป่าสิ่งเลวร้าย หรือขอขมาลาโทษสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ป่วย (หมายรวมถึงคนในครอบครัวและญาติพี่น้อง) อาจล่วงเกินโดยไม่เจตนา ทั้งนี้จะใช้ดนตรีเป็นสื่อในการประกอบพิธี รวมทั้งเพื่อเป็นการบูชาและสร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้ป่วยทางหนึ่งด้วย

คนในชุมชนเขมรนิยมรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการโหล่มะมีวด เพราะมีความเชื่อว่าจะสามารถแก้ไขเรื่องร้ายกลายเป็นเรื่องดีได้ ซึ่งการรักษาด้วยพิธีนี้มักจะใช้เป็นทางเลือกสุดท้าย หลังจากที่ผู้ป่วยได้รับการรักษาพยาบาลจากแพทย์แผนปัจจุบันแล้วอาการป่วยไม่ดีขึ้น โดยมีร่างทรงซึ่งเรียกว่า **แม่มะมีวด** หรือ **ครุมะมีวด** ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นๆ เพื่อแสวงหาวิธีการรักษาผู้ป่วย

ภาพจวมกรู หรือครูกำเนิดของผู้ป่วยรายหนึ่งและสมาชิกในครอบครัว

โดยปกติแล้วคนในชุมชนเขมรซึ่งประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก จะยังคงเชื่อถือประเพณีต่างๆ โดยเฉพาะเชื่อเรื่องฝนฟ้า จึงมีการจัดพิธีกรรมโงลมะมีวดเพื่อขอฝนในช่วงวาระการเข้าสู่ฤดูการทำนา ส่วนบางครอบครัวบางสายตระกูลเชื่อถือบรรพบุรุษมาก เชื่อว่ามนุษย์เกิดมามีครูกำเนิดติดตัวจึงได้ทำ*จวมกรู* อันเป็นสัญลักษณ์แทนครูกำเนิดไว้ประจำบ้าน (เพื่อบูชา) เมื่อเกิดความทุกข์ขึ้นในบ้านก็มักจะสันนิษฐานว่าครูกำเนิดเป็นสาเหตุ ดังนั้นจึงจะต้องเล่นมะมีวดให้ครูกำเนิดได้สนุกสนาน (คนเขมรเชื่อว่าครูกำเนิดชอบรำร่าและเสียงดนตรี) ไม่มารบกวนบุคคลในครอบครัวในสายตระกูลหรือในหมู่บ้าน การโงลมะมีวดที่นิยมกันในปัจจุบัน พบในแถบอำเภอเมืองเป็นส่วนใหญ่และมีประปรายตามอำเภอต่างๆ ที่มีชาวสุรินทร์ที่พูดภาษาเขมรอาศัยอยู่

ระยะเวลาและการเตรียมการก่อนการประกอบพิธีกรรม : การกำหนดระยะเวลาประกอบพิธีโงลมะมีวดนั้น ปกติแล้วจะต้องเป็นไปตามหลักการของการประกอบพิธีกรรมคือ ระหว่างเดือนสามคือ มาชะ (ภาษาเขมร เรียกว่า แคมเียกทม)เดือนสี่คือ ผลาคุด (ภาษาเขมร เรียกว่า แคะปะกุล) และเดือนห้า (ภาษาเขมรเรียกว่า แคะเจด) ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขการเสี่ยงทายที่เรียกว่า*การโบล* (การทำนายโรคภัย) ซึ่งหมายถึงวิธีการหาสาเหตุของการเจ็บป่วยของผู้ป่วย โดยผู้เสี่ยงทาย (เนียะโบล) จะรับพานเครื่องยกครุ แล้วใช้มือขวาจับเส้นด้ายที่แขวนเต้าปูน ส่วนมือซ้ายมีข้าวสารที่ฝ่ามือรองรับใต้เต้าปูน ซึ่งผู้เสี่ยงทายจะร้ายเวทมนตร์คาถา ถ้าสาเหตุการเจ็บป่วยเกิดจากผี เต้าปูนจะแกว่งไปมา ถือเป็นคำตอบ ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านจะมีผู้เสี่ยงทายหรือเนียะโบลที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน หากผู้เสี่ยงทายบอกว่าจะต้องประกอบพิธีกรรมโงลมะมีวดเพื่อจะได้ทราบสาเหตุการเจ็บป่วยที่แท้จริง ญาติพี่น้องของผู้ป่วยก็ต้องประกอบพิธีตามวันเวลาที่ผู้เสี่ยงทายระบุ ยกเว้นวันพระ ซึ่งก่อนวันได้ฤกษ์ต้องมีการเตรียมการจัดแจงข้าวของ เชิญแขก ญาติ คณะแม่มะมีวดที่เคยผ่านการโงลมะมีวดในเครือญาติต้องเชิญมาให้หมดเท่าที่จะทำได้ และมีการเตรียมปะรำพิธีสำหรับการประกอบพิธีกรรม จากการ

สัมภาษณ์ทราบว่าแต่ก่อน หากจะสร้างปะรำพิธีขึ้นมาชาวบ้านจะมาลงแรงช่วยกัน วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างก็สามารถหาได้ในท้องถิ่น หลังคาก็ใช้ทางมะพร้าววางซ้อนๆ กัน แต่ปัจจุบันนี้ทางมะพร้าวหายาก เพื่อความสะดวกและประหยัดเวลาเจ้าภาพก็จะใช้วิธีกางเต็นท์แทน อย่างไรก็ตามก็ต้องอาศัยความร่วมมือ และน้ำใจของผู้ชายในหมู่บ้านมาช่วยเตรียมสถานที่ นอกจากนี้ด้วยระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมที่ค่อนข้างยาวนาน (ไม่ต่ำกว่า 7 ชั่วโมง) เจ้าภาพจึงมักจะขอแรงเพื่อนบ้าน (โดยเฉพาะผู้หญิง) มาช่วยทำกับข้าวสำหรับเลี้ยงแขก ทั้งคณะแม่มีมัด นักดนตรีญาติพี่น้อง และชาวบ้านผู้มาร่วมในพิธี

องค์ประกอบของพิธีกรรม : ผู้ประกอบพิธี (ครูมะมีมัด) ในจังหวัดสุรินทร์ มีหลายคน ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งคือ แม่ณี (นางอรุณี นาคชาติ) ส่วนแม่มีมัดในหมู่บ้านปรือเกียนที่เป็นที่รู้จักคือ นางเคลียง ดวงเดียว และนางสุคนธ์ ฉายกล้า แม่มีมัดคือ ผู้ได้รับการสืบทอดมาจากครูมะมีมัดคนก่อนที่ได้ล่วงลับไปแล้ว มีลักษณะคล้ายการสืบทอดวิชาเช่น กรณีนางสุคนธ์ ฉายกล้า ก่อนที่จะมีองค์เข้าสู่ร่าง ก็ไม่รู้ว่าตนเองเป็นอะไร เจ็บบ่อยๆ แดดย บางครั้งก็ปวดหัว บางครั้งก็ปวดท้อง บางครั้งก็เจ็บหน้าอก บางครั้งก็เหนื่อยเพลีย ลูกไม่ไหว ไปหาหมอแผนปัจจุบันเพื่อตรวจอย่างละเอียด เอ็กซเรย์และเจาะเลือดตรวจก็ไม่พบความผิดปกติใดๆ อาการที่หนักที่สุดคือรู้สึกว่าคุณเองคล้ายเป็นประสาท บางคนก็หว่าบ้ำ หัวเราะบ้าง ร้องไห้บ้าง ร้องเพลงบ้าง อยู่มาวันหนึ่งรู้สึกว่าคุณเองเจ็บหน้าอก และปวดท้องอย่างรุนแรงเหมือนมีคนเอามีดปลายแหลมมาแทงเข้าร่าง ไม่มีเรี่ยวแรง แม้แต่จะพูดกับใคร สามีและลูกๆ รวมทั้งชาวบ้านจึงได้พาไปส่งโรงพยาบาลอีกครั้ง หลังจากหมอฉีดยาให้เข็มหนึ่งก็ให้กลับบ้าน เพราะหมอเห็นว่าร่างกายปกติดีทุกอย่าง ไม่มีโรคร้ายอะไร แต่นางสุคนธ์ก็ยังรู้สึกว่าคุณเองกำลังจะตายทุกครั้งที่คุณกลับมาที่บ้าน เมื่อทุกคนเห็นว่าอาการหนักก็พาไปโรงพยาบาลอีกเป็นอย่างนี้หลายครั้งแต่อาการก็ไม่ดีขึ้น จนในที่สุดก็ต้องหันไปพึ่งวิธีแบบชาวบ้านคือ การให้คนทรงทำนายทายทักเพราะเห็นว่าเป็นหนทางสุดท้าย คนทรงได้ทำนายว่า มีองค์ลงมาประทับในร่าง

นางสุคนธ์ 2 องค์ และจะต้องทำพิธีรับองค์จึงจะได้หายจากอาการเจ็บปวดดังกล่าว หลังจากทำพิธีรับองค์ นางก็หายจากการเจ็บป่วยทุกอย่างและกลายเป็นร่างทรง (แม่มะมีวัด) มาจนทุกวันนี้ ส่วนพิธีการรับองค์นั้นคล้ายกับการเล่นมะมีวัด การจัดรับองค์นั้นก็คือ องค์เทพทุกองค์ ปู่ย่าตายาย และมีการจัดบูชาเจ้ากรรมนายเวร ด้วย

ภาพประกอบการรำรำเพื่อเซ่นไหว้นางกวัก

ภาพประกอบการรำรำเพื่อเซ่นไหว้พระอินทร์

ผู้ร่วมพิธีกรรม : ในที่นี้จะมีสองส่วน ส่วนแรกคือ คนในครอบครัวญาติพี่น้องในตระกูล และเพื่อนบ้านในชุมชน ซึ่งมักจะนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกันเป็นผู้มาร่วมพิธีกรรม โดยอาจนำจวมกรูของตนเอง และเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น มะพร้าว ผัก พริก ปลาแห้ง หอม กระเทียม ข้าวสาร เงิน ฯลฯ มาช่วยเจ้าภาพเพื่อใช้ประกอบอาหารหรือทำสิ่งของเพื่อเซ่นบวงสรวงผีบรรพบุรุษในการโละมะมีวัด ส่วนที่สองคือ **ผู้ป่วย** ผู้ป่วยนั้นจะถูกกำหนดให้นั่งหรือนอนอยู่ในบริเวณปะรำพิธีหรืออยู่ในที่พักอาศัยตามความเหมาะสม

นักดนตรี : นักดนตรีถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมาก แต่ก่อนเจ้าภาพจะเชิญหรือขอความอนุเคราะห์คนในหมู่บ้านที่มีความสามารถในการเล่นเครื่องดนตรีมาช่วยเล่นดนตรีให้ แต่ปัจจุบันนักดนตรีมักจะได้รับการว่าจ้างมาจากหมู่บ้านอื่น บางครั้งก็เป็นทีมงานมาพร้อมกับแม่มะมีวดอยู่แล้ว เจ้าภาพไม่ต้องไปทาบทามหรือเชิญมาเองแต่เจ้าภาพจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเองทั้งหมด เครื่องดนตรีและท่วงทำนองเพลงที่ใช้ มีดังนี้

1. เครื่องดนตรี หากเป็นชุดใหญ่ จะประกอบด้วย มีโตน 2 ใบ ตะโพน 1 ใบ ซออุ้งขนาดกลาง 1 คัน ปี่อ้อ 1 เล้า ปี่ซล้วย 1 เล้า ฉิ่ง 1 คู่ และ กรับ 1 คู่ ซึ่งต้องใช้ผู้เล่นดนตรี 8 คน ถ้าเล่นธรรมดาเป็นวงเล็กมีเพียง 4 คน คือกลอง 2 คน ซออุ้ง 1 คน และคนตีกลองก็ทำหน้าที่ร้องด้วย จากการสัมภาษณ์ทราบเพิ่มเติมว่า สมัยก่อนเครื่องดนตรีมีเพียงแค่งลอง ซ้อง คนเจรียง (คนร้อง) อย่างละคนเท่านั้น แต่แถบจังหวัดสุรินทร์มีการใช้ซอ (ตรัว) ปี่อ้อเข้ามาประสมวง และได้นำแคนในวัฒนธรรมของชาวอีสานตอนบนมาใช้ด้วยจึงเกิดการผสมผสาน แต่บทเพลงที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นทำนองดั้งเดิมในวัฒนธรรมเขมรแถบอีสานใต้เป็นสำคัญ

2. ทำนองและจังหวะดนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมจะเป็นท่วงทำนองมาตรฐานตามลำดับ ดังนี้ *ทำนองและจังหวะไหว้ครู* ดนตรีจะใช้ทำนอง “ซเรียดเดียว” บรรเลง *ทำนองและจังหวะไหว้ครูผู้เข้ามะมีวด* เรียกว่า “โจลมะมีวด” ใช้ทำนองเพลง “เพลียง” บรรเลง *ทำนองและจังหวะออกกรำตามลีลาของแม่ครู* มักใช้เพลง “บันแซร” บรรเลง *ทำนองและจังหวะรำดาบ* ใช้ทำนองเพลง “กาบเป” บรรเลง *ทำนองและจังหวะรำที่เป็นรูปแบบ* ใช้ทำนองเพลง “เซียม มลป โดง อันซอง ซแนญนุบ” บรรเลง *ทำนองและจังหวะเบ็ดเตล็ดประกอบทำรำของมะมีวด* ใช้ทำนองเพลง “ต้มเรีย ทมี่วนพลุ ตระเทาะทมี่วลแพล” บรรเลง และจบด้วยจังหวะ “ซาปदान” คือ การเลิกรา และจบการประกอบพิธีกรรม

ภาพขณะประกอบพิธีกรรม (ขณะประกอบพิธีกรรมผู้ป่วยช่วยเหลือตัวเองไม่ได้)

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม : ในพิธีกรรมโกลมะมัตนั้น จากการศึกษาสังเกตุการณ์ 3 ครั้ง พบว่ากรณีที่น่างอรุณี นาคชาติเป็นผู้นำหรือเจ้าพิธี จะเริ่มต้นพิธีด้วยการกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยในเบื้องต้นแล้ว จากนั้นก็จะบูชาเทพเจ้าที่ตนนับถือ อาทิ เทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู พระพรหม พระศิวะ พระอิศวร

พระแม่ลักษมี พระอินทร์ พระแม่อุมา แม่โพสพ นางกวัค ฯลฯ หากเทพเจ้าบางองค์ เป็นองค์เดียวกับที่ผู้ป่วย และคนในครอบครัวนับถือก็จะมี การนำสัญลักษณ์ของเทพเหล่านั้นมาร่วมรำรำในพิธีด้วย ซึ่งการบูชาเช่นนี้อาจมองได้ว่าเป็นการขอพรขอขวัญกำลังใจให้การประกอบพิธีกรรมเป็นไปด้วยดี และยังเป็น การขอพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ได้ตามปกป้องคุ้มครอง ตัวแม่มะมัวต ผู้ป่วย คนในครอบครัวญาติ และ ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมทุกคนด้วย ทั้งนี้หากขณะที่มีการประกอบพิธีกรรมปรากฏว่าผู้ป่วยที่มีอาการอ่อนเพลีย ยกแขนขาไม่ขึ้น แม่มะมัวตจะทำพิธี “เฮาปลิง” หรือเรียกขวัญ เพราะเชื่อว่าขวัญของคนป่วยคนนั้นไม่อยู่ในตัวตนจะต้องทำพิธีเรียกขวัญกลับมา ในการเรียกขวัญ(เฮาปลิง)นั้น แม่ครุมะมัวตจะเชิญเทพมาเข้าร่าง ซึ่งมักจะอ้างอิงเทพแห่งการแพทย์และพยาบาล (พระโพธิสัตว์) ช่วงเวลาของการประทับร่างทรงจะเห็นว่าครุมะมัวตจะร้องเพลงเชิญชวนให้ขวัญที่หายไปจากร่างผู้ป่วยกลับมา (ร้องเป็นภาษาเขมร) ซึ่งการร้องเรียกขวัญของแม่ครุมะมัวตจะใช้เวลานานมาก มีการพรรณนาถึงความทุกข์ร้อน อាកาลเจ็บไข้ของผู้ป่วย พรรณนาถึงสถานที่ที่ขวัญไปอยู่แล้วไม่สบายให้กลับมาคืนรูปเดิมเพื่อความสบายใจทุกฝ่าย เมื่อแม่ครุร้องจบลงดนตรีที่บรรเลงหยุดลงเช่นกัน ผู้ร่วมพิธีทั้งหลายก็ร่วมกันตะโกนอย่างแซ่ซ้องเรียกหา “ขวัญ” ให้คืนร่างตามแม่ครุมะมัวต แล้วก็ผูกข้อมือให้คนป่วย ต่อจากการพรรณนาหาขวัญเรียกขวัญมาแล้ว

ภาพการเรียกขานผู้ป่วยในขณะประกอบพิธีกรรม

อนึ่ง ขณะที่แม่ครูมะมีวดประกอบพิธีกรรมให้องค์มาประทับร่าง (องค์ที่ว่าจะจะเป็นครูกำเนิด ผีบรรพบุรุษ สิ่งอื่นใดที่มาทำให้เกิดการเจ็บป่วย) นั้น คนในครอบครัวญาติพี่น้อง และคนเฒ่าคนแก่ที่นั่งอยู่ในประรำพิธีจะตั้งคำถามเป็นระยะๆ ว่า เหตุใดผู้ป่วยจึงเจ็บไข้และมีอาการเช่นนี้ (ขึ้นอยู่กับผู้ป่วยว่ามีอาการ

อย่างไรก็จะช่วยกันพูดออกมา) และถามต่อว่าต้องทำอะไรจึงหายดี เช่น กรณีของผู้ป่วยรายหนึ่ง ก็ได้รับคำตอบว่ามีผีปู้ตาประจำหมู่บ้านมาประทับร่างท่านก็จะบอกว่า คนป่วยเคยพูดจาบลลู่ท่าน บางรายก็ไปสืบสาวระตออาณาบริเวณที่ท่านพำนักโดยไม่ให้ความยำเกรง ท่านโกรธจึงบันดาลให้เจ็บป่วย เมื่อได้ยินเช่นนั้นร่างทรงบริวาร ญาติและชาวบ้านที่นั่งอยู่ในพิธีก็จะถามว่า แล้วจะต้องแก้ไขอย่างไร ในบางรายผู้ที่ประทับร่างก็บอกวิธีแก้ไขโดยการต้องถวายของเช่นให้ ฌ ฌขณะนั้นได้แก่ หมาก พลุ ยาสูบ เหล้าขาว หรือ น้ำหวาน เป็นต้น ส่วนใหญ่ญาติๆ ผู้ป่วยมีการเตรียมสิ่งเหล่านี้ไว้แล้วก็สามารถยกถวายได้ทันที หากท่านได้สูบบุหรี่ เคี้ยวหมาก ต้มเหล้า หรือ หรือรับประทานสิ่งที่ต้องการ ก็จะตอบว่า พอใจแล้วก็จะออกร่างทรงไป แต่ในบางรายผู้ที่มาประทับร่างแม่ครูมะมีวดอาจต้องการที่จะร้องรำทำเพลงร่วมกับคนป่วยและญาติ ฝ่ายนักดนตรีก็ต้องบรรเลงเพลงที่องค์ชอบและเล่นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งท่านพอใจ ในบางรายหากองค์ต้องการให้ญาติพี่น้องลูกร้าด้วยกันทุกคนก็ต้องลูกร้าตามที่ขอ ในขณะที่บางรายกุมารทองมาประทับร่างก็บอกว่าอยากทานขนมอยากต้มน้ำแดงก็ต้องถวายให้ หรือหากต้องการให้เจ้าของบ้านตั้งศาลให้ได้ประทับอยู่ในอาณาบริเวณบ้านของผู้ป่วย ญาติผู้ป่วยก็ต้องทำทันทีหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรม จากการร่วมสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ผู้ร่วมในพิธีกรรมทราบว่า องค์ที่มักเข้ามาประทับร่างแม่ครูมะมีวด ได้แก่ ครูกำเนิดของผู้ป่วย ผีบรรพบุรุษ ผีปู้ตาประจำหมู่บ้าน ผีไรผีนา ฤาษี นางกวัก แม่โพสพ กุมารทอง หรือญาติของผู้ป่วยที่เสียชีวิตไปแล้ว เป็นต้น

ภาพประกอบการรำรำเซ่นไหว้กุมารทอง ภาพประกอบการเซ่นไหว้ผีปู่ตาประจำหมู่บ้าน

จากการสัมภาษณ์อดีตผู้ป่วยรายหนึ่ง ได้บอกว่า ตอนที่ป่วยนั้นก็ไม่ว่าจะไปทำอะไรผิดมา แต่เมื่อแม่क्रमะมีวัดได้รับการประทับร่างและบอกว่า ตนไปฝันจอมปลวกใหญ่ในที่นาโดยไม่ได้มีการบอกกล่าวทำให้ผู้ที่อาศัยอยู่ที่จอมปลวกนั้นไม่พอใจจึงบันดาลให้เจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ เมื่อได้ทราบวิธีแก้ไขว่าต้องมีการเซ่นไหว้ขอขมา หลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จ ญาติพี่น้องก็ได้เตรียมเครื่อง

เช่น ใหว่ไปขอขมาบริเวณที่เคยเป็นจอมปลวกทันที จากนั้นไม่นานผู้ป่วยก็อาการดีขึ้นและหายเป็นปกติในที่สุด จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เคยป่วยใช้หลายรายก็ได้รับคำตอบในทำนองเดียวกันว่า หลังประกอบพิธีแล้วอาการป่วยก็จะทุเลาขึ้น หลายรายก็หายจากอาการป่วยอย่างเหลือเชื่อ

จากนั้นก็ประกอบพิธีกรรมตามลำดับขั้นคือ แม่ครูมะมีวดจะทำหน้าที่เป็นเจ้าพิธี เป็นผู้รำดาบเรียกว่า รำกาบเป (กาบ มาจากภาษาเขมร แปลว่า ฟัน, เป แปลว่า กระตงกาบกล้วย) เพื่อขับไล่เสนียดจัญไรไม่ให้เข้ามาขัดขวางการประกอบพิธีกรรม และหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ต้องทำหน้าที่เข้าทรงครั้งสุดท้ายก่อนเสร็จพิธีโงลมะมีวดในครั้งนั้น ซึ่งเรียกว่า*การซาปदान* ทั้งนี้จะต้องมีผู้ประกอบพิธีกรรมคนอื่นๆ ที่เรียกว่า บริวาร ซึ่งสามารถเข้าทรงได้ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้อาวุโส เช่นครูมะมีวด มาเข้าทรงร่วมกันในพิธีกับครูมะมีวดด้วย ส่วนคนที่ร่วมในพิธีก็จะนำด้ายสายสิญจน์มาผูกข้อมือคนป่วยและร่วมเรียกขวัญไปพร้อมด้วยอีกครั้ง เป็นอันเสร็จพิธี

ภาพผู้ป่วยที่แข็งแรงขึ้น และสามารถอุ้มหลานได้ หลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จสิ้น เพียง 1 ชั่วโมง

บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมในฐานะที่เป็นข้อมูลทางคติชนวิทยา

นักทฤษฎีบทบาทนิยมมองว่า วัฒนธรรมส่วนต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงทางสังคม และความมั่นคงทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าประเภทต่างๆ เพลง การละเล่น การแสดง ความเชื่อพิธีกรรม ล้วนมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่แต่ละสังคม ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นคติชนจึงควรศึกษาในบริบททางสังคมนั้นๆ เพื่อให้เห็นความสำคัญของข้อมูลประเภทคติชนที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่ (ศิริพร ณ กลาง, 2548 : 317-318)

ข้อมูลคติชนบางประเภทก็อาจมีบทบาทต่อคนในสังคมแตกต่างกันออกไป ในบทความเรื่อง “Four Functions of Folklore” วิลเลียม บาสคอม (อ้างถึงในศิริพร ณ กลาง, 2548 : 319) ได้จำแนกบทบาทหน้าที่ของคติชนในภาพรวมไว้ 4 ประการ คือ ประการแรกใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการประกอบพิธีกรรม ประการที่ 2 ทำหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า ประการที่ 3 รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และประการที่ 4 ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล ส่วนภาณุพงษ์ อุดมศิลป์ (2549 : 19-21) ได้เพิ่มเติมเกี่ยวกับบทบาทของคติชนวิทยาที่มีต่อชุมชนไว้ใน เอกสารประกอบการสอนวิชาคติชนวิทยาไว้ 3 ประการ ได้แก่ *คติชนมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของกลุ่มชน* ชนบทของไทยนอกจากจะนับถือศาสนาพุทธแล้ว ยังนับถือผีตามอุดมคติของตนเองอีกด้วย เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา และ แถน เป็นต้น การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อของตน ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันประกอบพิธีกรรมนั้นๆ อย่างพร้อมเพรียงกัน คติชนจึงเป็นเสมือนแหล่งรวมคนให้มีกิจกรรมร่วมกัน ช่วยสืบสานวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน แสดงความสามัคคีและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของกลุ่มชน ที่จะช่วยกันจรรโลงและอนุรักษ์วัฒนธรรม

ต่างๆ ให้เข้มแข็งสืบไป คติชนมีบทบาทหน้าที่ในการระบายความคับข้องใจและความเก็บบทของบุคคลในสังคม ความคับข้องใจและความเก็บบทของคนอาจเกิดจากการเข้มงวดและการเคร่งครัดในจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน การดำเนินชีวิตให้อยู่ในกฎระเบียบหรือข้อบังคับจนเกินไป ในบางครั้งบุคคลอาจหาทางระบายออกในทางที่เหมาะสม เช่น เพลงพื้นบ้านที่โต้ตอบเกี่ยวพาราสิกกันเชิงขู่ว่า ซึ่งในความเป็นจริง มีจารีตประเพณีควบคุมมิให้บุคคลในสังคมนวลงละเมิดหรือแสดงพฤติกรรมในเชิงหยาบโลนได้โดยเสรี เนื่องจากเป็นสิ่งที่ผิดศีลธรรม จึงทำให้สิ่งเหล่านี้แสดงออกมาในทำนองเรื่องเล่าและการร้องโต้ตอบกันในรูปแบบของการแสดง ซึ่งทั้งผู้เล่า ผู้แสดง และผู้ฟังต่างก็ได้รับความสนุกสนานร่วมกัน โดยมีได้ประพุดิผิดศีลธรรม ซึ่งถือว่าเป็นการระบายความเก็บบทที่มีอยู่ในใจของตนได้ทางหนึ่ง และคติชนมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์แก่กลุ่มชนและชุมชน กลุ่มชนในท้องถิ่นต่างๆ ย่อมมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่คล้ายกันและแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของกลุ่มชน ประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างเป็นพิธีกรรมลักษณะเฉพาะของกลุ่มชน ที่ปฏิบัติสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ในปัจจุบันก็ยังคงรักษาพิธีกรรมนี้ไว้ และประกอบพิธีกรรมติดต่อกันทุกๆ ปี แสดงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชนที่ต่างจากกลุ่มชนอื่นๆ

นอกจากนี้ ขนิษฐา จิตชินะกุล (2545 : 5-7) ยังได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของข้อมูลทางคติชนที่มีต่อสังคมไว้ 10 ประการดังนี้ คติชนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์ได้เป็นอย่างดี เพราะคติชนวิทยาได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพทางสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ได้ยึดถือประพุดิปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา จนเป็นแบบอย่างให้ชนรุ่นหลังได้จดจำและนำมาปฏิบัติ คติชนเป็นเครื่องมือที่ให้ความบันเทิงแก่นมนุษย์ทุกวัย ด้วยคติชนบางประเภทจะให้อารมณ์ที่สนุกสนานเพลิดเพลิน เช่น นิทานพื้นบ้านจะเป็นความบันเทิงที่มีผู้ให้ความสนใจอยู่เสมอ คติชนจะให้ความรู้และอบรมสั่งสอน เพราะคติชนจะให้ความรู้หลาย

อย่างไรในชีวิตประจำวัน เช่น ความรู้เรื่องยาสมุนไพร ความรู้เรื่องประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนความเชื่อ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้ยังช่วยอบรมสั่งสอนคนในสังคมด้วย คติชนจึงเป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานเป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรมที่ดีงาม *คติชนจะให้สติปัญญา ส่งเสริมให้คนใช้ความคิดใช้สติปัญญา* เช่น การเล่นปริศนาคำทาย ซึ่งปริศนาคำทายนี้อาจมีอยู่ทุกภาค เป็นการช่วยฝึกสมอง ทดสอบสติปัญญา และใช้ปฏิภาณไหวพริบ และบางปริศนาคำท่ายังช่วยสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้เล่นด้วย *คติชนเป็นรากฐานของศาสตร์แขนงต่างๆ* เนื่องจากคติชนมีเนื้อหาที่กว้างขวางครอบคลุมศาสตร์แขนงต่างๆ ที่ศึกษากันอยู่ปัจจุบัน เช่น การศึกษาในเรื่องประเพณี ความเชื่อ ภาษาศาสตร์จะมีการศึกษาในเรื่องภาษาถิ่น *คติชนเป็นแหล่งรวมความสามัคคี* ทั้งนี้เพราะวิถีการดำเนินชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการเล่นพื้นบ้านต่างๆ จะเป็นลักษณะของการร่วมแรงร่วมใจกัน เช่น การลงแขกในการทำนาเป็นประเพณีที่ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันแลกเปลี่ยนกันการช่วยเหลือกันในการทำงาน เป็นต้น *คติชนช่วยให้อารมณ์เบิกบานและความคับข้องใจคลี่คลายลง* เพราะชาวบ้านและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กัน นิทานจึงมีส่วนช่วยลดความตึงเครียดภายในครอบครัวลงได้ *คติชนช่วยควบคุมสังคม* คติชนบางประเภทสามารถควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นที่ยอมรับได้ อีกทั้งยังให้กำลังใจแก่บุคคลที่ประพฤติตนตามแบบอย่างที่ดีที่กำหนดเช่น สุภาพชน คำพังเพย คำคม สำนวนโวหารต่างๆ จะเป็นเครื่องเตือนใจให้คนในสังคมยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ *คติชนก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น* ทำให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ในท้องถิ่น สังเกตได้จากในแต่ละท้องถิ่นจะมีเรื่องเล่า ตำนาน นิยายที่อธิบายถึงประวัติความเป็นมาอันเป็นการสะท้อนให้เห็นระบบความคิดของคนโบราณที่ต้องการจะอธิบายท้องถิ่นของตนหรือบางครั้งก็นำไปโยงกับสถานที่ในท้องถิ่นจนกลายเป็นนิยามประจำท้องถิ่น และประการสุดท้าย *คติชนเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ* ด้วยวัฒนธรรม

ห้องถื่นย่อยมีเอกลักษณ์เป็นตัวของตัวเอง มีการปลูกฝังให้ชนในกลุ่มได้เห็นความสำคัญและให้เกิดความภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนทั้งได้ยึดถือปฏิบัติต่อๆ กันมา ควรที่จะช่วยกันอนุรักษ์เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

การศึกษาข้อมูลทางคติชนในเชิงบทบาทหน้าที่ ความสำคัญ และประโยชน์ของข้อมูลทางคติชนวิทยาที่มีต่อสังคมในฐานะที่เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมข้างต้น นับเป็นวิธีวิทยาในการศึกษาที่น่าสนใจ สามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมโกลมะมีวัดที่มีต่อชุมชนเขมร จ.สุรินทร์ได้เป็นอย่างดี

ผลการศึกษาวิเคราะห์

พิธีกรรมการโกลมะมีวัด จัดเป็นข้อมูลทางคติชนวิทยาประเภทหนึ่ง ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มข้อมูลประเภท customary folklore จึงย่อมมีบทบาทต่อชุมชนและสังคมเช่นเดียวกับข้อมูลคติชนประเภทอื่นๆ แต่อาจมีบทบาทแตกต่างกันไปตามลักษณะและบริบทของข้อมูล จากแบบสอบถาม สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการศึกษาวิธีวิทยา และแนวทางการศึกษาบทบาทหน้าที่ของข้อมูลทางคติชนดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้เขียนบทความได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรม การโกลมะมีวัด ในด้านบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมที่มีต่อชุมชนเขมร บ้านปรือเกียน ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์ ซึ่งจากการวิเคราะห์สามารถสรุปบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมได้ 6 ประการ ดังนี้

บทบาทหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

ศิริพร ณ กลาง (2548 : 322) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ทฤษฎีคติชนวิทยา วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน ว่า หน้าที่ประการสำคัญของพิธีกรรมคือ ช่วยให้นุชนุชยมีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจขึ้น เพราะพิธีกรรมมักเกี่ยวข้องกับการขอรับรองให้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์ไม่มั่นใจ

เช่น ขอฝน ขอให้ผลผลิตดี ขอให้หายเจ็บไข้ ดังนั้น เมื่อพิธีกรรมการโงลมะมีวด เป็นพิธีกรรมของคนในชุมชนเขมรที่จัดขึ้นเพื่อขอฝนประการหนึ่ง (จัดเป็นพิธีกรรมร่วมของชาวบ้านก่อนฤดูกาลดำนา) และจัดขึ้นเพื่อรักษาความเจ็บป่วยหรือขอให้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้หายจากความเจ็บป่วย จึงนับว่าได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

พิธีกรรมการโงลมะมีวด นับว่าเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของคนในชุมชน เพราะสามารถสร้างความอบอุ่นและปลอดภัยแก่คนในหมู่บ้านได้ ในยามที่คนเรา ต้องการหลีกเลี่ยงความเจ็บปวดด้านร่างกาย ทางใจและความตาย อาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมการโงลมะมีวด สามารถช่วยให้ชาวบ้านได้หนีจากความเจ็บปวดทางใจได้ ทางหนึ่ง กล่าวคือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจในยามที่มีปัญหาและไม่สามารถหา ทางออกได้ จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนได้ทราบว่า คนในชุมชนมีความแตกต่าง หลายด้านทั้งในแง่ความคิด ความเชื่อและสิ่งของที่บูชา แต่คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน ต่างมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างเดียวกันคือ การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแล รักษาตนเองและหมู่บ้าน ดังปรากฏว่ามีการบูชาศาลปู่ตาประจำหมู่บ้านร่วมกัน ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี การเคารพต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน หรือการร่วมกัน มาให้กำลังใจผู้ป่วยเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมการโงลมะมีวดในครอบครัวใด ครอบครัวหนึ่ง การกระทำเช่นนี้สามารถสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านในชุมชนมีเครื่อง ยึดเหนี่ยวทางจิตใจร่วมกัน ทั้งการยอมรับนับถือในสิ่งที่มีตัวตน เช่น พระสงฆ์ และ ในสิ่งที่ไม่ตัวตน เช่น ผี เทวดา ศาลปู่ตา (ตาจ๊ะเสราะ) ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น ไม่ว่าจะ มีเหตุผลหรือไม่ก็ตาม แต่ถือได้ว่าพิธีกรรมการโงลมะมีวด สามารถเป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เป็นที่ยอมรับกันชุมชนเขมรหมู่บ้านปรีอเกียนได้เป็นอย่างดี และจากความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งต่างๆ เหล่านั้น ชาวบ้านก็จะหาทางแสดงออก มาจนเกิดเป็นพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อของตน เช่น ประกอบพิธีกรรมเช่น ไห้วประจำปี หรือประกอบพิธีกรรมการโงลมะมีวดในก่อนถึงฤดูกาลดำนา หรือใน ยามที่เจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ เป็นต้น ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้สามารถเป็นเครื่องชี้

บอกถึงความเชื่อของชาวบ้านได้ โดยการส่งผ่านมาสู่พิธีกรรมการขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งหลายที่ตนอาจจะทำการลบหลู่ดูหมิ่นจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม รวมไปถึงการ ได้มีโอกาสตอบแทนโดยการเช่นไหว้ รวมทั้งการขอพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นช่วย ประทานพรให้ตนเองและชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข พิธีกรรมการโจลมะมีวดจึงเป็นหนึ่งใน สิ่งที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน อย่างน้อยการที่แม่ครุมะมีวด (เจ้าพิธี) และ แม่มะมีวดคนอื่นๆ รับองค์มาประทับในร่าง ชาวบ้านก็รู้สึกอุ่นใจว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มา คอยปกป้องคุ้มครอง ส่วนผู้ป่วยที่ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุรวมไปถึงญาติก็รู้สึกอุ่นใจที่ พิธีกรรมดังกล่าว สามารถช่วยไขข้อข้องใจในอาการเจ็บป่วยได้ ทำให้ญาติและผู้ป่วย มีกำลังใจว่าอาการเจ็บป่วยจะดีขึ้น จึงนับว่าพิธีกรรมการโจลมะมีวดได้แสดงบทบาท หน้าที่ในฐานะที่เป็นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ศาลปู่ตา(ตาจ๊ะเสราะ) และต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ประจำหมู่บ้านปรือเกียน

ภาพการรวมตัวของชาวบ้านในการประกอบพิธีกรรม

บทบาทหน้าที่ในการเป็นตัวกำหนด และควบคุมสังคม

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า สาเหตุการเจ็บป่วยของคนไข้บางราย ทำให้เราสามารถวิเคราะห์ต่อไปได้ว่า พิธีกรรมการโง่ละมัวมัด เป็นสิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนใช้เป็นสื่อกลางในการหาคำตอบหรือที่มาของความเจ็บป่วยได้ เมื่อได้ทราบคำตอบแล้วก็จะรู้ว่าตนจะต้องแก้ไขอย่างไร ซึ่งเท่าที่สัมภาษณ์ผู้ป่วยและญาติ พบว่าสาเหตุความเจ็บป่วยส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำผิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สำหรับผู้ป่วยบางรายอาจเกิดเพราะมีคนในครอบครัวแสดงอาการไม่ศรัทธาและทำทายนานาจนเหินธรรมชาติ ผลที่ตามมาคือทำให้คนในครอบครัวของตนเองเดือดร้อนแทน เช่น พ่อแม่ป่วย หรือญาติพี่น้องต้องประสบอุบัติเหตุ บางคนจากที่ไม่เคยศรัทธาแล้วได้ประสบเหตุด้วยตนเองก็ต้องกลับมาศรัทธาก็มีเช่นเดียวกัน ขณะที่มีการประกอบพิธีแม่ครูมะมัดอาจจะทำนายทายทักผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยไปพร้อมกันด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะบางครั้งเรื่องไม่ดีอาจจะไม่ได้เกิดแค่กับตัวผู้ป่วยเท่านั้นแต่ได้เกิดกับคนใกล้ชิดด้วย ที่เป็นเช่นนั้นเป็นเพราะอำนาจเหล่านั้นต้องการเตือนหรือบอกให้รู้ตัวก่อนที่จะเกิดเหตุร้ายแรงหรือถึงขั้นมีอันเป็นไป ตัวอย่างการเตือนให้รู้ล่วงหน้าเช่น

กรณีของผู้ป่วยรายหนึ่ง ตามคำบอกเล่าของภรรยาทราบว่า ผู้ป่วยรายนี้เป็นคนที่ไม่เชื่อในอำนาจลึกลับ จะมองเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องไร้สาระ จึงไม่นับถือและชอบทำทนาย (ลองของ) สิ่งที่ยังมองไม่เห็นอยู่ตลอดเวลา ในช่วงที่อาการหนักภรรยาให้ข้อมูลว่าผู้ป่วยร่างกายซูบผอม ชอบอยู่ในที่มืด ไม่ชอบให้ใครเปิดไฟ บางครั้งก็พูดออกมาคนเดียวว่ามีใครจะเข้ามาทำร้ายและจะเอาไปอยู่ด้วย มักจะมองไปที่ประตูอยู่ตลอดเวลาเหมือนว่าจะมีใครเข้ามาหา อาการผิดปกติดังกล่าวมักจะเกิดช่วงหัวค่ำและกลางคืน แต่ช่วงกลางวันค่อนข้างดูเหมือนคนปกติจะมีที่ดูแปลกบ้างเช่น ทำตัวเหมือนเด็ก อยากอาบน้ำแช่ตัว ประแป้งเหมือนเด็ก ทำทางการรับประทานอาหารก็เป็นเหมือนเด็ก จนลูกๆ คิดว่าพ่ออยากกลับไปเป็นเด็กอีกครั้ง ที่นับว่าอาการหนักที่สุดคือช่วงปี 2547 ผู้ป่วยรายนี้ล้มป่วยอีกครั้ง ครั้งนี้ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้เลย เหมือนคนเป็นอัมพาต ลูกและภรรยาพาไปโรงพยาบาล แพทย์ตรวจโดยละเอียดและแจ้งว่า ร่างกายปกติดีทุกอย่าง เพียงแค่ร่างกายอ่อนเพลีย จึงได้ให้น้ำเกลือ เมื่ออาการดีขึ้นก็กลับมาพักผ่อนที่บ้าน ที่น่าแปลกคือ ญาติบอกว่าตอนอยู่โรงพยาบาลดูเหมือนไม่ป่วย แต่เมื่อกลับบ้านกลับมีอาการแปลกๆ ดูไม่เป็นตัวของตัวเอง จนกระทั่งมีผู้แนะนำให้ลองเชิญแม่พระมีวดอรุณี ซึ่งเป็นร่างทรงที่มีชื่อเสียงของจังหวัดมาประกอบพิธีกรรมการโหลมะมีวดให้และทางครอบครัวเองเห็นว่าวิธีนี้เป็นหนทางสุดท้ายแล้ว และแพทย์สมัยใหม่ก็ไม่สามารถวินิจฉัยโรคที่เป็นอยู่ได้ จึงได้จัดพิธีกรรมการโหลมะมีวดขึ้น

ส่วนสาเหตุของอาการแปลกๆ ที่ญาติพบนั้น แม่ครุมะมีวด (เจ้าพิธี) ได้ทำนายทายทักว่า การที่ผู้ป่วยเปลี่ยนพฤติกรรมบางอย่างเช่น จะต้องมีคนอาบน้ำให้และต้องการประแป้งเหมือนเด็ก หรือชอบทานน้ำหวานเป็นพิเศษ เพราะผู้ป่วยมีองค์ คือ กุมารทอง และตาฤาษี อยากมาอยู่ด้วย ดังนั้นจะต้องสร้างศาลพระภูมิให้ทั้งสองได้ประทับและกราบไหว้บูชาเป็นประจำอาการจึงจะดีขึ้น ส่วนอาการเจ็บป่วยจนถึงขั้นเกือบอัมพาต ไร้เรี่ยวแรงนั้นก็ทำนายว่า เกิดจากตัวผู้ป่วยเองที่ไม่เคยศรัทธาในสิ่งที่มองไม่เห็นก็เลยอยากสั่งสอน แม่ครุมะมีวด (เจ้าพิธี) จึงได้แนะนำให้

คนในครอบครัวตั้งศาลเทพคู่กับศาลพระภูมิที่มีอยู่แต่เดิมเพื่อเทพกับพระภูมิเจ้าที่จะได้คอยช่วยปกป้องคุ้มครองคนในบ้านให้อยู่ดีมีสุข และได้แนะนำเพิ่มเติมให้ผู้ป่วยไหว้พระสวดมนตร์ก่อนนอน นอกจากนี้แม่ครูมะมีวัดก็ได้แนะนำให้ญาติทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผีตายโหง ทมบ-อาบ จร้าบ อกาแซ จกแกเคมา¹ และอื่นๆ ที่เป็นสิ่งที่ไม่ดีที่มาเบียดเบียนผู้ป่วย และได้บอกว่า ในช่วงที่ผู้ป่วยสุขภาพไม่ดี ร่างกายและจิตใจอ่อนแอจึงเป็นเหตุให้สิ่งที่ไม่ดีเข้าร่างกายได้ง่าย ผีตายโหงบางตนซึ่งเป็นญาติพี่น้องแต่ไม่เคยมีใครทำบุญไปให้ต้องการมาขอกินจากร่างด้วย (ผู้ป่วยรายนี้มีน้องชายแท้ๆ ที่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุทั้งคู่) เมื่อเขาไม่ได้รับส่วนบุญส่วนกุศลที่ลูกเมียและญาติส่งไปให้จึงได้มาเบียดเบียนจากพี่ชายเป็นเหตุให้มีอาการทานเข้าไปมากเท่าไรก็ไม่รู้สึกอิ่ม อาการอ่อนเพลียจึงเกิดขึ้นตลอดเวลาานนับปี จากการสัมภาษณ์คนเฒ่าคนแก่ทราบว่าคนที่ตายปกติกับตายโหงนั้นจะได้รับส่วนบุญส่วนกุศลจากญาติต่างกัน คนที่ตายปกติหากญาติทำบุญต่อกับตราบและกรวดน้ำไปให้ เขาก็สามารถได้รับส่วนบุญส่วนกุศลแล้ว ส่วนพวกที่ตายโหงหรือพวกผีไร้ญาติบางจำพวก จะไม่สามารถเข้าไปในวัดหรือในบริเวณบ้านได้ ตามความเชื่อของคนในชุมชนเขมรนั้น วัด รวมทั้งภายในบริเวณบ้านมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผีให้คุณ และเทพต่างๆ คอยคุ้มครอง ผีตายโหงจึงเข้ามารับประทานอาหารเช่นไหว้ไม่ได้ หากจะแผ่ส่วนกุศลไปให้ผีกลุ่มนี้ก็ต้องทำแบบพิเศษกล่าวคือ ต้องทำนอกบริเวณบ้าน ตามหัวมุมถนน หรือทางสามแพร่ง และอาหารก็ต้องเป็นอาหารดิบ ส่วนเวลาที่จะทำบุญไปให้ก็ต้องเป็นเวลาพลบค่ำที่ผีเหล่านั้นออกมาหากิน (คุณ ณาพรผาด, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2550) ส่วนบุญจึงจะไปถึง หลังจากที่ประกอบพิธีกรรมเสร็จ ภรรยาและลูกของผู้ป่วยก็ทำทุกอย่างตามที่ร่างทรงบอกคือ ตั้งศาลให้กุมารทองและตาฤาษี ตั้งเทพคู่กับศาลพระภูมิ มีการไหว้ขอมาผีบรรพบุรุษ รวมทั้งเช่นไหว้ผีตายโหงให้กินอิ่มจะได้ไม่มาแย่งอาหารจากตัวผู้ป่วย

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมสามารถช่วยในการกำหนดและควบคุมสังคม

¹ ทมบอาบ-อาบ จร้าบ อกาแซ จกแกเคมา เป็นภูตผีตามความเชื่อของคนในชุมชนเขมร

ได้เป็นอย่างดี ช่วยให้ชาวบ้านปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกต้อง ไม่ประพฤติดิตต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ หรือที่คนในหมู่บ้านยึดถือปฏิบัติร่วมกัน เพราะเมื่อใดก็ตามที่มีคนในหมู่บ้านเจ็บป่วย ก็จะมีคนเชื่อว่า มีคนในหมู่บ้านประพฤติดิตปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างผิดทำนองคลองธรรม นับได้ว่าพิธีกรรมการโจลมะมีวด สามารถช่วยควบคุมและกำหนดให้คนในชุมชนทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง เพราะถ้าทำผิดหรือที่คนในอีสานรู้จักกันดีว่าคะลำ² ก็จะทำให้คนในครอบครัวหรือหมู่บ้านเจ็บป่วย การกระทำผิดบางอย่าง นอกจากจะไม่ได้รับการยอมรับจากผู้คนในสังคมแล้ว อาจส่งผลให้ตนหรือคนในครอบครัวเจ็บป่วยได้ ดังนั้นจึงต้องสำรวจความประพฤติดิตเพื่อเป็นการกันไว้ดีกว่าต้องมาแก้ไขในภายหลัง บางกรณีพิธีกรรมการโจลมะมีวดก็ได้ช่วยค้นหาสาเหตุเพื่อแก้ไขหรือทำการขอขมา เช่น กรณีที่หนุ่มสาวประพฤติดิตต่อจารีตประเพณี เช่น การได้เสียกันก่อนแต่งงาน ซึ่งคนไทยเชื้อสายเขมรค่อนข้างถือเรื่องนี้มากเรียกว่า การผิดผี จะต้องมีการขอขมาต่อผีบรรพบุรุษ ซึ่งสาเหตุการประพฤติดิตทำนองคลองธรรมดังกล่าว ก็อาจทำให้ญาติผู้ใหญ่ในบ้านไม่สบายโดยไม่ทราบสาเหตุ และไปรักษาที่ไหนก็ไม่หาย จึงต้องมีการทำนายทายทัก และทำพิธีขอขมาผีบรรพบุรุษ รวมถึงพ่อแม่ เหตุการณ์ร้ายแรงต่างๆ จึงจะดีขึ้น (นางเยียด บุญสม , **สัมภาษณ์**, 15 มกราคม 2550.) ในกรณีของนายปลัด สุไต้ทอง และคนอื่นในหมู่บ้านที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ ก็ได้คำตอบในทิศทางเดียวกันคือ นอกจากเป็นเพราะมีองค์อยากมาประทับอยู่ด้วยแล้ว อีกหนึ่งสาเหตุก็เป็นเพราะผู้ป่วยแสดงความลบหลู่ดูหมิ่นต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งทางกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม หากได้ทำการขอขมาและสำนึกจากใจว่าจะไม่ทำอีก อาการเจ็บป่วยต่างๆ ก็จะดีขึ้น หากชาวบ้านยังคงศรัทธาในพิธีกรรมการโจลมะมีวดและเชื่อว่าสามารถเป็นสื่อกลางในการหาคำตอบในความผิดปกติเรื่องความเจ็บป่วยได้ ชาวบ้านก็จะเกรงกลัวที่จะทำความผิด หรือไม่กล้าที่จะทำความผิดซ้ำ เพราะพวกเขาได้ตระหนักแล้วว่าที่ตนเจ็บไข้หรือมีอาการผิด

²คะลำ เป็นทั้งข้อห้ามและข้อมิให้ปฏิบัติ เพื่อควบคุมความประพฤติดิตของสมาชิกในสังคมให้เรียบร้อยประสานประพฤติดิตอยู่ในกรอบอันเดียวกัน และมีบทลงโทษ ซึ่งบางส่วนอาจเป็นกฎหมาย แต่บางส่วนเป็นบทลงโทษทางสังคม คือถ้าผู้ใดละเมิดสังคมจะไม่ยอมรับ และถูกดูถูกจากคนในสังคม

ปกตินั้นเป็นเพราะทำผิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงต้องยอมรับโทษที่ตนได้กระทำขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมการโง่ละมะมีวัดมีส่วนช่วยในการทำให้คนหมู่บ้านปรีอเกียนตั้งตนอยู่ในความดี เป็นตัวกำหนดและควบคุมคนในสังคมให้ดำเนินชีวิตในวิถีที่ถูกครรลองคลองธรรม รวมทั้งช่วยรักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคมทางหนึ่งด้วย

บทบาทหน้าที่ในการเป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันของลูกหลาน และเป็นแหล่งรวมความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน

การประกอบพิธีกรรมการโง่ละมะมีวัดเพื่อรักษาคนป่วยแต่ละครั้งนั้น ลูกหลานที่ทำงานอยู่ในที่ห่างไกลจะต้องเดินทางกลับมาร่วมในพิธีด้วยเสมอ เพื่อเป็นการให้กำลังใจคนป่วยและมาร่วมรับฟังสาเหตุเพื่อจะได้แก้ไขร่วมกัน จากการสัมภาษณ์คนในครอบครัวของผู้ป่วยรายหนึ่ง ทำให้ทราบความรู้สึกของคนที่เป็นพ่อแม่ว่า “มีความสุขที่ได้เห็นลูกหลานกลับมาร่วมงานกันอย่างพร้อมหน้า มาให้กำลังใจพ่อ และมาปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกจากตนเอง ตลอดจนคนในครอบครัวด้วย เพราะมีโอกาสน้อยมากที่จะได้พบลูกหลานของตนเอง นอกจากวันหยุดสำคัญประจำปี” (นางประทีป ขาวดี, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2548) ส่วนลูกหลานก็กล่าวว่า “จำเป็นต้องมา เพราะหากไม่มาอาจทำให้ผีปู่ตายไม่พอใจได้ ที่สำคัญคืออยากให้พ่อหายจากอาการเจ็บป่วยที่เป็นมานานแล้ว เมื่อแพทย์สมัยใหม่รักษาไม่หายก็คงต้องพึ่งพาวิธีการแบบโบราณ ซึ่งปฏิบัติกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ แม้ใครไม่เชื่อก็ไม่ควรลบลู่ไม่หายก็ไม่เป็นไรถือว่าได้ลองแล้ว หากหายขึ้นมาก็นับเป็นความโชคดีที่สุด” (กิตติศักดิ์ ขาวดี, สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2548.)

ภาพการรวมตัวกันของลูกหลาน ญาติ และชาวบ้านที่มาร่วมเรียกขวัญและให้กำลังใจผู้ป่วย

จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์พิธีกรรมตั้งแต่นั้น พบว่า ในช่วงการเตรียมงาน ผู้ชายในหมู่บ้านจะมาช่วยกันสร้างปะรำพิธี กางเต็นท์ และปูเสื่อสำหรับให้แขกที่จะมาร่วมพิธีในตอนเย็นได้นั่งอย่างสบาย ไม่ต้องตากน้ำค้าง ขณะช่วยกันทำงานสังเกตเห็นว่า ทุกคนช่วยกันทำงานอย่างขยันขันแข็ง ต่างก็พูดคุยกันอย่างสนุกสนาน ได้ถามสารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน เพื่อนบ้านที่เป็นผู้หญิงจะช่วยกันทำอาหารเลี้ยงคนที่มาช่วยงาน ส่วนคนแก่จะนั่งล้อมวงให้กำลังใจคนป่วย พูดในสิ่งที่เป็นมงคลให้คนป่วยมีกำลังใจและรู้สึกว่าจะต้องหาย ในช่วงบ่ายเมื่อแม่จะมีวัดและทีมงานมาถึงก็จะจัดตั้งอุปกรณ์ในการประกอบพิธี นักดนตรีจะจัดเตรียมเครื่องดนตรีของตนให้พร้อมสำหรับการบรรเลงตลอดคืน

ภาพการรวมตัวกันของลูกหลาน ญาติและชาวบ้านที่มาร่วมในพิธี

พิธีกรรมการโถกมะพร้าว นอกจากจะทำให้ลูกหลานได้กลับบ้านอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา เพื่อสร้างกำลังใจแก่ผู้ป่วยแล้ว ความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านหรือผู้ที่มีส่วนร่วมงานก็ทำให้เห็นถึงพลังความสามัคคี ความห่วงใยในสุขทุกข์ของ

คนในชุมชนเดียวกันได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การที่ชาวบ้านต่างก็นำปัจจัยมาช่วย อาจเป็นเงินทอง ข้าวสาร อาหารแห้ง พืช ผัก ผลไม้ ตัดมือมาให้บ้านเจ้าภาพก็แสดงให้เห็นถึงน้ำใจอันงดงามของชาวบ้าน ซึ่งข้าวสารที่ชาวบ้านนำมานั้นส่วนใหญ่จะใช้ในการประกอบพิธี ส่วนหนึ่งก็นำใช้ในการขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากตัวผู้ป่วย และผู้ที่ร่วมอยู่ในพิธีกรรมก็จะร่วมทำไปพร้อมกันด้วย (เรียกว่า การบจिर) จากการได้สัมภาษณ์ชาวบ้านรายหนึ่งที่ได้มาช่วยงานตั้งแต่เช้าจนกระทั่งเสร็จพิธีในเช้าอีกรวันหนึ่ง ได้กล่าวว่า “อยากให้คุณตา(ผู้ป่วย)หายป่วยไวๆ อยากให้แข็งแรง ลูกมาพูดมาคุยเหมือนเดิมจริงๆ ตนเองก็มีงานประจำคือต้องขายอาหาร แต่ทุกคนในครอบครัวยินดีปิดร้านมาช่วยงาน และคนอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน ทุกคนอยากมาให้กำลังใจ อยากให้ตาหายป่วย” (นางใส กงทอง, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2548.) นอกจากนี้คนอื่นๆ ยังได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ต้องการมาให้กำลังใจผู้ป่วย ในขณะที่เดียวกันก็อยากให้มีแม่มีวัดขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากตน และคนในครอบครัวด้วยจึงเต็มใจมาร่วมงาน ซึ่งแต่ละคนก็ตั้งใจที่จะร่วมพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ แต่ก่อนทราบว่าจะใช้เวลาประกอบพิธีกรรมตั้งแต่บ่ายจนกระทั่งรุ่งเช้าของอีกรวัน (ไม่นับช่วงเตรียมงาน) แต่ปัจจุบันลดลงเหลือประมาณ 7-8 ชั่วโมง โดยเริ่มจาก 6 โมงเย็น หรือ 1 ทุ่ม และเสร็จสิ้นประมาณ 2 หรือ 3 นาฬิกาของอีกรวัน เท่าที่สังเกตทุกคนที่ร่วมงานไม่มีผู้ใดแสดงที่ทำว่าเบื่อหน่ายหรือรีบกลับไปนอน ยิ่งดึกยิ่งพบว่าหลายคนลุกขึ้นมาช่วยไปพร้อมกับแม่มีวัดอย่างสนุกสนาน ซึ่งการแสดงออกของชาวบ้านทำให้เห็นว่า พิธีกรรม การโจละมะมีวัดได้แสดงบทบาทในด้านการเป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันของลูกหลาน และเป็นแหล่งรวมความสามัคคีของคนในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี เห็นสิ่งอื่นใดการปฏิบัติและการเสียสละของชาวบ้านสามารถสะท้อนความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของกลุ่มชน และเป็นเสมือนแหล่งรวมคนให้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างชัดเจน

2.4 บทบาททำหน้าที่ให้การศึกษา

ส่วนใหญ่ประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ นั้นจะมีการบอกเล่าปากต่อปาก จาก

รุ่มสุ่ม โดยไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ในภาพรวมของพิธีกรรมมีสิ่งที่ทำให้เรียนรู้มากมายทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ดังนี้

2.4.1 ในด้านรูปธรรม มีให้เห็นตั้งแต่การเตรียมพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ ถือเป็นศาสตร์และองค์ความรู้ที่คนรุ่นหลังควรบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นอย่างดี ซึ่งสามารถประมวลออกมาให้เห็นเป็นข้อๆ ดังนี้

2.4.1.1 การทำบายศรีสู่ขวัญ นอกจากการเรียนรู้การจัดปะรำพิธีแล้ว ยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับบายศรี เพราะบายศรีถือเป็นอุปกรณ์สำคัญในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งบายศรีแต่ละชนิดก็มีขั้นตอน วิธีการทำแตกต่างกัน สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์แตกต่างกัน หากสนใจสอบถามผู้ทำหรือ แม่มะมัด ก็จะได้รับความรู้ว่า บายศรีแต่ละชนิด ใช้บูชาสิ่งใด มีขั้นตอน วิธีการอย่างไร สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมไปถึง การให้ความหมายของบายศรีแต่ละชนิดด้วย

ภาพการจัดปะรำพิธี และบายศรีที่ใช้ในการประกอบพิธี

ภาพการจัดปะรำพิธี และบายศรีที่ใช้ในการประกอบพิธี

2.4.1.2 ดนตรีและเพลงที่ใช้ตลอดการประกอบพิธีกรรม ในการทำพิธีแต่ละช่วง พบว่าจะมีการใช้เสียงดนตรีประกอบโดยตลอด เนื้อร้อง ท่วงทำนองก็จะเปลี่ยนไปด้วยทุกครั้งตามลำดับของพิธีกรรมดังที่กล่าวไปแล้วในตอนต้น นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับว่าผู้ประทับร่างทรงแต่ละองค์ต้องการจะรำยรำหรือฟังเพลงใด ท่วงทำนองใดด้วย จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่าวิธีการร้องในพิธีกรรมแต่ละช่วงจะใช้จังหวะและท่วงทำนองเพลงแตกต่างกัน เพลงที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนั้นจะมีเนื้อหาหรือบทร้องที่ไม่ตายตัว เท่าที่สังเกตการณ์การเล่นเพลงก็ต้องขึ้นอยู่กับองค์ที่ลงด้วยว่าต้องการจะฟังเพลงอะไร หากเล่นแล้วองค์ที่ลงไม่พอใจก็ต้องเปลี่ยนเพลง ในจุดนี้ก็ทำให้เห็นความสามารถของนักดนตรีว่า เป็นคนที่มีความชำนาญในจังหวะดนตรีมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะด้านการประดิษฐ์เนื้อร้องและท่วงทำนอง หรือในบางกรณีก็นักดนตรีจะต้องแก้สถานการณ์ให้ได้ เช่น กรณีผู้ป่วยรายหนึ่งที่ญาติของผู้ป่วยซึ่งเป็นอดีตนักมวยและเสียชีวิตลักษณะ “ตายโหง” มาเข้าประทับร่าง นักดนตรีก็ต้องเล่นเพลงที่ใช้ในการชกมวยเขาจึงจะ

พอใจและยอมออกไปโดยจะไม่เบียดเบียนผู้ป่วยอีก ซึ่งหากเป็นดนตรีที่ใช้ในเวที มวยจะต้องเน้นเสียงปี่เป็นสำคัญ นักดนตรีก็ต้องเตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลา และ ต้องสามารถเล่นเพลงได้อย่างหลากหลายและทันที

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ส่วนใหญ่นักดนตรีที่เล่นในพิธีกรรมการโຈลมะมீวด เป็นทำนองเพลงพื้นบ้านเขมร ซึ่งผู้ที่สนใจศึกษาท่วงทำนองเพลงแบบเขมรสามารถ ศึกษาได้จากพิธีกรรมนี้ นับตั้งแต่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเครื่องดนตรีว่ามีชนิดใดบ้าง ซึ่ง หากเป็นแบบครบชุดก็จะมีโทน ตะโพน ซออุ้งขนาดกลาง ปี่อ้อ เลา ปี่ซล้วย 1 คน ฉิ่ง 1 คู่ และ กรับ 1 คู่ ถ้าเป็นวงเล็กมีเพียงกลอง 2 ใบ ซออุ้ง 1 คัน และคนตีกลองมัก ทำหน้าที่ร้องด้วย หากสอบถามเพิ่มเติมก็จะได้ความรู้ยิ่งกว่า ดนตรีสมัยก่อนมีเพียง แค่กลอง ฆ้อง คนเจรียง (คนร้อง) อย่างละคนเท่านั้น นอกจากนี้ยังทราบว่าแถบ จังหวัดสุรินทร์มีการใช้ซอ(ตรัว) ปี่อ้อ เข้ามาประสมวง และได้นำแคนในวัฒนธรรม ของชาวอีสานตอนบนมาใช้ด้วยจึงเกิดการผสมผสาน แต่บทเพลงที่ใช้ส่วนใหญ่จะ เป็นทำนองดั้งเดิมในวัฒนธรรมเขมรแถบอีสานได้เป็นสำคัญ ส่วนในเรื่อง ทำนอง และจังหวะดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น เช่น ทำนองและจังหวะไหว้ครู ดนตรีจะใช้ทำนอง “ซเรี่ยซเติว” บรรเลง ทำนองและจังหวะไหว้ครูผู้เข้ามะมீวด เรียกว่า “โຈลมะมீวด” ใช้ทำนองเพลง “เพ็ลียง” บรรเลงทำนอง และจังหวะออก รำตามลีลาของแม่ครู มักใช้เพลง “บันแซร” บรรเลง ทำนองและจังหวะรำดาบใช้ ทำนองเพลง “กาบเป” บรรเลงทำนองและจังหวะรำที่เป็นรูปแบบ ใช้ทำนองเพลง “เซียม มลบโดง อันซอง ชนณญูบ” บรรเลงทำนองและจังหวะเบ็ดเตล็ดประกอบ ทำรำของมะมீวด ใช้ทำนองเพลง “ต้มเรีย ทมீวนพลู ตระเทาะทมீวลพล” และจบ ด้วยจังหวะ “ซาปदान” คือจบพิธี ซึ่งเครื่องดนตรีและท่วงทำนองเพลงเหล่านี้ นับ เป็นความรู้นอกตำราที่คุณค่าแก่ผู้สนใจศึกษาได้อย่างอเนกอนันต์

ภาพนักดนตรีที่บรรเลงเพลงขณะประกอบพิธีกรรม “การโละมะมั่วด”

2.4.2 ในด้านนามธรรม ในด้านนามธรรมพบว่า พิธีกรรมการโละมะมั่วด ได้สอนให้คนในชุมชนได้เรียนรู้สิ่งที่เป็นนามธรรม และนำไปสู่การปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 3 ประการคือ **ประการแรก** พิธีกรรมก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะประพฤติตนอยู่ในครรลองที่ถูกต้องเหมาะสม **ประการที่ 2** พิธีกรรมสอนให้คนในชุมชนแสดงความกตัญญูต่อบุพการีและบรรพบุรุษ หากคนในชุมชนมีความกตัญญูตเวทีต่อบุพการีหรือญาติผู้ใหญ่ที่ตนนับถือ เมื่อคนในครอบครัวประสบความลำบาก เจ็บไข้ได้ป่วย เราในฐานะลูกหรือหลานจะต้องรีบกลับมาช่วยกันแก้ไข บางครั้งอาจจะไม่จำเป็นต้องรอให้มีการประกอบพิธีกรรมก็ได้ เราสามารถมาให้กำลังใจคนที่ไม่สบายกาย ไม่สบายใจได้ทุกเมื่อ เพราะกำลังใจจากคนในครอบครัว ถือเป็นยารักษาโรคขนานดีที่สุดที่สามารถรักษาอาการป่วยทางใจได้ **ประการสุดท้าย** พิธีกรรมสอนให้คนในชุมชนเรียนรู้ที่จะเสียสละและแสดงน้ำใจต่อเพื่อนบ้าน การเสียสละถือเป็นคุณธรรมสำคัญที่ช่วยให้งานสำคัญหลายอย่างสำเร็จลุล่วงไปได้

2.5 บทบาทหน้าที่เป็นเครื่องให้ความเพลิดเพลินความสนุกสนานแก่คนในชุมชน

หากกล่าวถึงพิธีกรรมการโงมมะมั่วด คงไม่มีใครสามารถปฏิเสธความสนุกสนานเพลิดเพลินได้ สังเกตได้จากก่อนเริ่มพิธีกรรมชาวบ้านที่มาร่วมงานนั้นจะช่วยกันเตรียมอาหารทั้งคาวหวานสำหรับเลี้ยงผู้คนที่มาร่วมงาน รวมทั้งอาหารที่ใช้สำหรับถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์(เช่น ครูกำเนิด ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตาประจำหมู่บ้าน เป็นต้น) ที่ตนนับถือ ในขณะที่ร่วมกันจัดสถานที่ จัดปะรำพิธี ผู้วิจัยสังเกตว่าชาวบ้านพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน ได้ถามสารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน ต่างยิ้มแย้มและมีความสุข ส่วนผู้สูงอายุซึ่งหลายคนก็อยู่คนละคุ่มบ้าน นานครั้งจึงจะมีโอกาสได้มาพบกัน เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมการโงมมะมั่วด จึงถือเป็นโอกาสที่ทุกท่านจะได้มีโอกาสมารวมตัวกันและมาให้กำลังใจผู้ป่วยด้วยกัน

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ตลอดช่วงของการประกอบพิธีจะไม่ขาดเสียงเพลง(เพราะการโงมมะมั่วด เป็นวิธีการรักษาโรคโดยใช้ดนตรีประกอบ) ดังนั้นเมื่อมีเสียงเพลงดังขึ้น ชาวบ้านก็จะลุกขึ้นมารำ บางคนก็รำโดยไม่รู้ตัว (จากการสอบถามได้คำตอบว่า คนๆ นั้นอาจมีองค์ลง และองค์นั้นๆ อยากจะรำรำก็จะลุกขึ้นรำโดยที่เจ้าตัวไม่รู้ตัว) แต่สำหรับญาติของผู้ป่วย หรือชาวบ้านบางคนก็อาจจะต้องลุกขึ้นรำเพราะองค์ที่ลงมาประทับร่างแม่มะมั่วดอยากให้ลูกรำด้วยกันเช่น ตอนที่มีการประกอบพิธีกรรมรักษาให้ผู้ป่วยรายหนึ่ง ปรากฏว่ามีกุมารทองลงมาประทับร่าง และประสงค์ให้พ่อแม่ (หมายถึงลูกสาวและลูกเขยของผู้ป่วย) ลุกขึ้นรำเป็นเพื่อน นางวรรณภา และนายไสว ระย่าย้อย ผู้เป็นลูกสาวและลูกเขยของผู้ป่วยจึงต้องลุกขึ้นรำ ส่วนชาวบ้านคนอื่นก็สามารถลุกขึ้นรำด้วยได้ หากมีจังหวะหรือดนตรีที่ตนเองชอบ บางจังหวะบางท่วงทำนอง ชาวบ้านลูกรำร่วมกันทั้งงาน เป็นเหตุให้พิธีกรรมมีความสุขสนุกสนานจากการสัมภาษณ์ทราบว่า ผู้ป่วยบางคนพอได้ยินเสียงเพลงจากที่เดินไม่ได้ แขนขาอ่อนแรงมาเป็นเดือนก็ลุกขึ้นรำกับทุกคนได้อย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งนั่นเป็นสัญญาณบอกลูกธิดาทราบว่า ได้ทำให้สิ่งที่เป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยเกิดความพึงพอใจ และยอมให้คนป่วยกลับมาใช้ชีวิตได้อย่างเดิมอีกครั้ง

ภาพการร่ายรำร่วมกันของญาติผู้ป่วยและชาวบ้านขณะที่มีการประกอบพิธีกรรม “การโหลมะมีวด”

การได้ร่ายรำร่วมกัน ถือเป็นเครื่องให้ความบันเทิง และความเพลิดเพลินแก่ชาวบ้านประการหนึ่ง ช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกผ่อนคลายความเหนื่อยล้าจากการทำงาน

รวมทั้งได้ผ่อนคลายความตึงเครียดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันด้วย จึงนับว่า พิธีกรรมการโหลมะมีวด เป็นทางออกที่ดีทางหนึ่งของชาวบ้านที่ช่วยให้ตนเองเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินร่วมกันกับผู้อื่น จากตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ชาวบ้านบางคนจะเป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นคนขี้อายมาก ไม่เคยร้องหรือรำรำที่ใดมาก่อน แต่เมื่อมาร่วมในพิธีเมื่อมีคนบอกว่า ลูกรำด้วยกันเพื่อให้องค์พอใจจะได้ช่วยยกโทษให้คนป่วย คนป่วยจะได้หายเร็วๆ คนๆ นั้นก็จะลุกขึ้นรำ อาจจะดูเหนียมอายในช่วงแรกและเมื่อเวลาผ่านไปสักพักก็จะลืมนความอายเปลี่ยนเป็นร่วมรำรำกับชาวบ้านคนอื่นๆ อย่างมีความสุข

2.6 บทบาทหน้าที่ในการสร้างเอกลักษณ์ให้แก่ท้องถิ่นของตน

ศิราพร ณ ถลาง(2548 : 322) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ทฤษฎีคติชนวิทยา วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้านว่า ในสังคม ประเพณี พิธีกรรม เป็นเรื่องของกลุ่มชน พิธีกรรมเป็นการ “รวมพลัง” ของคนในสังคม การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งทำให้สมาชิกในสังคมรู้สึกมั่นคงอบอุ่น พิธีกรรมช่วยสร้างความรู้สึก “ความเป็นพวกเดียวกัน” ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน

พิธีกรรมการโหลมะมีวด นับเป็นพิธีกรรมที่สร้างความรู้สึกถึง “ความเป็นพวกเดียวกัน” ของคนในชุมชนเขมรได้ เป็นพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึง การรวมพลังของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ที่กล่าวเช่นนี้เพราะ รูปแบบการจัดพิธีกรรมที่มีลักษณะโดดเด่นและมีแต่เฉพาะในชุมชนที่เป็นชุมชนของคนไทยเชื้อสายเขมรเท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมดังกล่าวสามารถสะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นได้ นับตั้งขั้นตอนการประกอบพิธี รูปแบบพิธีกรรม รวมไปถึงการนำดนตรี และ ท่วงทำนองเพลงมาขับร้องประกอบพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ จากที่กล่าวทำให้เห็นว่า นอกจากพิธีกรรมการโหลมะมีวดจะใช้ในการบำบัดรักษาคนป่วยแล้ว ยังช่วยในการขอพรเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในครอบครัวและ

ชาวบ้านมีความสุข ปราศจากภัยอันตรายมาเบียดเบียน เนื่องจากการโจลมะมีวัดมีเฉพาะในชุมชนคนไทยเชื้อสายเขมรเท่านั้น ชาวบ้านจึงรักษาท้องถิ่นพิธีกรรมของตนเองและต้องการเก็บรักษาให้คงอยู่ตลอดไป จากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสอบถาม สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ทำให้ทราบว่าคนในหมู่บ้านปรือเกียนค่อนข้างภาคภูมิใจที่ชุมชนของตนยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้ และยังคงอยู่อย่างยาวนานจนถึงทุกวันนี้ และทราบว่าคนในชุมชนจะช่วยกันทำให้พิธีกรรมยังคงดำรงอยู่อย่างมั่นคงต่อไปอยู่เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจแก่ชาวบ้าน ทั้งในยามที่ต้องการให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล หรือในยามที่ไม่สามารถหาทางออกให้แก่ปัญหาที่เกิดจากการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุได้ อาจเพราะการตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของพิธีกรรมดังกล่าว คนไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์จึงได้พยายามปลุกฝังกันมาเป็นเวลายาวนาน โดยเฉพาะการจัดให้มีการบูชาประจำปีในช่วงเดือน 3 ถือเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่อีกพิธีหนึ่งของจังหวัด ซึ่งการจัดในช่วงเดือนดังกล่าวไม่ได้จัดขึ้นเพื่อการรักษาแต่เป็นการจัดเพื่อบูชาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องคุ้มครองคนสุรินทร์ ซึ่งมีการประกอบพิธีมาตั้งแต่สมัยโบราณมาถึงปัจจุบัน จึงนับว่าพิธีกรรมการโจลมะมีวัดได้แสดงบทบาทหน้าที่ในด้านการสร้างเอกลักษณ์ให้แก่ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีช่วยสืบสานวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนให้คงอยู่ต่อไป

บทส่งท้าย

ชาวไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ที่มีญาติพี่น้องเจ็บป่วยก็จะจัดพิธีเล่นมะมีวัดขึ้น เพราะเป็นภูมิปัญญาในการรักษาทางจิตและกายที่เกี่ยวข้องกับเสียงดนตรี การร่ายรำอย่างสนุกสนานยาวนานต่อเนื่องหลายชั่วโมง จึงอาจทำให้ผู้ป่วยคลายเครียด คลายทุกข์ และหายจากโรคร้ายบางชนิดได้ นอกจากนี้ คนในชุมชนเขมรที่ยังคงประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก จึงยังคงเชื่อถือประเพณีต่างๆ

และเชื่อเรื่องฝนฟ้า จึงได้ประกอบพิธีกรรมการโหลมะมีวดขึ้นเพื่อขอฝนในช่วงเข้าสู่ฤดูการทำนา บางครอบครัวเชื่อถือบรรพบุรุษ เชื่อว่ามนุษย์เกิดมามีครุกำเนิตติดตัว จะทำ **จวมกรู** เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนครุกำเนิตไว้ประจำบ้าน เมื่อเกิดความทุกข์ขึ้นในบ้านก็มักจะสันนิษฐานว่าครุกำเนิตเป็นสาเหตุ จึงต้องโหลมะมีวดให้ครุกำเนิตได้สนุกสนานไม่มารบกวนสมาชิกในครอบครัว ความเชื่อและศรัทธาในพิธีกรรมอย่างเหนียวแน่นจึงทำให้คงอยู่มาได้อย่างยาวนาน จึงอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมการโหลมะมีวดเป็นมรดกที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นและควรค่าที่ลูกหลานจะอนุรักษ์กันต่อไป เพราะตราบไคที่พิธีกรรมการโหลมะมีวดยังคงอยู่ได้ ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาในวัฒนธรรมของตนอย่างเหนียวแน่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พิธีกรรมนี้ยังคงมีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชน ทั้งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจ เป็นตัวกำหนดและควบคุมสังคม เป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันของลูกหลาน เป็นแหล่งรวมความสามัคคีกันของคนในหมู่บ้าน ให้การศึกษา เป็นเครื่องให้ความเพลิดเพลินความสนุกสนานกับคนในชุมชน และช่วยสร้างเอกลักษณ์ให้แก่ท้องถิ่นของตน จึงสมควรที่คนรุ่นหลังจะได้ร่วมกันธำรงรักษาพิธีกรรมอันเป็นอัตลักษณ์และเป็นภูมิปัญญาของชุมชนให้ดำรงอยู่ตลอดไป อีกทั้งต้องร่วมกันเผยแพร่ข้อมูลศติความเชื่อ และพิธีกรรมนี้ให้เป็นที่รู้จักในสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อัดถากร. **คติชนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2520.
- ชนิษฐา จิตชินะกุล. **คติชนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2545.
- จิรวรรณ บัวเฟียน. **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับศาลพระภูมิของชาวบ้าน อำเภอนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. ปริญญาานิพนธ์. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2538.
- เจือ สตะเวทิน. **คติชาวบ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สิทธิสารการพิมพ์, 2517.
- दनัย ไชโยธธา. **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส พรินต์ติ้ง เฮาส์, 2538.
- ผ่องพรรณ มณีรัตน์. **มนุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. **เอกสารประกอบการสอนวิชาคติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก, 2549.
- ภิญโญ จิตธรรม. **ความเชื่อ**. สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2522.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2536.
- รามคำแหง, มหาวิทยาลัย. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และ นิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ. **การเข้าทรงและร่างทรง ความเชื่อพิธีกรรมและบทบาทที่มีต่อสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2533.
- ศิราพร จิตะฐาน. **“แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ 1-7**. หน้า 7-15. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533.

ศิวาพร ณ ถลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

สุรียา สมุทคุปดี. **ทรงเจ้าเข้าผี : วากรรมของลัทธิผี และวิฤทธิการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539.

สุทธิรักษ์ อัมพันวงศ์. **พระภูมิเจ้าที่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2522.

สุนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงษ์. **คติชนวิทยา**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2543.

สัมภาษณ์

กิตติศักดิ์ ชาวดี. **สัมภาษณ์**, 21 ตุลาคม 2548.

คุณ ภาพวาด , **สัมภาษณ์**, 15 มกราคม, 2550.

เคลียง ดวงเดียว, **สัมภาษณ์**, 18 มกราคม 2550.

จันทรา เรื่องสวัสดิ์, **สัมภาษณ์**, 15 มกราคม 2550

ชาติรี เกิดเหมาะ, **สัมภาษณ์**, 15 มกราคม 2550

ตม เหลือดี **สัมภาษณ์**, 18 เมษายน 2548.

บัวทอง ปิ่นกะโส, **สัมภาษณ์**, 15 กุมภาพันธ์ 2550.

ประทีป ชาวดี, **สัมภาษณ์**, 20 ธันวาคม 2548.

ปลัด สุไต้ทอน , **สัมภาษณ์**, 10 ตุลาคม 2549.

โพย เหลือดี, **สัมภาษณ์**, 8 สิงหาคม 2549.

เยียด บุญสม, **สัมภาษณ์**, 15 มกราคม 2550.

วรรณภา ระบาย้อย, **สัมภาษณ์**, 10 ตุลาคม 2548.

สุคนธ์ ฉายกล้า, **สัมภาษณ์**, 12 ตุลาคม 2548.

ไส กงทอง, **สัมภาษณ์**, 18 ตุลาคม 2548.

ไสว ระยัย้อย, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2548.

อรุณี นาคชาติ, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2548.

การจัดการควบคุมไฟป่าร่วมกันระหว่างรัฐ
และชุมชน : กรณีศึกษาพื้นที่
ป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย
อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ¹

นิวัฒน์ สงมา²
กนกวรรณ มะโนรัมย์³
วัชร ศรีคำ⁴
กาญจนา ทองท้าว⁵

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หัวข้อ การจัดการควบคุมไฟป่าร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน: กรณีศึกษาพื้นที่ป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

² มหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์และการพัฒนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรัมย์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วัชร ศรีคำ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

⁵ อาจารย์กาญจนา ทองท้าว นักวิจัยอิสระในจังหวัดอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพเรื่อง การจัดการควบคุมไฟฟ้าร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชนกรณีศึกษาพื้นที่ป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทชุมชนด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคมในพื้นที่ที่เกิด ไฟป่า 2) ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าในทัศนะของชุมชน และ 3) ศึกษาสภาพปัญหาสาเหตุของการเกิดไฟป่า วิธีการควบคุมไฟฟ้าของรัฐ ชุมชน และการจัดการควบคุมไฟฟ้าร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนในพื้นที่ป่าดงใหญ่มีการพึ่งพาอาศัยในป่าด้านต่างๆ เช่น อาหารยาสมุนไพร วัสดุเพื่อทำที่อยู่อาศัย การล่าสัตว์ การเก็บหาของป่าเพื่อเสริมรายได้ เลี้ยงสัตว์ การนำพื้นที่ป่ามาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากไฟฟ้า ปัญหาการเกิดไฟป่าในเขตป่าดงใหญ่ พบว่ามีมานาน ซึ่งมีสาเหตุเกิดจากธรรมชาติ การสัมปทาน และการบุกรุกเผาป่าของชุมชนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามเนื่องจากป่าดงใหญ่ได้เสื่อมโทรมลงมากทำให้รัฐและชุมชนได้ร่วมกันสร้างสถาบันทางสังคมขึ้นมาเพื่อดำเนินการควบคุมไฟฟ้า ได้แก่ การกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าและการควบคุมไฟฟ้าผ่านกลไกของท้องถิ่นและกระบวนการมีส่วนร่วมของทั้งสองฝ่าย ซึ่งการจัดการทรัพยากรป่าร่วมกันดังกล่าวสะท้อนการจัดการทรัพยากรป่าเชิงสถาบัน และการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในการจัดการควบคุมไฟฟ้า

คำสำคัญ : การจัดการควบคุมไฟฟ้า

Abstract

The qualitative research entitled “Co-manangement of Forest Fire control between Government and Communities : A Case Study of Dongyai Forest, Sangtornoi Sub – district, Amnatcharoen Province, Thailand.” aims to 1) study the community’s geographical, biological, economic and social contexts in the areas consumed by Forest fire 2) study the community’s understanding of forest and forest use according to their attitude and 3) study problems, causes of forest fire, forest fire as controlled by the government and the community, and co-manangement of forest fire control between government and communities.

The research indicates that the Dongyai Forest community depends on the forest in various ways including food, medicine, herbs, home building materials, hunting, gathering of forest products, livestock, and land use for economic plants such as jute. The forest fire situation in Dongyai Forest has occurred for a long time and mostly has been caused by natural disaster, concession and forest invasion and villagers burning forest in order to grow economic plants. It has been evident that after forest concession cancellation the government enforced law in managing and controlling forest fire whereas the community depended on their local wisdom and used prevalent tools in the local area to prevent and stop forest fire. However, given that Dongyai Forest has increasingly deteriorated the government and the community decided to collaborate on creating

a social organization in order to forest fire control. The organization enacted rules and regulations of forest use and forest fire control via local mechanism and mutual participation. This co-management natural resource reflects forest resource management at institutional level and social relational organization between different groups in managing and controlling forest fire.

Keyword : Forest Fire Control.

1. ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

มนุษย์เริ่มรู้จักใช้ไฟให้เกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ มากมายที่สอดคล้องสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตและความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ นับตั้งแต่การใช้ไฟเพื่อป้องกันตัวเองจากสัตว์ร้าย จนพัฒนามาถึงการใช้ไฟในการดำรงชีวิตให้เหมาะสม สอดคล้องกับระบบการผลิตและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ไฟจึงมีความจำเป็นทั้งในด้านสัญลักษณ์และเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาจากการรู้จักใช้ไฟในด้านต่างๆ มากมายที่ถูกถ่ายทอดออกมา รวมทั้งในด้านคติความเชื่อทางศาสนาและระบบการดำเนินชีวิต แต่ในปัจจุบันมนุษย์ได้ใช้ไฟในการจัดการพื้นที่ป่าแบบขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดความรับผิดชอบและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทำให้ไฟป่าทำลายความสมดุลธรรมชาติของระบบนิเวศ จนยากที่จะแก้ไขให้ฟื้นคืนสภาพเดิมได้ด้วยธรรมชาติเอง หากมนุษย์ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของการเกิดไฟป่า ยังละเลยและไม่เข้าไปช่วยเหลือธรรมชาติในการป้องกันและควบคุมไฟป่าแล้ว จะก่อให้เกิดผลเสียหายตามมาอย่างมหาศาล ในขณะเดียวกันประเทศไทยมุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ประชากรก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ที่ดินของประเทศยังคงเท่าเดิม คนจึงบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อต้องการที่ดินทำกิน วิธีการที่คนใช้ในการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ คือ การจุดไฟเผาป่า เผา

วัชพืชในพื้นที่เกษตรกรรมแล้วปล่อยให้ลูกกลมเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ การจุดไฟเพื่อล่าสัตว์ และอื่นๆ ทำให้เกิดไฟป่า ไฟป่าส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์แทบทั้งสิ้น (อภินันท์ ปลอดเปลี่ยว และคณะ, 2536: 2)

การจัดการไฟป่าส่วนใหญ่แล้วเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้สร้างความชอบธรรมในการเข้าไปควบคุม จัดการทรัพยากร และนำองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์โดยใช้แผนที่มากำหนดขอบเขตของชุมชน กำหนดเส้นสีแดงคือแนวกันไฟ ซึ่งเป็นเส้นแนวเดียวกันกับขอบเขตของชุมชน (อัจฉรา รัยยุติธรรม, 2548: 48-71) ในทางกลับกันประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ และพฤติกรรมในชีวิตประจำวันยังคงใช้ไฟในการทำมาหากิน ซึ่งปัจจุบันมีแนวโน้มว่าการจัดการทรัพยากรโดยการควบคุมไฟป่าเพียงเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้นที่เข้ามาจัดการ ทำให้ละเลยเงื่อนไขที่สำคัญของโครงสร้างด้านการเมืองและเศรษฐกิจภายนอก ที่มีผลอย่างยิ่งต่อพลวัตการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2538: 229-234) ในพื้นที่ป่าดงใหญ่ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 – 2520 ถูกถากถางโล่งเตียนจากการบุกเบิกทำไร่ป่ออยู่ประมาณ 5 ปี จากนั้นจึงหยุดทำไร่ป่อเพราะไม่คุ้มทุน ทำให้ป่าเดิมฟื้นคืนขึ้นมาโดยไม่มีการปลูกทดแทน เนื่องจากชุมชนได้ตระหนักแล้วว่า หากขาดพื้นที่ป่าไม้เมื่อใด ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารที่เคยหาอยู่หากินกลับต้องเสื่อมโทรมลง จึงช่วยกันสอดส่องดูแลพื้นที่ป่าจนได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” ชั้นที่ 1 จากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และจากการที่ราษฎรเข้าไปเก็บหาของป่าในช่วงหน้าแล้ง ดักสัตว์และเก็บใบอ่อนพืชมามาเป็นอาหารและนำไปจำหน่าย ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมักจะจุดไฟหรือใช้ไฟในป่า อันเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดไฟป่าแล้วลูกกลมขยายวงกว้างขึ้น หน่วยงานราชการพยายามหามาตรการและวิธีการในการป้องกันไฟป่า ด้วยการรณรงค์ประชาสัมพันธ์และเข้าไปดับไฟป่าที่เกิดขึ้น ก็ไม่ได้ทำให้การเกิดไฟป่าลดน้อยลง จากสถิติการเกิดไฟป่าในรอบปี 2547-2552 พบว่า มีการเกิดไฟป่าใน

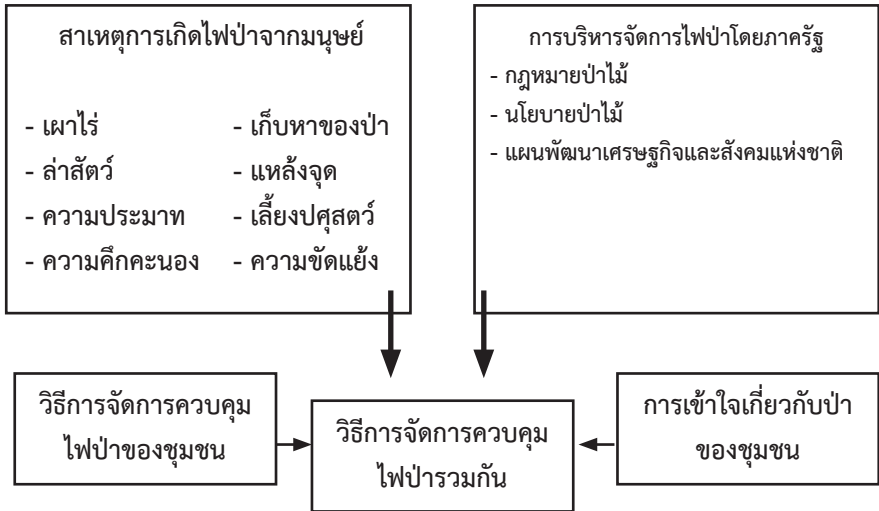
พื้นที่ป่าดงใหญ่ จำนวน 27 ครั้ง พื้นที่เสียหาย 340.5 ไร่ คิดเป็นค่าเสียหายทางเศรษฐกิจประมาณ 837,902.40 บาท และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นต่อไป จึงเห็นว่าปัญหาการควบคุมไฟป่าไม่ควรจะมีเพียงแต่รัฐฝ่ายเดียวเป็นผู้บริหารจัดการ แต่ปัญหาไฟป่ายังมีความสลับซับซ้อนหลายประการที่ชุมชนควรจะเข้าไปมีส่วนร่วม ขณะเดียวกัน แม้สังคมปัจจุบันเป็นยุคที่ต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีสูง มีการใช้อุปกรณ์ในการดับไฟป่าที่มีราคาแพง หรือมีความก้าวหน้าของการพิสูจน์ความจริงในเชิงของวิทยาศาสตร์มากขึ้น แต่การแก้ไขปัญหาไฟป่าก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างสมบูรณ์ เนื่องจากชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับระบบความคิดและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาแต่อดีตที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาไฟป่า

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1 ศึกษาบริบทชุมชนด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ที่เกิดไฟป่า
- 2 ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าในทัศนะชุมชน
- 3 ศึกษาสภาพปัญหา สาเหตุของไฟป่า วิธีการจัดการควบคุมไฟป่าของรัฐ ชุมชน และระหว่างรัฐกับชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษามุ่งพิจารณาพฤติกรรมการปรับตัวของชุมชนป่าดงใหญ่ ที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้และวิธีการจัดการควบคุมไฟป่าร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนภายใต้ของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ โดยสามารถเขียนกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เขาวี เพ็ชรราช (2551: 1) ได้อธิบายว่าโลกทัศน์เป็นปัจจัยพื้นฐานของระบบมนุษย์ทั้งหมด ลักษณะทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจซึ่งเป็นระบบหลักของมนุษย์ในยุคปัจจุบันจะเป็นเช่นไร แตกต่างกันมากน้อยแค่ไหนในแต่ละสังคมแต่ละรัฐก็ขึ้นอยู่กับโลกทัศน์ของสังคมนั้นๆ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมหรือรัฐจึงมีกลุ่มมีพวกซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของผู้ที่มีโลกทัศน์ใกล้เคียงกันนั่นเอง

เบญจรัตน์ เมืองไทย (2551 : 63-71) ได้กล่าวถึง ป่าของชุมชนอีสานว่า วิถีชีวิตของคนอีสานกับป่า เป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่กันมาเป็นเวลานาน นับแต่การลงหลักปักฐานเพื่อทำกินของชาวบ้าน เริ่มต้นด้วยการบุกเบิกป่าให้เป็นชุมชน และพื้นที่ทำการเกษตรกรรม สะท้อนให้เห็นถึงการสั่งสมภูมิปัญญา ความรู้ และประสบการณ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้คนกับป่าสามารถอยู่อาศัยร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล

อคิน ระพีพัฒน์ (2539 : 49) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ซึ่งมี 4 ระดับคือ การค้นหาสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการค้นหา การดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหาและความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไขปัญหา

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543 : 15 – 20) ได้กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรในเชิงสถาบัน โดยให้ความสำคัญกับเงื่อนไขด้านความสัมพันธ์เชิงสถาบัน ที่ไม่ผูกติดอยู่กับชุมชน หรือมีอยู่แล้วในหน่วยของชุมชน แต่ควรถือเป็นการจัดการร่วมกัน (Co – management)

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชน

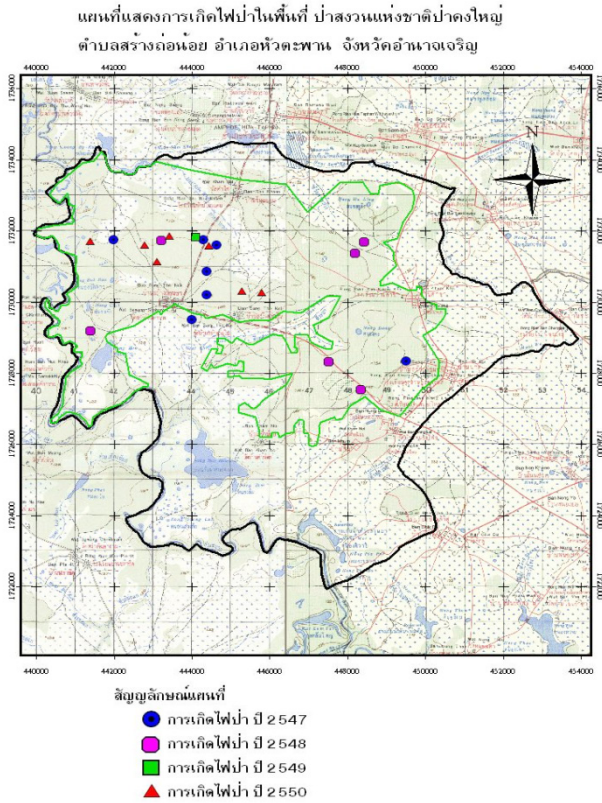
ลักษณะทางกายภาพและชีวภาพของป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ มีสภาพเป็นป่าเต็งรัง สลับกับป่าเบญจพรรณ ซึ่งมีไม้ยาง ไม้เหียง ไม้กราด ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง สลับกับที่ราบลุ่ม ประชากรส่วนใหญ่มีที่ทำกินอยู่ใกล้เคียงกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงใหญ่ มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมภายในป่าเพื่อการดำรงชีพ โดยราษฎรได้อาศัยป่าดงใหญ่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการดำรงชีพกันมายาวนาน ซึ่งประชากรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยกำลังเจริญเติบโต และเป็นวัยที่กำลังทำงาน สภาพทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือ การทำเกษตรกรรม รองลงมาคือ อาชีพรับจ้าง สำหรับอาชีพการเก็บหาของป่า ยังคงเข้าไปเก็บหาของป่าในพื้นที่ป่าดงใหญ่อยู่เสมอ สภาพทางสังคมส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6 นับถือศาสนาพุทธ การคมนาคมขนส่งมีถนนภายในหมู่บ้าน และมีรถประจำทางวิ่งผ่านหมู่บ้านทุกวัน การติดต่อสื่อสารหรือนำผลผลิตไปขายมีความสะดวกสบายพอสมควร การ

รับรู้ข่าวสารต่างๆ สามารถรับรู้ได้ทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องขยายเสียง แหล่งน้ำจะมีทั้งแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นมาและแหล่งน้ำที่มีตามธรรมชาติ สามารถใช้น้ำและเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ คนในชุมชนยังคงมีความเชื่อเรื่องผีสง เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง ประเพณีเลี้ยงปู่ตา ซึ่งจะเห็นได้ว่าราษฎรยังคงมีความเคารพปฏิบัติตามจารีตของชุมชนอยู่เสมอ ทำให้ในชุมชนเกิดความมีระเบียบแบบแผน เคารพในระบอบอาวุโส และยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่บรรพบุรุษทำกันไว้มิให้สูญหายไปจากตำบลสร้างสร้างถ่อน้อยแต่อย่างใด

2. ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน

ป่าดงใหญ่เคยมีสภาพเสื่อมโทรมจากการทำไร่ป่อ แต่ต่อมาชาวบ้านได้เลิกทำไร่ป่อ ต้นไม้จึงเกิดขึ้นมาทดแทน ดังนั้น พื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นมาใหม่ ราษฎรยังคงยึดถือ ครอบครองเป็นพื้นที่ของตนอยู่ และได้ดูแลรักษาป่าที่เกิดขึ้นมาใหม่ โดยถือว่าเป็นสมบัติของตนเองที่จะต้องเก็บรักษาเอาไว้ใช้ประโยชน์ในยามที่ไม่โตขึ้น และคาดว่าในอนาคตจะต้องเกิดการขาดแคลนไม้เพื่อใช้สอย การป้องกันรักษาป่าแห่งนี้ จึงเริ่มขึ้นจากจุดที่ราษฎรมองเห็นป่าไม้เป็นสมบัติของตนเอง และต่อมาพื้นที่ป่าไม้รอบๆ ตำบลสร้างถ่อน้อยถูกทำลายจนร่อยหลอลงเรื่อยๆ ดังนั้น การเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากราษฎรที่อื่นในเขตป่าดงใหญ่แห่งนี้ก็เพิ่มมากขึ้น มีราษฎรจากบ้านอื่นๆ เข้ามาเก็บหาของป่า ฟืน ไม้ ใบตอง เริ่มเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างราษฎรตำบลสร้างถ่อน้อยกับบ้านอื่นๆ การเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า

3. สาเหตุและลักษณะการเกิดไฟฟ้า

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงการเกิดไฟฟ้าในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่

ที่มา : สถิติการเกิดไฟฟ้าของสถานีควบคุมไฟฟ้าอำนาจเจริญ

ตารางที่ 1 สถิติการเกิดไฟฟ้าในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 – 2550

ปี พ.ศ. ที่เกิด ไฟฟ้า	ช่วงเวลา (น.)	จำนวนครั้ง เกิดไฟฟ้า/พื้นที่เสียหาย (ครั้ง) / (ไร่)	สาเหตุของ การเกิด ไฟฟ้า	จำนวนครั้ง เกิดไฟฟ้า/พื้นที่เสียหาย (ครั้ง) / (ไร่)
2547	06.00 – 12.00	5/85	หาของป่า	4/79
	12.00 – 18.00	2/14	ล่าสัตว์	3/20
รวม		7/99	รวม	7/99
2548	06.00 – 12.00	2/16	หาของป่า	6/41
	12.00 – 18.00	4/25		
2549	06.00 – 12.00	1/8	หาของป่า	1/8
	12.00 – 18.00	-		
2550	06.00 – 12.00	2/50.5	หาของป่า	5/96.5
	12.00 – 18.00	5/81	เลี้ยงสัตว์	2/35
รวม		7/131.5	รวม	7/131.5
รวม		21/279.5		21/279.5

ที่มา : สถิติการเกิดไฟฟ้าของสถานีควบคุมไฟฟ้าอำนาจเจริญ

จากแผนที่และข้อมูลสถิติไฟฟ้าที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่า ไฟป่าจะเกิดในท้องที่หมู่ที่ 10 บ้านใหม่พัฒนามากที่สุด สาเหตุมาจากการเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวป่ายังคงความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าและของป่าเป็นจำนวนมาก เมื่อราษฎรเข้าไปในพื้นที่จำนวนมาก จะใช้กิจกรรมที่เกี่ยวกับไฟด้วย และเมื่อออกจากป่าแล้ว ไม่ได้ดับไฟให้มอดลง ทำให้เกิดการปะทุของเชื้อไฟขึ้น แล้วลุกลามขยายวงกว้างออกไปจนทำให้เกิดไฟป่า และในปี 2550 สถิติการเกิดไฟป่าจะมากที่สุด จำนวน 7 ครั้ง พื้นที่เสียหาย 131.5 ไร่ ซึ่งชาวบ้านทราบดีว่าเป็นผู้ทำให้เกิดไฟป่าขึ้น และไฟป่าจะไหม้บริเวณป่าเต็งรังเสียหายส่วนใหญ่ เนื่องจากในหน้าแล้งป่าเต็งรังจะผลัดใบ ใบไม้จะร่วงหล่นมากองที่พื้นดิน เมื่อปริมาณเชื้อเพลิงสะสมเป็นจำนวนมาก การใช้ไฟในพื้นที่เพื่อการล่าสัตว์หรือหาของป่าเกิดขึ้นจะทำให้เกิดไฟป่าตามมาในภายหลัง แต่หากมีการควบคุมที่ดีก็จะทำให้การเกิดไฟป่าลดน้อยลงไปด้วย และจากการสัมภาษณ์นายธนิต เสียงไส ปลัดตำบลสร้างถ่อน้อยคน

ปัจจุบัน พบว่า ถ้าเกิดไฟฟ้าในพื้นที่ป่าดงใหญ่อยู่เรื่อยๆ จะทำให้ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่เกิดความเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อด้านจิตใจของคนในตำบลสร้างถ่อน้อยที่ได้ร่วมกันปฏิญาณตนต่อหน้าพระพักตร์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ว่าจะร่วมมือร่วมใจที่จะอนุรักษ์และปกป้องรักษาป่าไว้ให้เป็นสมบัติของชุมชน สาเหตุของการเกิดไฟฟ้าสามารถแยกออกได้ 3 ส่วนคือ **ส่วนที่หนึ่ง** จากการใช้ชาวบ้านใช้ไฟเพื่อการดำรงชีวิต มีการขยายพื้นที่ทำกินหรือทำการเพาะปลูกเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน **ส่วนที่สอง** คือ การที่รัฐมุ่งเน้นที่จะพัฒนาประเทศ จึงได้กำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อเพื่อเข้าครอบคลุมทรัพยากร มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่า ชุมชนดั้งเดิมยังคงมีการบุกเบิกป่าและขยายวงกว้างโดยมีจุดมุ่งหมายของการผลิตเพื่อนำไปขายเป็นหลัก **ส่วนที่สาม** เกิดจากชุมชนเข้าไปเก็บหาของป่า เช่น หาหน่อไม้ รังผึ้ง รongลงมาคือการล่าสัตว์นานาชนิดที่มีขนาดเล็ก และการเลี้ยงสัตว์โดยการปล่อยสัตว์เข้าไปเลี้ยงในป่า ซึ่งมีกิจกรรมที่ต้องใช้ไฟในการหุงต้ม

วิธีการจัดการควบคุมไฟฟ้าของชุมชนป่าดงใหญ่ เริ่มจากการเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างราษฎรตำบลสร้างถ่อน้อยด้วยตัวเอง และชาวชุมชนป่าดงใหญ่กับชาวบ้านอื่นๆ ที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ราษฎรบ้านสร้างถ่อน้อยอนุญาตให้ราษฎรบ้านอื่นมาเก็บหาของป่า ไม้พืนแห้งได้ แต่จะห้ามจุดไฟเผาป่า และไม้อนุญาตให้ตัดต้นไม้ที่ยังยืนต้นอยู่ไป จึงเกิดปัญหาราษฎรที่เข้ามาในป่าจะลักกานต้นไม้ที่มีชีวิตอยู่ให้ตายล่วงหน้าไว้ก่อน เมื่อต้นไม้ตายแห้งดีแล้วจะมาขนไปใช้ โดยอ้างว่าได้นำไม้แห้งที่ตายแล้วไปใช้ประโยชน์ ไม่ได้ตัดต้นไม้สด เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้น สภาตำบลสร้างถ่อน้อยในขณะนั้น จึงต้องหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการจัดตั้งกลุ่มราษฎรเพื่อพิทักษ์รักษาป่าดงใหญ่ของแต่ละหมู่บ้านขึ้น จัดเวรยามดูแลรักษาป่า มีหน้าที่ลาดตระเวนดูแลไม่ให้มีการลักลอบตัดไม้และจุดไฟเผาป่าของราษฎรจากที่อื่น หากเกิดไฟไหม้ป่าชาวบ้านที่พบเห็นจะแจ้งเหตุไปยังกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งผู้นำหมู่บ้านจะเคาะกะล่อ เพื่อเรียกชาว

บ้านให้เข้าไปช่วยกันดับไฟป่า หรือหากพบการลักลอบตัดไม้ก็จะช่วยกันล้อมวงเพื่อไม่ให้ผู้ที่เข้ามาบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าออกจากพื้นที่ได้ เมื่อจับตัวได้จะนำตัวไปที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้านเพื่อตกลงกันกับชาวบ้านว่าจะดำเนินการอย่างไรดี การเริ่มดูแลรักษาป่าอย่างเข้มแข็งจึงเริ่มต้นขึ้น และชื่อเสียงในการดูแลรักษาป่าของราษฎรตำบลสร้างถ่อน้อยเริ่มเป็นที่กล่าวขวัญของคนโดยทั่วไป ปัญหาการลักลอบตัดไม้และจุดไฟเผาป่าก็ลดลง แต่ก็ยังไม่หมดไป จึงมีบางส่วนที่ยังมีแนวคิดที่ว่าป่าไม้ที่มีอยู่เป็นของตนเอง บางส่วนก็ยังคงต้องการได้เอกสารสิทธิ์จากพื้นที่ป่าดงใหญ่แห่งนี้ และบางส่วนมองเห็นว่าป่าแห่งนี้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเป็นของรัฐไม่ใช่ของตนเอง โดยป่าแห่งนี้ประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ. 2522 แต่โดยทั่วไปแล้วราษฎรตำบลสร้างถ่อน้อยยังคงต้องการป่าแห่งนี้ไว้เป็นสมบัติของชุมชนที่ตนเองอยู่

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย สรุปเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ มีสภาพเป็นป่าเต็งรัง สลับกับป่าเบญจพรรณ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงสลับกับที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นและแหล่งน้ำตามธรรมชาติ สามารถใช้น้ำและเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประชากรส่วนใหญ่มีที่ทำกินอยู่ใกล้เคียงกับเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมภายในป่าเพื่อการดำรงชีพ ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยกำลังเจริญเติบโต และเป็นวัยที่กำลังทำงาน สภาพทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือ การทำเกษตรกรรม รองลงมาคือ อาชีพรับจ้าง สำหรับอาชีพการเก็บหาของป่า ยังคงเข้าไปเก็บหาของป่าในพื้นที่ป่าดงใหญ่อยู่เสมอ สภาพทางสังคมส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6 นับถือศาสนาพุทธ การคมนาคมขนส่งมีความสะดวกสบาย

พอสมควร การรับรู้ข่าวสารต่างๆ สามารถรับรู้ได้ทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องขยายเสียง คนในชุมชนยังคงมีความเชื่อเรื่องผีสิง เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง ประเพณีเลี้ยงปู่ตา

ตอนที่ 2 ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน

ป่าดงใหญ่เคยมีสภาพเสื่อมโทรมเนื่องจากการทำไร่ป่อ แต่ต่อมาชาวบ้านได้เลิกทำไร่ป่อ ต้นไม้จึงเกิดขึ้นมาทดแทนใหม่ ดังนั้น พื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นมาใหม่ ราษฎรยังคงยึดถือ ครอบครองเป็นพื้นที่ของตนอยู่ และได้ดูแลรักษาป่าที่เกิดขึ้นมาใหม่ โดยถือว่าเป็นสมบัติของตนเอง โดยจะเก็บรักษาเอาไว้ใช้ประโยชน์ในยามที่ไม้โตขึ้น เพราะคาดว่าในอนาคตจะต้องเกิดการขาดแคลนไม้เพื่อใช้สอย การป้องกันรักษาป่าแห่งนี้ จึงเริ่มขึ้นจากจุดที่ราษฎรมองเห็นป่าไม้เป็นสมบัติของตนเอง และต่อมาพื้นที่ป่าไม้รอบๆ ตำบลสร้างถ่อน้อยถูกทำลายจนร่อยหลอลงไปเรื่อยๆ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบๆป่าดงใหญ่ยังมีการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า โดยมองเห็นความสำคัญว่าป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารป่าเป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งสมุนไพร เป็นที่เลี้ยงสัตว์ และยังมีการเก็บหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ ฟืน ใบตอง เพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน และนำไปจำหน่าย

ตอนที่ 3 สภาพปัญหา สาเหตุของไฟป่า วิธีการจัดการควบคุมไฟป่าของรัฐ ชุมชน และระหว่างรัฐกับชุมชน สาเหตุของการเกิดไฟป่าในพื้นที่ป่าดงใหญ่มีสาเหตุใหญ่ๆ ดังนี้ คือ **ส่วนที่หนึ่ง** เกิดจากการที่ชาวบ้านใช้ไฟเพื่อการดำรงชีวิต มีการขยายพื้นที่ทำกินหรือทำการเพาะปลูกเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน **ส่วนที่สอง** คือ การที่รัฐมุ่งเน้นที่จะพัฒนาประเทศ จึงได้กำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อเพื่อเข้าครอบครองทรัพยากร มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่า ชุมชน ตั้งแต่เดิมยังคงมีการบุกเบิกป่าและขยายวงกว้างโดยมีจุดมุ่งหมายของการผลิตเพื่อนำไปขายเป็นหลัก **ส่วนที่สาม** เกิดจากชุมชนเข้าไปเก็บหาของป่า การล่าสัตว์ และการเลี้ยงสัตว์

วิธีการจัดการควบคุมไฟฟ้าของชุมชนป่าดงใหญ่ มีการจัดการควบคุมไฟฟ้าโดยชุมชนในพื้นที่ป่าดงใหญ่เอง และมีการจัดการควบคุมไฟฟ้าร่วมกัน ระหว่างชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน เพื่อก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

2. อภิปรายผล

ประเด็นที่ 1 มโนทัศน์ของรัฐเรื่องไฟฟ้า

การศึกษาบริบทชุมชน ด้านเศรษฐกิจ สังคม กฎระเบียบ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ รวมทั้งกระบวนการคิดที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งถือว่ารัฐถือเป็นผู้ชอบธรรมและเป็นผู้ที่มีความสามารถมากกว่าชาวบ้านย่อมมีสิทธิในการใช้ความสามารถนั้นเพื่อประโยชน์ส่วนตนได้เต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เซาว์ เพ็ชรราช (2551:1)

ประเด็นที่ 2 มโนทัศน์ของชาวบ้านต่อป่าและการจัดการไฟฟ้า

ชาวบ้านในชุมชนป่าดงใหญ่ยังมีวิถีชีวิตการพึ่งพิงป่า มีการใช้ประโยชน์จากป่า และมีการใช้ไฟและไม่ใช้ไฟเพื่อการยังชีพ ซึ่งตรงกับงานวิจัยของ เบญจรัตน์ เมืองไทย (2551) ที่กล่าวว่า วิถีชีวิตของคนอีสานกับป่า เป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่กันมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่การลงหลักปักฐานเพื่อทำกินของชาวบ้าน การใช้ไฟและไม่ใช้ไฟเป็นเครื่องมือในการหาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

ประเด็นที่ 3 การจัดการไฟฟ้าร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคม

ในการจัดการควบคุมไฟฟ้ารัฐจะเน้นการออกกฎหมาย นโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อที่จะอนุรักษ์ป่าและควบคุมไฟฟ้า ในขณะที่ชุมชนยังใช้ความรู้

และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สั่งสมประสบการณ์มาอย่างยาวนานและหาเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองมาดำเนินการในการป้องกันและควบคุมไฟป่า จึงทำให้รัฐและชุมชนได้มีแนวคิดร่วมกันในการสร้างสถาบันทางสังคมขึ้นมาเพื่อจัดการควบคุมไฟป่า และป้องกันรักษาป่า โดยการสร้างสถาบันทางสังคมมาทำหน้าที่เป็นกลไกและกฎเกณฑ์การใช้ป่าและการใช้ไฟของชุมชน มีการกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าและการจัดการควบคุมไฟป่าผ่านกลไกของท้องถิ่นและกระบวนการมีส่วนร่วมของทั้งสองฝ่าย เพื่อจัดความสัมพันธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ในรูปของระบบสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเปิดให้ระบบสิทธิต่างๆ โดยทั้งรัฐและชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันในพื้นที่ป่าดงใหญ่แห่งนี้ ดังที่ อคิน ระบุพิพัฒนา (2539) กล่าวไว้ว่า ในการพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหาและความต้องการด้วยตนเอง เป็นการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐ (Co – management)

ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาสังคม

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

รัฐควรเร่งเสริมสร้างขบวนการมีส่วนร่วมในการป้องกันไฟป่าผ่านขบวนการทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยยึดเอาชุมชนเป็นศูนย์กลางในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนา

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

รัฐควรจัดตั้งกองทุนอนุรักษ์และพัฒนาป่าดงใหญ่ เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเรียนรู้ให้คนในพื้นที่และนอกพื้นที่มีความรู้และสำนึกรักษาป่าที่แท้จริง โดยหล่อหลอมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับจิตวิญญาณของป่าดงใหญ่ และควรมีการจัดงานพิธีกรรมประจำปีเพื่อนำพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมาปลูกเสริมในป่าดงใหญ่

เอกสารอ้างอิง

- เขาวี เพ็ชรราช และอ.จิรวรรณ ทรัพย์เจริญ. “ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม”, วิชาชีวิตกับสิ่งแวดล้อม .คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ http://human.uru.ac.th/Major_online/SOC/04Human_Envi/Life_4.htm. สิงหาคม ,2551 .
- เบญจรัตน์ เมืองไทย . “ภาคอีสาน อุดมด้วยแร่ธาตุและบึงทามบนพื้นที่ราบสูง. ป่าชุมชนอีสาน : ศักยภาพ รูปแบบ และการจัดการ”. ในภูมิปัญญา วิถีชุมชน วิถีธรรมชาติ . น. 61 -73. กรุงเทพมหานคร .โรงพิมพ์เด็อนตุลา , 2551.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. “แนวคิดเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : วิวาทะว่าด้วยเรื่องทรัพยากรส่วนรวม”ในสุชาวัลย์เสถียรไทยปิ่นแก้วเหลืองอร่ามศรี สุธาริน คุณผล และชูศักดิ์ วิทยภัค “แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในทรัพยากรกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย” ในฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ(บก.) รายงานการศึกษาสถานภาพไทย - การสำรวจเชิงวิพากษ์ 14 - 17 พฤษภาคม 2538 เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและการประชุมไทยศึกษาคั้งที่ 6 จังหวัดเชียงใหม่, 2538.
- อัจฉรา รักยุติธรรม. “นิเวศวิทยาพื้นบ้าน การต่อสู้ของคนชายขอบ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม” ในความรู้เรื่องเกี่ยวกับการเมืองเรื่องทรัพยากร. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์กรมหาชน). กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (เอกสารวิชาการ ลำดับที่ 43) , 2548.
- อคิน ระพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. สำนักนายกรัฐมนตรี.

กรุงเทพมหานคร, 2539.

อภินันท์ ปลอดเปลี่ยว, บพิตร มณีรัตน์ และวันชัย ปานนาคะพิทักษ์. **การประเมินค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจที่เกิดจากไฟป่า**. กรุงเทพมหานคร . กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้ , 2536.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ . **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

การเสริมสร้างศักยภาพเด็ก
และเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท : กรณีศึกษา
บ้านด้ามพร้าว ตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี

Children and Youth Potential Enhancement through the
Participation of Community in a Suburban Area :
A Case Study of Ban Dampra in Khamyai Sub-district,
Mueang District
of Ubon Ratchathani Province

ชุตินา จันทร์มณี¹

ชูศักดิ์ สุทธิสา²

อินทิรา ซาฮีร์³

¹ นางชุตินา จันทร์มณี นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อินทิรา ซาฮีร์ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี

บทคัดย่อ

การวิจัยการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท กรณีศึกษา: บ้านด้ามพรำ ตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาให้กลายเป็นเมืองของภาครัฐในบ้านด้ามพรำ ศึกษาสถานการณ์ปัญหาเด็ก เยาวชนและครอบครัวภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงให้กลายเป็นเมืองและหาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยมีนักวิจัยหลักและนักวิจัยชุมชนจำนวน 31 คน ใช้การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและเก็บข้อมูลจากภาคสนามโดยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก สันทนากลุ่ม สังเกตแบบมีส่วนร่วม จัดเวที จัดค่าย จัดทำแผนที่ชุมชน การบันทึกเทป จัดบันทึก ถ่ายภาพ และใช้การนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษวิจัยพบว่านโยบายการพัฒนาพื้นที่ชนเมืองให้กลายเป็นเมืองเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ขึ้น กล่าวคือ บ้านด้ามพรำจากเดิมที่เคยเป็นพื้นที่ชนบทแต่ต่อมาได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญด้านคมนาคม สาธารณูปโภค เทคโนโลยีและการสื่อสารที่ทันสมัย ทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นจนเป็นเหตุให้ที่นาส่วนใหญ่ถูกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์จากชาวนาไปยังนายทุนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์และเป็นอาหารในชุมชนหายไป นอกจากนี้ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อหลายอย่างของชุมชนก็ได้สูญหายไปด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บ้านด้ามพรำมีสภาพสังคมแบบต่างคนต่างอยู่ แข่งขัน วัตถุนิยม ใช้เงินเป็นตัวตั้ง มีค่านิยมความทันสมัยฟุ่มเฟือย และบริโภคนิยม

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาเด็กและเยาวชน ได้แก่ ติดโทรทัศน์ ติดมือถือ ติดเกมส์ออนไลน์ มีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียน นิยมอาหารจาน

ด่วน เล่นการพนัน ดื่มสุรา สูบบุหรี่ ยาเสพติด ครอบครัวขาดความอบอุ่นและมีความเครียด อย่างไรก็ตาม แม้บ้านด้ามพร้อมจะมีปัญหาที่หลากหลายแต่ก็ยังมีทุนทางสังคมเหลืออยู่ คือ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา กลุ่มกิจกรรมต่างๆ และวิทยาการความรู้สมัยใหม่ที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและเพิ่มศักยภาพของเด็กและเยาวชนได้ จากการศึกษาการร่วมกันของทีมวิจัยโดยนำทุนทางสังคมเดิมของชุมชนผนวกกับเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยทำให้ได้แนวทางที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ดังนี้ 1) การใช้สื่อภาพยนตร์เพื่อสร้างการเรียนรู้ 2) การใช้กระบวนการค่ายสร้างสรรค์ 3) การสนับสนุนการเรียนรู้ตามศักยภาพของบุคคล 4) การใช้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างการเรียนรู้ 5) การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อสร้างการเรียนรู้ เป็นต้น

คำสำคัญ : การเสริมสร้างศักยภาพ พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท การมีส่วนร่วม เด็กและเยาวชน

Abstract

The research aims to study the change of the semi-urban and semi-rural area called Ban Dampira, Khamyai Sub-district, Mueang district of Ubon Ratchathani province caused by the government's urbanization development policy, to investigate the problems of children, youths, and their families under the changing context of the location studied, and to identify the means for developing the potentials of children and youths through the participation of the community. Participatory action research (PAR) carried out by 31 primary and secondary local researchers was employed throughout the study. Data collection was conducted through the examination of related literature and field surveys coupled with the community's and the investigator's fully participation in all provided activities namely in-depth interviews, focus group discussions, observations, public meetings, seminars, community map making, tape recording, memo writings, and photographing. Descriptive writing was used in describing the finding of the study.

The result indicating the urbanization development policy is a key causal factor of the rapid change on local internal space. In fact, Ban Dampira, Khamyai Sub-district, Mueang district of Ubon Ratchathani province used to be rural, but it was later developed and equipped with transportation, infrastructure, technology and modern communication. Land price has subsequently risen that

was the key incentive for farmers to sell their land to capitalists causing substantial loss of community's natural resources, culture, tradition, local wisdoms, and beliefs. This change has therefore directly severely affected the community as shown in the emergence of individualism value, competitiveness, materialism, money-orientation, modernization, extravagance, and consuming passion in the community.

The above-mentioned change has caused a lot of problems to children and youths which included the addiction of television, mobile phones, online games, sexual relationship, fast-food, gambling, alcohol, cigarette smoking, and drugs. Lack of warmth in families and full of stress have also occurred. However, despite encountering such critical problems, the community still has social capital that is cultures and traditions, local wisdoms, activity groups, and current knowledge that are possibly employed to solve the problems and to strengthen the potential of children and youths. Through the cooperative effort of the investigator team and the integration of social capital and modern communication technology, several means appropriate to children and youths potential construction have been obtained as follows: 1) use of movies for learning purpose, 2) use of processes in the '*Camp of Creativity*' constructed, 3) promotion of individual difference learning approach, 4) provision of cultural and traditional activities and local wisdoms for learning, and 5) use of the community learning resources.

Key words : Potential Enhancement, Children and Youth,
Participation, Suburban Area

บทนำ

จากสภาพสังคมปัจจุบันที่ถูกรุกคืบจากการพัฒนาแบบความทันสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์ได้ทะลักเข้าสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างรวดเร็วในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นยังไม่ได้ตั้งตัวและตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ปัญหาต่างๆ ขึ้นมากมายในชุมชน ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม อาทิ การหย่าร้าง การกระทำความรุนแรงต่อกัน ภาระหนี้สิน ทำให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอลง เด็กและเยาวชนจึงเป็นหนึ่งในเหยื่อของการพัฒนาดังกล่าว

จากการศึกษาแนวคิดการเป็นเมือง(Urbanization) พบว่าการเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ที่ดินและแรงงานถูกซื้อขายเพื่อนำไปใช้ในการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค ถนน หนทางและเทคโนโลยีเพื่อรองรับระบบการผลิตสินค้าภาคอุตสาหกรรมและการกระจายสินค้าไปยังนอกเมือง (ปรีชา คุวินทร์พันธ์. 2545) การพัฒนาที่เน้นภาคอุตสาหกรรมทำให้คนต้องอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองอันเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนส่งผลให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอลง เด็กจึงตกเป็นเหยื่อของการพัฒนาดังกล่าว (จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. 2550) ส่งผลให้เด็กและเยาวชนมีปัญหาทั้งทางด้านสุขภาพกาย จิตใจ จิตวิญญาณและสังคม เกาะติดกระแสบริโภคนิยม ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย ติดสื่อบันเทิงสมัยใหม่และถูกโอบล้อมด้วยพื้นที่เสื่อมซึ่งมีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาเด็กและเยาวชนที่มีความรุนแรงมากขึ้น (อมรวิเศษ นาครทรรพ. 2546) และจากการศึกษาแนวคิดพื้นที่ทางสังคม (Social Space) พบว่าการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงกายภาพหากแต่เกี่ยวพันกับอีก 2 พื้นที่ คือ ความคิดและสังคมด้วย (ชยันต์ วรรณระภูติ. 2549) ในขณะเดียวกัน จากการศึกษาแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) พบว่าแต่ละชุมชนล้วนมีทุนทางสังคมในมิติต่างๆ ได้แก่

วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ความเชื่อ กลุ่ม องค์กร สถาบัน ความร่วมมือร่วมใจ ความสามัคคี ที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์. 2548) ซึ่งทุนทางสังคมเหล่านั้นจะทำให้เกิดพลังทางสังคม (Social Energy) ที่ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัว เจริญ ต่อต้านและขัดขืนการถูกรอบงำจากภายนอก (บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2544) นอกจากนี้ จากการศึกษาแนวคิดเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) พบว่า Gibson (อ้างใน คงกฤษ อุกษณ. 2548) ได้เสนอแนะกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจโดยการค้นพบสภาพความเป็นจริงและยอมรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณโดยการทบทวน มองย้อนและการทำความเข้าใจกับปัญหา เพื่อประเมินและวิเคราะห์ปัญหาในแง่ มุมต่างๆ ให้มีความเข้าใจอย่างแจ่มชัดมากขึ้นเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจเลือกวิถีปฏิบัติ การที่เหมาะสมซึ่งหลังจากบรรลุผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาแล้ว มนุษย์ก็จะคงไว้ ซึ่งการปฏิบัติการณ์อื่นๆ เพื่อให้มนุษย์มีความสามารถในการควบคุมและจัดการ ชีวิตของตนเอง

บ้านด้ามพร้า เป็นเพียงกรณีศึกษาหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบ จากการเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ได้ทำให้เกิดปัญหาเด็ก เยาวชน และครอบครัวตามมา ซึ่งจากสถานการณ์ดังกล่าว นักวิจัยจึงได้ร่วมกับชุมชนทำ วิจัยครั้งนี้ขึ้นเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนา ให้เป็นเมือง ศึกษาสถานการณ์ปัญหาเด็ก เยาวชนและครอบครัวและหาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มตัวอย่าง คือ เด็กและเยาวชนที่มีอายุ 10-18 ปี และครอบครัว

วิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยมีนักวิจัยหลักและทีมวิจัยชุมชน จำนวน 31 คน มีวิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลมือสอง หรือทุติยภูมิ โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบ้านด้ามพร้าว การค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน แนวคิดการเป็นเมือง ทูทางสังคมและการเสริมสร้างพลังอำนาจทั้งจากห้องสมุด เว็บไซต์ วิทยานิพนธ์และวารสาร และบทความต่างๆเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับใช้วางแผนในการดำเนินงานวิจัยต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิหรือข้อมูลจากสนาม (Field Study) เป็นการเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยคนในพื้นที่เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลและมีนักวิจัยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ใช้วิธีการเก็บข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เจาะลึก สันทนาการกลุ่ม ทำแผนที่ชุมชน จัดเวที การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และจัดค่ายเด็กและเยาวชน ส่วนข้อมูลที่เก็บ ได้แก่ ข้อมูลบริบทชุมชน ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาเด็ก เยาวชน และครอบครัว ข้อมูลทุนทางสังคม และข้อมูลศักยภาพของเด็กและเยาวชน เป็นต้น

3. การเตรียมการและเตรียมชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีชี้แจงทำความเข้าใจโครงการและหาอาสาสมัคร จัดอบรมทำเครื่องมือและเก็บข้อมูล ทีมวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูล แล้วย้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ เรียบเรียงและจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบข้อมูล

4. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยได้จัดประชุมที่วิจัยเพื่อร่วมกันการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยใช้แนวคิดที่นักวิจัยได้ศึกษาค้นคว้ามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ตีความและสังเคราะห์ข้อมูล หลังจากนั้น ได้นำข้อมูลมาเขียนเรียบเรียงเชิงพรรณนาวิเคราะห์

5. การทดลองปฏิบัติการเสริมสร้างศักยภาพของเด็กและเยาวชน โดยการนำเอาข้อมูลผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้วมาออกแบบกิจกรรมโดยเน้นการนำทุนทางสังคมของชุมชนมาใช้ในการปฏิบัติการโดยให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมค่ายสร้างสรรค์ การใช้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญามาสร้างการเรียนรู้ ใช้การดูหนังมาสร้างการเรียนรู้ การสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพ เช่น กีฬา ดนตรี ร้อง

เพลง ฟ้อนรำ การทำสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ และการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อสร้างการเรียนรู้ โดยระหว่างทดลองปฏิบัติการ ทีมวิจัยได้มีการสรุปบทเรียนหลังจากทำกิจกรรมทุกครั้งเพื่อนำบทเรียนไปใช้ในการทำกิจกรรมต่อไป

6. นำเสนอผลการวิจัยและจัดเวทีแสดงศักยภาพของเด็กและเยาวชน เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับเด็กและเยาวชนได้แสดงออกโดยมีผู้ปกครอง เด็กและเยาวชน สมาชิกในชุมชน กลุ่ม องค์กรและหน่วยงานในพื้นที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย และสรุป ประเมินผลและเขียนรายงานวิจัย

ผลการศึกษาวิจัย

1. ด้านการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

1.1 ด้านกายภาพ ในปี 2542 การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ได้เกิดขึ้นกับบ้านด้ามพร้าวเนื่องจากนโยบายการขยายถนนขงากรจากสองช่องทางเป็นสี่ช่องทาง มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและการสื่อสารให้ทันสมัยทัดเทียมกับตัวเมืองอุบลราชธานี ทำให้ความเจริญทะลักเข้าสู่บ้านด้ามพร้าวอย่างรวดเร็ว ที่ดินมีราคาแพงมากขึ้นจึงเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรขายที่ดินทำกินทำให้ที่ดินและที่นาถูกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ไปเป็นของนายทุนเกือบทั้งหมด ชุมชนดั้งเดิมต้องย้ายบ้านเรือนออกไปอาศัยที่อื่นเนื่องจากไม่มีที่ทำกินในหมู่บ้านแล้วทำให้เหลือชุมชนเดิมอยู่เพียง 63 ครัวเรือน จากจำนวน 811 ครัวเรือน การเข้ามาอยู่ของคนภายนอกจำนวนมากทำให้บ้านด้ามพร้าวมีความหนาแน่นและแออัดมากขึ้น ขณะเดียวกันก็พบว่าการถมดินเพื่อสร้างบ้านจัดสรร หอพัก โรงแรม รีสอร์ทท บริษัทรถยนต์ และบางส่วนได้ถมลงในบริเวณที่เคยเป็นคลองน้ำ ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในเวลาฝนตกหนักส่งผลให้เกษตรกรที่มีที่นาติดกับรีสอร์ทหรือบ้านจัดสรรไม่สามารถใช้ที่นาปลูกข้าวได้

1.2 ด้านความคิด การที่บ้านด้ามพร้าวมีความเจริญและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อหลายอย่างสูญหายไป ส่วน

ที่ยังเหลืออยู่ก็ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกค่อนข้างมาก ดังเช่น กรณีป่าดอนปู่ตา พบว่าป่าปู่ตาถูกแผ้วถางและต้นไม้ใหญ่ถูกตัดลงจำนวนมาก เพื่อใช้พื้นที่สร้างอาคารประชุมและโรงเพาะเห็ด ส่วนพิธีไหว้ปู่ตาก็แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ มีการนำเอาการแสดงหมอลำซึ่งที่นึ่งน้อย ห่มน้อยไปแสดงในพิธีไหว้ปู่ตา การ बनบานจากเดิมที่เคยขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลมาเป็นการขอให้หายที่ตินได้ ให้อภัยให้คำขานดี ให้ร่ำรวยขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อและความคิดดังกล่าวเนื่องมาจากชาวบ้านส่วนใหญ่ ไม่ได้ยึดอาชีพทำนาเหมือนในอดีตอีกต่อไป หากแต่มีอาชีพรับจ้าง รับราชการและค้าขายจึงทำให้การพึ่งพิงปู่ตาเปลี่ยนไปตามบริบทที่เปลี่ยนไปด้วยส่งผลให้ป่าปู่ตาถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการค้า

1.3 ด้านสังคม วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป จากการเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารของชุมชนตลอดจนเป็นสถานที่วิ่งเล่นของเด็กได้ถูกแทนที่ด้วยพื้นที่สมัยใหม่ เช่น โทรทัศน์ ดาวเทียม เกมสออนไลน์ และอินเทอร์เน็ต ทำให้เด็กและเยาวชนมีโลกส่วนตัวมากขึ้น เด็กจึงไม่มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านประกอบกับการเข้าไปเรียนโรงเรียนในเมืองทำให้เด็กไม่รู้จักกันเพราะเรียนอยู่คนละสถาบัน นอกจากนี้ การมีห้างสรรพสินค้าในตำบลขนาดใหญ่และตำบลใกล้เคียงทำให้เด็กและเยาวชนใช้พื้นที่ห้างสรรพสินค้าเป็นแหล่งนัดพบ พักผ่อน และสนทนา การรับสื่อต่างๆที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้เด็กและเยาวชนรับเอาวัฒนธรรมจากต่างประเทศทั้งการกินอยู่และการแต่งกาย ขณะที่ พ่อแม่ ก็ต่างมุ่งหน้าประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเนื่องจากแหล่งอาหารของชุมชนในปัจจุบัน คือ ตลาดที่ต้องใช้เงินซื้อทุกอย่าง การซื้ออาหารสำเร็จจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ผู้ปกครองนิยมใช้เพราะประหยัดและสะดวกสบายกว่าทำให้ชุมชนต้องพึ่งพิงแหล่งอาหารจากภายนอกเป็นหลัก

จากสภาวะบีบรัดตัวทางเศรษฐกิจทำให้บ้านด้ามพร้าวมีสภาพสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ มีความเป็นปัจเจกสูง ไม่มีความไว้วางใจกัน เห็นเงินเป็นตัวตั้ง การ

ทำกิจกรรมมีคนเข้าร่วมน้อยเนื่องจากชุมชนมีทางเลือกอื่นจึงไม่ให้ความสนใจอีก ทั้งชุมชนก็มีเวลาว่างไม่มากนัก นอกจากนี้ การติดต่อประสานงานระหว่างผู้คนมีความเป็นทางการสูง การประกาศผ่านหอกระจายข่าวได้รับความสนใจน้อยกว่า การส่งจดหมายเชิญอย่างเป็นทางการ เป็นต้น

2. ด้านสถานการณ์ปัญหาเด็ก เยาวชนและครอบครัว

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาข้างต้น ทำให้ครอบครัวมีเวลาให้กันน้อยลง พ่อแม่ต้องทำงานหาเงินเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว เงินจึงกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ทุกครัวเรือนต่างมุ่งหน้าหากันอย่างขมขื่น จนไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแลลูกหลานอย่างเพียงพอท่ามกลางสภาพสังคมโดยรวมของประเทศที่ยิ่งเลวร้ายเพิ่มขึ้นทุกวันไม่ว่าจะเป็นสื่อลามก เกมส่นันออนไลน์ การกระทำความรุนแรงต่อกัน การโฆษณาอมเมตตลอดจนภาพยนตร์ที่นำไปสู่การเลียนแบบพฤติกรรมไม่ดีต่างๆที่มีอยู่อย่างกลาดเกลื่อน พ่อแม่กลับไม่มีเวลาดูแลเอาใจใส่ ปลูกฝัง อบรม และสั่งสอนลูก ขณะที่เด็กและเยาวชนบางคนก็ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่เนื่องจากพ่อแม่หย่าร้างและแยกทางกัน เด็กและเยาวชนจึงต้องอาศัยอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย ที่มีวัยต่างกันมาก ไม่มีความรู้เรื่องเทคโนโลยีจึงทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยและมักถูกหลอก จากสาเหตุข้างต้นที่กล่าวมาได้ก่อให้เกิดปัญหาเด็กและเยาวชนในบ้านด้ามพร้าวตามมาดังนี้ ติดสื่อโทรทัศน์ ติดโทรศัพท์มือถือ ติดเกมส์และอินเทอร์เน็ต มีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียน กินอาหารจานด่วน การเล่นเกม ดื่มสุราและสูบบุหรี่ มีความเครียด ขาดความอบอุ่น และยาเสพติด เป็นต้น

3. ด้านแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ก่อนการปฏิบัติการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชน นักวิจัยร่วมกับทีมวิจัยชุมชนได้ทำการศึกษาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งจากการศึกษา

พบว่าในบ้านด้ามพร้าวมีทุนทางสังคมด้วยกัน 2 ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นทุนดั้งเดิมของชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา และความเชื่อ อาทิเช่น การไหว้ปู่ตา บุญพะเวด บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา และบุญออกพรรษา มีหมอปราหมณ์ ผญา การทำพานบายศรีสู่ขวัญ ส่วนทุนทางสังคมประเภทที่ 2 เป็นทุนที่เกิดขึ้นมาใหม่ คือ เทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ ประกอบด้วย บุคลากรที่มีความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ส่วนความรู้ด้านช่าง ได้แก่ ช่างซ่อมรถยนต์ ช่างก่อสร้าง ช่างเสริมสวย ฯลฯ ความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต ความรู้ด้านสื่อ เนื่องจากมีสื่อมวลชนที่มีประสบการณ์เป็นผู้จัดรายการวิทยุและโทรทัศน์อาศัยอยู่ในชุมชน และความรู้ด้านการดูแลสุขภาพ เนื่องจากมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลตลอดจนมีแพทย์ พยาบาล หมอนวดแผนไทยอยู่ในพื้นที่ด้วย

นอกจากนี้ บ้านด้ามพร้ายังมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ อาทิเช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสตรีบ้านด้ามพร้าว กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนประปา กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) กลุ่มเยาวชน และ กลุ่มมิตรร่วมใจ อีกทั้งยังมีสถานที่สำคัญในบ้านด้ามพร้าว ได้แก่ วัดด้ามพร้าว โรงเรียนด้ามพร้าว โรงเรียนศรีศาสนวิทยา ศูนย์เด็กเล็กไอทีเฉลิมพระเกียรติฯ (ด้ามพร้าว) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล สวนสุขภาพบ้านด้ามพร้าว สถานธรรมผู้จื้อ ศาลาสร้างสุขตำบลขามใหญ่ หรือศูนย์บริการแบบมีส่วนร่วม และสถานีตำรวจชุมชนตำบลขามใหญ่ เป็นต้น

นักวิจัยและทีมวิจัยชุมชนจึงได้นำทุนทางสังคมดังกล่าวมาออกแบบกิจกรรมและทดลองปฏิบัติการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชน ทำให้ได้แนวทางที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทด้วยกัน 5 แนวทาง ดังนี้

(1) การใช้สื่อภาพยนตร์เพื่อสร้างการเรียนรู้ โดยการให้เด็กดูคลิปกุหนึ่งสั้น หรือภาพยนตร์ที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและให้ข้อคิด พบว่า

กิจกรรมดังกล่าวได้รับการตอบรับจากเด็กและเยาวชนในระดับดีมาก ทุกคนให้ความสนใจและตั้งใจดูมาก ข้อค้นพบที่ได้ คือ ผู้ใหญ่จะต้องนั่งดูหนัง กับเด็กด้วย และหลังจากดูหนังเสร็จต้องมีการชวนพูด ชวนคุย ชวนคิดเพื่อให้เด็กรู้จักการวิเคราะห์ข้อดี ข้อเสียของตัวละครและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากพวกเขาทำตัวเหมือนตัวละครเพื่อให้เด็กรู้เท่าทันสื่อ

(2) การใช้กระบวนการค่ายสร้างสรรค์ เป็นการออกแบบกิจกรรมค่ายโดยวิทยากรที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านเด็กมาก่อนและเน้นให้เด็กเข้ามีส่วนร่วมและความสนุกสนานผ่านเกมส์ ศิลปะ เพลง การแสดงออก ทำให้ทีมวิจัยได้ข้อสรุปว่ากิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีต้องมีความสนุกด้วย ไม่เคร่งเครียด กดดัน มีอิสระ และไม่ตั้งใจให้เกิดผลสำเร็จจนเกินไปหากแต่ใช้บรรยากาศไปยั้งเป้าหมาย เด็กและเยาวชนจะรู้สึกผ่อนคลาย มีชีวิตชีวา และค้นพบพลัง นอกจากนี้ การสร้างบรรยากาศความไว้วางใจ เป็นมิตร เป็นพวกเดียวกัน ไม่ตำหนิ ให้อิสระ ไม่กักขังความคิดและการกระทำจะทำเด็กและเยาวชนเรียนรู้ได้ดีรวมทั้งทำให้ค้นพบว่าเด็กและเยาวชนทุกคนมีศักยภาพในตนเองหากได้รับโอกาสให้แสดงออก

(3) การสนับสนุนการเรียนรู้ตามศักยภาพของบุคคล จากการศึกษาปฏิบัติการร่วมกันพบว่าเด็กและเยาวชนบ้านด้ามพร้าวมีศักยภาพที่แตกต่างกัน ได้แก่ ด้านดนตรี ด้านกีฬา ด้านการแสดง ด้านวิชาการ ด้านศิลปะ เป็นต้น ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมสำหรับเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนจึงแตกต่างกันไปตามศักยภาพของแต่ละกลุ่ม ได้มีการสนับสนุนให้เด็กฝึกซ้อมดนตรี สร้างพื้นที่สำหรับเล่นกีฬา การฝึกฟ้อนรำ และการทำสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ซึ่งพบว่าเด็กและเยาวชนต่างเรียนรู้อย่างมีความสุข มีความเอาใจใส่ในกิจกรรมที่พวกเขาสนใจและต้องการการสนับสนุนให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

(4) การใช้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าบ้านด้ามพร้าวมีทุนทางสังคมด้านวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่ยังคงเหลืออยู่ในชุมชนไม่มากนัก ได้แก่ บุญผะเหวด การทำพานบายศรีสู่ขวัญ และการไหว้ปู่ตา ซึ่ง

หากชุมชนไม่มีการอนุรักษ์ไว้ อาจทำให้สูญหายไปเหมือนภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ดังนั้น ทีมวิจัยจึงได้จัดกิจกรรมการทำพานบายศรีสู่ขวัญให้แก่เด็กและเยาวชนและทีมวิจัย นอกจากนี้ ได้จัดกิจกรรมพากลุ่มเด็กและเยาวชนเข้าร่วมพิธีไหว้ปู่ตาเนื่องจาก เด็กๆไม่เคยเข้าร่วมพิธีกรรมนี้มาก่อนซึ่งจากการเข้าร่วมทำให้เด็กได้รู้จักปู่ตาและ เห็นความสำคัญของปู่ตา

(5) การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน บ้านด้ามพร้าวมีแหล่งเรียนรู้ที่สามารถนำมาใช้สร้างการเรียนรู้ คือ กลุ่มอาชีพ ศาลาสร้างสุข และสถานธรรมผู้จ้อ ทีมวิจัยได้จัดกิจกรรมให้เด็กและเยาวชนได้ฝึกทำสิ่งประดิษฐ์กับกลุ่มสตรีด้ามพร้าว เข้าร่วมกิจกรรมค่ายคุณธรรมกับทางสถานธรรม ส่วนศาลาสร้างสุขซึ่งสนับสนุนโดยเทศบาลนั้นมีห้องฝึกซ้อมดนตรีและเครื่องดนตรีสากลสำหรับบริการให้เด็กและเยาวชนฝึกซ้อมแต่เนื่องจากศาลาสร้างสุขมีปัญหาเรื่องน้ำท่วมจึงทำให้เครื่องดนตรีเสียหายและอยู่ในระหว่างการส่งซ่อม แต่ในอนาคตต่อไปศาลาสร้างสุขจะเป็นแหล่งเรียนรู้แห่งหนึ่งที่เด็กและเยาวชนสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ระหว่างการดำเนินงานวิจัย นักวิจัยได้เชื่อมประสานการทำงานกับกลุ่มองค์กร หน่วยงานต่างๆ ทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่เพื่อนำผลจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลจากความพยายามดังกล่าว ก่อให้เกิดผลลัพธ์ ดังนี้

1. เทศบาลตำบลขามใหญ่มีนโยบายให้การสนับสนุนแผนกิจกรรมเด็กและเยาวชนในปี 2555 ด้วยงบประมาณที่เพิ่มมากขึ้นจากเดิม 20,000 บาทเป็น 40,000 บาท ตามที่กลุ่มเด็กและเยาวชนเสนอขอรับการสนับสนุน อีกทั้งในส่วน of เทศบาลก็ยินดีสนับสนุนอุปกรณ์กีฬาสำหรับเด็กและเยาวชนด้วย

2. ศาลาสร้างสุขเป็นกลไกหนึ่งของชุมชนที่มีนโยบายพัฒนาเด็กและเยาวชนของตำบลขามใหญ่โดยการสนับสนุนของเทศบาลตำบลขามใหญ่ ทำให้เด็กและเยาวชนสามารถเข้าไปใช้เครื่องดนตรีและอุปกรณ์ในการออกกำลังกายได้

3. กลุ่มสตรีบ้านด้ามพร้าวเปิดรับกลุ่มเด็กและเยาวชนให้เข้าไปเรียนรู้และหารายได้เสริมจากการทำของที่ระลึก และสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ทำให้เด็กและเยาวชนที่ต้องการพัฒนาศักยภาพด้านนี้มีพื้นที่ในการเรียนรู้ต่อไป

4. สถานธรรมผู้จื่อ เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ทำให้การสนับสนุนกลุ่มเด็กและเยาวชนมาอย่างต่อเนื่องซึ่งเด็กและเยาวชนก็ได้เข้าไปร่วมกิจกรรมของสถานธรรม นอกจากนี้ สถานธรรมเองก็มีโครงการค่ายเด็กและเยาวชนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน

การอภิปรายผล

1. การออกแบบกิจกรรมที่ให้เด็กและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนอื่น ได้ช่วยเหลือและแบ่งปันให้คนอื่น ได้ระบายความทุกข์ ได้เล่าความสุขให้คนอื่นฟังทั้งผ่านภาพวาด งานเขียน การแสดงละครและการร้องเพลง ทำให้เด็กและเยาวชนมีใบหน้าที่ยิ้มแย้ม มีเสียงหัวเราะ มีความหวัง มีมิตรภาพ มีจิตอาสา และได้ค้นพบศักยภาพของตนเองทำให้มีเป้าหมายในชีวิตซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นพลังอำนาจของเด็กและเยาวชนที่จะช่วยให้เด็กและเยาวชนสามารถควบคุมตนเองได้ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Rappaport และ Gibson (อ้างใน คงกฤษ ถูกแผน. 2548)

2. การสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้จัดกิจกรรม (Subject) ด้วยตนเองแทนการเป็นเพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรม (Object) ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพื้นที่เล่นกีฬา กิจกรรมพี่ชวนน้องเล่น ฝึกซ้อมดนตรี ฝึกซ้อมพ้องรำ เวทีแสดงศักยภาพของเด็กและเยาวชน การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน ฯลฯ ถือว่าเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมสำหรับเด็กและเยาวชน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของสถาบันรามจิตติ (2549) และ จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ (2550)

3. การที่ชุมชนลุกขึ้นมาใช้ทุนทางสังคมของตนเองในการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนโดยไม่มุ่งตรงไปที่การแก้ปัญหาแต่เลือกใช้นโยบายเชิงบวก

(Positive Approach) มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่แบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท เนื่องจากไม่ทำให้เกิดการต่อต้าน ชัดขึ้นจากผู้เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นผู้นำ ตัวเด็ก และผู้ปกครองเพราะโดยเนื้อแท้แล้วไม่มีเด็กคนใดต้องการถูกตีตราว่าตนเองเป็นเด็กมีปัญหา การทำงานวิจัยในครั้งนี้จึงได้รับความร่วมมือด้วยดีจากทุกฝ่าย เพราะงานวิจัยได้สร้างมิติใหม่ของการร่วมมือร่วมใจในชุมชนที่ปราศจากผลประโยชน์ส่วนตัว ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ซึ่งจะเป็กลุ่มคนที่เป็นพลังของชุมชนในการแก้ไขปัญหาด้านอื่นๆต่อไป

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

แม้ว่าการวิจัยในครั้งนี้ได้ทำให้เกิดกลุ่มเด็กและเยาวชนบ้านด้ามพร้าวสร้างสรรค์ขึ้นมา แต่การรวมกลุ่มกันของเด็กและเยาวชนนั้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่ยังต้องการความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ในชุมชน ดังนั้น เพื่อให้กลุ่มเด็กและเยาวชนมีความเข้มแข็งขึ้นและสามารถบริหารจัดการกลุ่มด้วยตนเอง ผู้ใหญ่จึงจำเป็นต้องทำงานพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ต่อไปแม้งานวิจัยจะเสร็จสิ้น

2. ข้อเสนอแนะต่อระดับนโยบาย

การวิจัยในครั้งนี้มีขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาวิจัยเพียงหมู่บ้านเดียวที่ใช้เป็นกรณีศึกษา คือ บ้านด้ามพร้าวเนื่องจากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ แต่ข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า เด็กและเยาวชนมีการไปหาสูกันระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง จึงเกิดการเลียนแบบพฤติกรรมต่างๆระหว่างกันอย่างรวดเร็วประหนึ่งการแพร่ขยายของเชื้อโรค ดังนั้น การแก้ไขปัญหาของเด็กและเยาวชน จึงต้องมีการเชื่อมโยง เกาะเกี่ยวและร่วมมือกันในหลายๆหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดต่อกันซึ่งสามารถทำในลักษณะกลุ่มหมู่บ้าน (Cluster) แล้วนำมาเชื่อมร้อยกันเป็นภาพใหญ่ในระดับตำบลต่อไป และต้องได้รับการสนับสนุนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงาน

การทำงานเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนแม้จะมุ่งเป้าไปยังการใช้พลังทางบวกหรือศักยภาพ แต่พบว่าปัจจัยที่ทำให้เด็กและเยาวชนไม่สามารถมีพลังอำนาจในการควบคุมตัวเองมีสาเหตุมาแหล่งอบายมุข แหล่งมั่วสุม สื่อลามก สื่อความรุนแรงต่างๆ ที่มีอยู่อย่างกลาดเกลื่อนและเข้าถึงได้ง่าย ดังนั้นเพื่อปกป้องและคุ้มครองเด็กและเยาวชนซึ่งถือว่าเป็นงานเชิงรุก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเข้ามาแก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจังและต้องมีการทำงานประสานเชื่อมโยงกัน

4. ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการเก็บข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ พบว่าบ้านด้ามพร้ายังมีปัญหาด้านอื่นๆที่กำลังเผชิญหน้าอยู่และต้องการการหาทางออกด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อาทิเช่น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม มลพิษ ขยะ น้ำเสีย กลุ่มอาชีพและกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนการจัดการแหล่งเรียนรู้ที่ยังต้องการแนวทางในการแก้ไขปัญหา นักวิจัยจึงเห็นว่าหากมีการวิจัยครั้งต่อไปน่าจะมุ่งเน้นประเด็นปัญหาต่างๆดังกล่าวมาด้วย

เอกสารอ้างอิง

- คกงฤช ฤกษ์แผน. 2548. การเสริมสร้างพลังในการเป็นหมู่บ้านสุขภาพดีของบ้านม่วงสาม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่.
- จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. 2550. เด็กไทยบนทางสามแพร่ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชยันต์ วรรณะภุติ. 2549. “คนเมือง”: ตัวตน การผลิตซ้ำ สร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง”. ใน อยู่ชายขอบมองตลอดความรู้อานันท์ กาญจนพันธ์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2544. การก่อเกิด การผลิตซ้ำ การขยายตัว ทูทางสังคมในชนบทอีสาน. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค.
- ปรีชา คุวินทร์พันธ์. 2545. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์. 2548. ทูทางสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สถาบันรามจิตติ. 2549. นโยบายและยุทธศาสตร์วัฒนธรรมเพื่อเด็กไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กระทรวงวัฒนธรรม.
- อมรวิเศษ นาครทรรพ. 2546. การติดตามสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (Child Watch) ระยะนำร่อง 12 จังหวัด. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

การตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤติ:
พฤติกรรมผู้นำในพงศาวดารสามก๊ก¹

Decision under Crisis: Leaders
Behavior in the
Romance of Three Kingdoms

เดชา โลจน์ศิริศิลป์²

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตทางบริหาร
มหาวิทยาลัยสยาม

² นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตทางบริหาร มหาวิทยาลัยสยาม

บทคัดย่อ

คุณลักษณะของผู้นำและพฤติกรรมการตัดสินใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเผชิญกับสถานการณ์วิกฤติ มีความสำคัญต่อองค์การและหมู่คณะอย่างสูง นอกจากนี้คุณลักษณะแล้วสถานการณ์นับว่าเป็นตัวแปรสำคัญต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของผู้นำ งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาภาวะผู้นำและพฤติกรรมการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤติ โดยนำทฤษฎีภาวะผู้นำเป็นกรอบในการวิจัย และใช้หนังสือพงศาวดารสามก๊กเป็นแหล่งข้อมูล เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมองค์ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีภาวะผู้นำ และนำเสนอวิธีวิจัยเพื่อประยุกต์ใช้ต่อไป ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำในพงศาวดารสามก๊ก ต่างมีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ พฤติกรรมการตัดสินใจของผู้นำประกอบด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพแวดล้อมและทางเลือก ทำการตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว มีความเมตตาและคุณธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเรียนรู้

คำสำคัญ: ผู้นำ สถานการณ์ สามก๊ก

Abstract

Charismatic leadership and decision behavior of leaders, especially when facing crisis situation are important to the organization and members. Apart from charisma, the situation can be considered as a relevant factor in judging the ability of leaders. This research aims to study the leadership related to decision making behavior under the crisis situation. The researcher brings the leadership theory as framework and uses the historical literature the Romance of Three Kingdoms as raw data. It is a qualitative research methodology in nature. The objectives are to enhance the knowledge of leadership theory and to present the research method to apply for other research topics. The research found that the leaders in the Romance of Three Kingdoms having charisma in accordance with the theory and the decision behavior comprises of considering information related to the situation and options, making decision with courage, full of sympathy and moral which are great lessons to learn.

Keywords: leader, situation, Three Kingdoms

บทนำ

สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับผู้ นำเมื่อเผชิญสถานการณ์วิกฤติคือการตัดสินใจ การตัดสินใจในช่วงวิกฤติถือว่ามี ความท้าทายมาก ผู้นำที่อาจจะประสบความสำเร็จภายใต้สถานการณ์ปกติ แต่อาจจะไม่สามารถตัดสินใจได้ดีและถูกต้องภายใต้ภาวะวิกฤติก็ได้ (พสุ เดชะรินทร์, 2554:10) ผู้นำที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ส่วนใหญ่ใช้ภาวะผู้นำในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งประกอบด้วยกลยุทธ์ที่เหมาะสมและในเวลา ที่ถูกต้อง การเลือกใช้กลยุทธ์ใด เมื่อใดต้องผ่านกระบวนการตัดสินใจที่รอบคอบ ผลที่ได้มักเป็นที่น่าพอใจ ข้อดีคือทักษะและความสามารถเหล่านี้สามารถเรียนรู้กันได้ (Daniel Goleman, 2000:78) ผู้นำอาจต้องเผชิญการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤติ ผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องเลือกและตัดสินใจให้เหมาะสมกับสถานการณ์ การตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤติเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้นำจำเป็นต้องแสดงออก และทักษะความรู้เหล่านี้สามารถเรียนรู้กันได้ จึงเป็นที่มาของการวิจัยฉบับนี้

ผู้วิจัยพบว่าหนังสือพงศาวดารสามก๊กเป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่า สามารถนำมาเป็นข้อมูลดิบในการวิจัยได้พงศาวดารสามก๊กเป็นบันทึกอิงประวัติศาสตร์ จากเค้าเรื่องจริงซึ่งเกิดขึ้นในประเทศจีนเมื่อประมาณ 1100 ปีมาแล้ว ตอนปลายราชวงศ์ฮั่น อันเป็นเวลาทีประเทศจีนอยู่ในระหว่างยุคเข็ญถึง 60 ปี (สังข์ พัทธินัย, 2541:13) สามก๊กเริ่มเรื่องจากการปราบโจรโพกผ้าเหลืองในรัชกาลพระเจ้าเลนเต้ บุคคลสำคัญในขณะนั้นต่างแย่งชิงกันเป็นใหญ่ ทำศึกสงครามกันตลอดเวลา แม้แผ่นดินจะมีกษัตริย์ปกครอง แต่อำนาจต่างๆ กลับตกอยู่ในมือหัวหน้า รัฐ ต่างๆ คือ โจโฉ เล่าปี่และซุนกวน (สอวงค์ ดำเนินสวัสดิ์, 2546:317-318)

จากการสำรวจเรื่องสามก๊กผู้วิจัยพบว่า สามก๊กเป็นเรื่องของผู้นำซึ่งพยายามสร้างรัฐและสถาปนาราชวงศ์ของตน และในดำเนินภารกิจดังกล่าว ผู้นำต้องเผชิญกับการทำศึกสงคราม ต้องตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤติ ผลของการตัดสินใจ

ของผู้นำต่างได้ผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน จึงเป็นที่มาของโจทย์วิจัย คือ พฤติกรรมการตัดสินใจของผู้นำในเรื่องสามก๊กเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำและพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้นำในสามก๊กภายใต้สถานการณ์วิกฤติ
2. เพื่อนำเสนอวิธีวิจัยซึ่งใช้การตีความจากพงศาวดารสามก๊กโดยนำทฤษฎีเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ทางวิชาการ ในการเสริมองค์ความรู้เรื่องภาวะผู้นำและพฤติกรรมการตัดสินใจ
2. ประโยชน์ในการประยุกต์ใช้งานในฐานะนักวิจัย และนักบริหารผู้ปฏิบัติงาน

แนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีภาวะผู้นำ

วิภาดา คุปตานนท์ กล่าวว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการที่จะทำให้องค์การดำเนินไปอย่างก้าวหน้าและบรรลุเป้าหมาย โดยการใช้อิทธิพลเหนือทัศนคติและการกระทำของผู้อื่น (วิภาดา คุปตานนท์, 2544: 237) สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ กล่าวว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึงผู้ที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจโดยการเลือกตั้ง หรือแต่งตั้ง เป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีบทบาทในการนำ ซึ่งผู้นำต้องมีความสามารถที่จะจูงใจชักนำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการกิจต่างๆ ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ (สุเทพ, 2545:2) Davy กล่าวว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำในยุคแรกๆเป็นการศึกษาเพื่อค้นหาคุณลักษณะของผู้นำซึ่งส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์การโดยมีความเชื่อว่าผู้นำต้องมีความ

คุณลักษณะพิเศษ ทฤษฎีนี้รู้จักกันในชื่อ Great Man theory คือผู้นำ มีความโดดเด่นทางรูปร่างลักษณะ มีความฉลาด มีความเชื่อมั่น (Davy et al., 2004:72) ในระยะต่อมานักวิจัยเชื่อว่าพฤติกรรมของผู้นำมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของการดำเนินการ กลุ่มนักวิจัย เช่น เคอทเลวินและคณะ (Kurt Lewin et.al อ้างใน Daft, 1999) ซึ่งศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมผู้นำแบบรวบอำนาจในการตัดสินใจ Autocratic เปรียบเทียบกับ แบบประชาธิปไตย Democratic ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มที่ทำงานภายใต้พฤติกรรมผู้นำแบบประชาธิปไตย มีประสิทธิภาพสูง มีความรู้สึกดีต่อสภาพการทำงาน และสามารถทำงานได้ตามเป้าหมายถึงแม้ผู้นำมิได้อยู่คอยควบคุมการทำงาน (Daft, 1999: 69-74) โจนส์ (Jones) ศึกษาเพิ่มเติมพบว่า มีพฤติกรรมผู้นำอีกแบบหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือ ผู้นำที่มีลักษณะปล่อยวางไม่ตัดสินใจอะไร ปล่อยให้สถานการณ์จัดการตัวเองหรือที่เรียกว่า Laissez-faire บางครั้งเรียกว่าการไร้ภาวะผู้นำ Non-leadership (Jones, 2007: 524-525)

ภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (Situational Leadership) เสนอโดย เฮอซี และ บลานชาดล์ (Hersey และ Blanchard) ซึ่งกล่าวว่าไม่มีภาวะผู้นำรูปแบบใดที่จะมีประสิทธิภาพสำหรับทุกสถานการณ์ เพื่อให้ได้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูง ผู้นำต้องทำความเข้าใจกับสถานการณ์ และปรับเปลี่ยนภาวะผู้นำและเลือกการแสดงออกให้สอดคล้องเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดต่อองค์กร ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความพร้อมของผู้ใต้บังคับบัญชา เหมือนการที่พ่อแม่ดูแลบุตร ต้องมีการปรับท่าทีให้สอดคล้องกับวัยและความพร้อมของบุตร เพื่อให้ได้ผลสูงสุด เมื่อคำนึงถึงสถานการณ์เป็นปัจจัย เฮอซี และ บลานชาดล์ กล่าวถึงความพร้อมของผู้ใต้บังคับบัญชาว่า เมื่อผู้นำพิจารณาแล้วก็จะสามารถตัดสินใจและเลือกใช้ภาวะผู้นำในแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับรากฐานขององค์ประกอบสามประการคือ 1) ความเข้มข้นของการชี้หน้าที่ผู้นำควรแสดงออก 2) ความเข้มข้นของการให้การสนับสนุนทางทรัพยากรที่ผู้นำพึงจัดเตรียมให้ และ 3) ความพร้อมของผู้ตามทำงานตามวัตถุประสงค์ ปัจจัยที่ทฤษฎีนี้เน้นคือ ปัจจัยด้านพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้นำอัน

เกี่ยวข้องกับผู้ที่ตามภายใต้สถานการณ์ (Hersey & Blanchard, 1969:16-23) นอกจากนี้ ฮิวจ์ (Hughes) กล่าวเสริมทฤษฎี ภาวะผู้นำตามสถานการณ์ ว่าผู้นำที่เลือกแสดงออกพฤติกรรมอย่างเหมาะสมภายใต้สถานการณ์จะสามารถสร้างประสิทธิภาพได้ และในทางกลับกันความมีประสิทธิภาพของผู้นำสามารถกำหนดได้โดยการเลือกภาวะผู้นำให้เหมาะกับสถานการณ์ (Hughes et al., 2005:371) นักทฤษฎีภาวะผู้นำอีกท่านหนึ่งที่สนับสนุนความคิดนี้คือ ฟีดเลอร์ (Fiedler) ซึ่งสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะขึ้นอยู่กับความเหมาะสมระหว่างพฤติกรรมของผู้นำ ผู้ใต้บังคับบัญชา และสถานการณ์คือสิ่งแวดล้อม สถานการณ์จะมีส่วนกำหนดการแสดงออกของผู้นำ และจะนำมาซึ่งประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อภารกิจที่ดำเนินการอยู่ (อ้างไว้ใน มัลลิกา ต้นสอน, 2544: 54)

เห็นได้ว่า ผู้นำนอกจากต้องมีคุณลักษณะที่ดี คือแสดงออกถึงความมั่นใจ มีความฉลาดรอบรู้แล้ว ผู้นำจะต้องเลือกแสดงออก หรือตัดสินใจโดยพิจารณาจากสถานการณ์และสภาพแวดล้อม จากนั้นก็กำหนดท่าทีให้เหมาะสมเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดต่อองค์การจากสถานการณ์ดังกล่าว

เบิร์น (Burns, 1978) ทำการวิจัยและนำเสนอทฤษฎีภาวะผู้นำที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน คือทฤษฎีภาวะผู้นำแบบ เปลี่ยนผ่าน (Transformational Leadership theory) ซึ่งขยายขอบเขตความสนใจต่อยอดจากการศึกษาปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรสถานการณ์กับพฤติกรรมของผู้นำ เบิร์น สรุปและนำเสนอทฤษฎีภาวะผู้นำแบบ เปลี่ยนผ่าน โดยให้คำจำกัดความว่า ภาวะผู้นำคือ กระบวนการสร้างแรงจูงใจ (influence) โดยผู้นำ แสดงวิสัยทัศน์ และสื่อสารให้ผู้ตามเห็นถึงประโยชน์จากการดำเนินงานตามเป้าหมายขององค์การ ทั้งประโยชน์ส่วนตัวและต่อส่วนรวม ด้วยกระบวนการดังกล่าวผู้นำสามารถพัฒนาผู้ตามให้เป็นผู้นำได้ด้วยกระบวนการเปลี่ยนผ่าน โดยการสร้างแรงจูงใจอย่างมีเหตุผล และสร้างภูมิปัญญาให้ผู้ตาม ทำให้ผู้ตามทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจ ทำงานให้ประสบผลสำเร็จเกินกว่าความคาดหวัง ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบ เปลี่ยนผ่าน ได้นำจุดดีของ

ภาวะผู้นำแบบคุณลักษณะผนวกกับความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้นำกับผู้ตามเพื่อเป้าหมายในการสร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้กับองค์การ

ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนผ่านให้ความสำคัญกับปัจจัยต่างๆแบบบูรณาการ ทั้งปัจจัยคุณลักษณะของผู้นำ ความสามารถ และพฤติกรรม ซึ่งอาจถูกหล่อหลอมมาดีแล้วตั้งแต่ครอบครัว และประสบการณ์ในช่วงแรกของชีวิต ความสามารถเหล่านี้สามารถพัฒนาปรับเปลี่ยนได้ในภายหลัง เท่ากับเป็นการยอมรับว่าภาวะผู้นำมิได้มีมาแต่กำเนิด มิได้เป็นคุณลักษณะที่ติดตัวบุคคล หากแต่สามารถพัฒนาเรียนรู้ได้

หนังสือพงศาวดารสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นำมาจากภาษาจีนมาแปลเป็นภาษาไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ เป็นตำราพิชัยสงคราม เพื่อให้ข้าราชการในสมัยนั้นได้ใช้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการศึกสงคราม (วราภรณ์ วิเศษพานิชกิจ, 2548) เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นแม่กองในการแปล พงศาวดารสามก๊กฉบับภาษาไทยและได้รับยกย่องว่าเป็นหนังสือที่ยอดเยี่ยมในกระบวนหนังสือร้อยแก้วทั้งปวง และมักจะยกมาเป็นตัวอย่างเรียงความที่ดีอยู่ทุกยุคทุกสมัย (กุหลาบ มัลลิกะมาส, 2517: 126) รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2552) ตั้งข้อสังเกตว่า สามก๊กของไทยไม่ได้แปลมาจากสามก๊กจีหรือหนังสือจดหมายเหตุสามก๊กซึ่งนักศึกษาประวัติศาสตร์ของจีน ถือว่าเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุดเล่มหนึ่ง แต่สามก๊กของไทยแปลมาจากสามก๊ก ทงซกเอี้ยน หี หรือนิทานสามก๊ก เขียนโดย ล่อกวนตง นักเขียนจีนในปลายสมัยราชวงศ์หมิง ต่อราชวงศ์เหม็ง เป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่ใช้เหตุการณ์จริงราวร้อยละ 30 ที่เหลือเป็นจินตนาการของผู้แต่ง ซึ่งสามารถเขียนได้สนุกสนานและมีความพิสดารทำให้น่าอ่าน และน่าเชื่อถือ

วราภรณ์ วิเศษพานิชกิจ (2548) ใช้เอกสารพงศาวดารสามก๊กเป็นวัตถุดิบ ใน

การวิเคราะห์ โดยใช้หลักจริยธรรมเป็นกรอบแนวคิด สรุปได้ว่า พงศาวดารสามก๊ก มีหลักจริยธรรมอย่างน้อยสามข้อคือ 1) หลักจริยธรรมในการปกครองสำหรับผู้นำ 2) หลักจริยธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันสำหรับบุคคลทั่วไป และ 3) หลักจริยธรรมจากศาสนา ซึ่งทั้งสามหลักจริยธรรมที่พบเน้นเรื่องความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์และรับผิดชอบ มีความกตัญญู ความเพียร และความเมตตา เป็นต้น

มานิต เสงี่ยมพรพาณิชย์ (2522) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผู้นำกับการบริหารในวรรณกรรมสามก๊ก เพื่อทำความเข้าใจว่าผู้นำมีพฤติกรรมอย่างไรในการบริหารจึงประสบความสำเร็จ โดยนำปรัชญาแนวคิดทางการเมืองของ แมคเคียวเวลลี เป็นกรอบในการวิจัย ผลการวิจัยพบว่าผู้นำต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและคุณลักษณะของตนเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์จึงจะบรรลุวัตถุประสงค์ในการรักษาความเป็นอิสระขององค์กรได้

กล่าวได้ว่าพงศาวดารสามก๊กเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ มีนักวิชาการให้ความสนใจนำไปเป็นข้อมูลดิบในการค้นคว้าวิจัย จากการสำรวจของผู้วิจัย หนังสือสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) สรุปได้ว่า สามก๊กเป็นเรื่องของการบริหารภารกิจในการสร้างรัฐและสถาปนาราชวงศ์ ของผู้นำรัฐทั้งสามประกอบด้วย 1) โจโฉ ผู้นำรัฐ วู มีกษัตริย์ครองราชย์ห้าพระองค์รวมสิริราชสมบัติ 46 ปี 2) เล่าปี่ผู้นำรัฐ จ๊ก มีกษัตริย์ครองราชย์สองพระองค์รวมสิริราชสมบัติ 43 ปี และ 3) ซุนกวน ผู้นำรัฐง่อก๊ก มีกษัตริย์ครองราชย์สี่พระองค์รวมสิริราชสมบัติ 59 ปี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

สามก๊กเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำศึกเพื่อสร้างรัฐและสถาปนาราชวงศ์ของผู้นำ ซึ่งในการดำเนินภารกิจดังกล่าว ผู้นำต้องเผชิญกับสถานการณ์วิกฤติและต้องตัดสินใจ แม้ทฤษฎีมิได้ให้คำแนะนำว่าผู้นำควรตัดสินใจอย่างไรภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว แต่สถานการณ์วิกฤติก็เป็นตัวแปรหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้นำ จึงเป็นที่มาของความสนใจในการวิจัยเพื่อศึกษาว่า ผู้นำในพงศาวดารสาม

ก็มักมีพฤติกรรมการตัดสินใจอย่างไรภายใต้สถานการณ์วิกฤติ โดยนำทฤษฎีภาวะผู้นำเป็นกรอบในการศึกษา และใช้หนังสือพงศาวดารสามก๊กเป็นแหล่งข้อมูลดิบ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) โดยการวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้หนังสือสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พ.ศ. 2547 เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย โดยใช้วิธีตีความจากเนื้อหา (Content Analysis) หนังสือสามก๊กประกอบด้วยจำนวน 3 เล่ม มี 87 ตอนรวม 1,500 หน้า โดยเลือกตัวอย่างเฉพาะเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤติของผู้นำสามท่านได้แก่ โจโฉ เล่าปี่ และซุนกวน เหตุผลที่เลือก โจโฉ เล่าปี่ และซุนกวน เป็นตัวอย่างเนื่องจากทั้งสามเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นผู้นำผู้ก่อตั้งรัฐ และสถาปนาราชวงศ์

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ตัวอย่างพฤติกรรมของผู้นำโจโฉในสถานการณ์วิกฤติ

- 1) ในการทำศึกทางเรือกับกองทัพของซุนกวนที่แดนกังตั๋ง โจโฉต้องแพ้แตกทัพหนีเอาตัวรอดพร้อมกับทหารจำนวนหนึ่ง เมื่อมาถึงตำบลลิเหลง ขณะที่มาถึงเป็นเวลารุ่งสาง โจโฉ เห็นว่าหนีมาไกลพอควรแล้ว ก็ทำอุบายหัวเราะขึ้นด้วยเสียงอันดัง ทหารทั้งปวงเห็นดังนั้นจึงสงสัยถามโจโฉว่าขณะนี้พวกเราเสียทีแก่ข้าศึก มหาอุปราชหัวเราะดังนี้ด้วยเหตุผลอันใด โจโฉ จึงอธิบายว่าที่หัวเราะเพราะเห็นว่าขงเบ้งและจิวยี่มีสติปัญญาน้อยไม่รู้จักรวางกำลังซุ่มโจมตีในที่แห่งนี้ซึ่งเป็นเนินเขาและมีป่าล้อมรอบเหมาะแก่การซุ่มโจมตี ถ้าเป็นตนจะไม่พลาดในจุดนี้ พอกกล่าวจบ จูล่ง ซึ่งแอบซุ่มอยู่ก็จุดประทัดขึ้นเพื่อส่งสัญญาณให้ทหารที่ซุ่มอยู่โจมตีพร้อมกัน ทหารและโจโฉต่างตกใจต้องทิ้งม้าและอาวุธหนีออกจากเนินเขาโดยทันที ต่อมา

เมื่อหนีมาถึงตำบลโฮโลก๊ก โจโฉ เห็นทหารมีอากรอดโรยจึงสั่งให้หยุดพัก เพื่อหุงหาอาหาร โจโฉสั่งให้ฆ่าม้าแจกจ่ายเหล่าทหาร ระหว่างรออาหาร สุกอยู่นั้น โจโฉ ก็หัวเราะด้วยเสียงอันดังอีกครั้ง พร้อมกับอธิบายความว่า ถ้าเป็นตัวเองจะวางแผนจัดกำลังซุ่มไว้ปากทางบริเวณนี้ซึ่งเป็นจุดที่ดีแก่ การซุ่มโจมตี พอกล่าวจบ เตียวหุย ก็จุดไฟขึ้นและออกจากที่ซุ่มกำบังเข้า โจมตีกองกำลังของโจโฉ ทหารทั้งปวงต่างพากันหนี เคาทูลกับซีหลงเข้า คู้มกั้นโจโฉให้หนีไปด้วยกันพร้อมทหารส่วนที่เหลือ ในระหว่างทางหนทาง ยากลำบาก มีฝนตกน้ำซัง เหล่าทหารเสียชีวิตกำลังใจเป็นอันมาก โจโฉ จึงกล่าวตัดพ้อว่า “เมื่อแรกจะยกกองทัพมานั้น ต่างคนต่างขันอาสาว่าจะ รบพุ่งกว่าจะสิ้นชีวิต แม้ภูเขาแลแม่น้ำกั้นหน້ายู่ก็จะทำสะพานทำลาย ภูเขาไปให้ได้” โจโฉทำเช่นนี้เป็นระยะๆ เพื่อให้ทหารเดินทางต่อไป โจโฉ ต้องเสียทหารไปจำนวนมาก เมื่อมาถึงด่านที่ กวนอู ประจำอยู่พอเสียง ประทัดดังขึ้น กวนอู ก็ขี่ม้าถือง้าวคุมเชิงออกมาสกัด ทหารของโจโฉที่ เหลืออยู่ต่างอยู่ในอาการตกใจ โจโฉจึงประกาศว่า “บัดนี้จวนตัวแล้วให้ ตั้งใจสู้รบทุกคน” (เจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2547:662-665)

จากตัวอย่างข้างต้น กล่าวได้สถานการณ์ที่ โจโฉและทหารเผชิญอยู่เป็น สถานการณ์วิกฤติ คือพ่ายแพ้และต้องฝ่าวันตรายจากการจับกุมของฝ่ายตรงข้าม โจโฉ แสดงพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามคือ หัวเราะด้วยเสียงดังและยังกล่าวสบประมาท ฝ่ายตรงข้าม คือ ขงเบ้งและจิวอี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า สิ่งที่โจโฉพยายามทำคือความ พยายามในการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับกองทัพที่หนีมาด้วยกันให้มีจิตใจ เขิกฮิม แม้จะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม ในหนังสือสามก๊ก กล่าวว่า โจโฉ ได้กล่าว อ่างถึงบุญคุณที่เคยมีต่อกวนอู ทำให้กวนอูยอมปล่อยให้โจโฉและทหารบางส่วน หนีผ่านไปได้อย่างปลอดภัย ในที่สุด นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า โจโฉ มี คุณลักษณะของผู้นำ สอดคล้องกับทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ กล่าวคือ มี

ความเฉลียวฉลาด มีความกล้าหาญ และเด็ดเดี่ยวในการตัดสินใจ

- 2) โจโฉ หลังจากขับไล่ ลิโป้ ให้นำหนีจากเมืองซีจิ๋ว ได้แล้วเห็นว่าอยู่ในฐานะได้เปรียบก็ยกกองทัพติดตาม ลิโป้ ซึ่งขณะนั้นหนีไปตั้งหลักอยู่ที่เมืองแห่ฝื่อ เมื่อไปถึงเมืองแห่ฝื่อโจโฉ สำนวญเห็นว่าเมืองนี้มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีคูเมืองกว้างและลึก ล้อมรอบเป็นปราการที่แข็งแรง โจโฉ ยกทัพมาถึงและตั้งค่ายอยู่นอกเมืองห่างไป 10 เส้น โจโฉ ในขณะนั้นกองทัพของโจโฉอยู่ในสภาพเหนื่อยล้าเนื่องจากทำการรบเป็นเวลานาน และต้องยกทัพติดตามลิโป้ มาไกลเสียดายอาหารก็ขาดแคลน โจโฉ คุ่มเชิงอยู่นานแต่ ลิโป้ เอาแต่ดื่มสุราอยู่ในเมืองทุกวันเป็นเวลาสองเดือนไม่ออกรบกับโจโฉ เมื่อพิจารณาดูสถานการณ์แล้ว โจโฉ จึงเรียกนายทหารมาปรึกษา โจโฉ กล่าว

“บัดนี้ เตียวอิง ก็ตายแล้ว ศัตรูเราฝ่ายเหนือก็ยังคงอยู่ แต่ อ้วนเสี้ยว ฝ่ายตะวันตกนั้น เล่าเปียว เตียวสิ้น ก็มีกำลังเราจะวางใจมิได้ เรามาล้อมเมืองแห่ฝื่อไว้นานแล้วทหารทั้งปวงอดโรย เราคิดจะกลับเมืองฮูโต๋ บำรุงทแกล้วทหารให้บริบูรณ์ก่อน จะได้ป้องกันอันตรายเมืองเราด้วย ท่านทั้งปวงจะเห็นประการใด”

พอกล่าวจบ ชุนฮก ก็แสดงความคิดเห็นว่ารู้สึกเสียดายที่ได้ลงแรงติดตามจับตัวลิโป้มาไกลขนาดนี้แล้วจะกลับไปมือเปล่าไม่เห็นด้วย ฝ่าย กุยกะ ที่ปรึกษาอีกคนหนึ่งกล่าวเสริมว่า “ท่านมหาอุปราชอย่าวิตกไปเลย เมืองแห่ฝื่อ นี้ข้าพเจ้าจะคิดกลอุบายให้แตกจงได้” กุยกะ แนะนำว่าขณะนั้นน้ำเหนือกำลังไหลบ่า ขอให้เกณฑ์ทหารไปทำเขื่อนทหน้าให้สูงท่วมเมืองแห่

ฝ่อ ลิโป้ ก็เลยเสียที โจโจ เห็นด้วยจึงให้ทหารทำเขื่อนทดน้ำให้ท่วมเมืองตามที กุยกะ แนะนำหลังจากรบกันอยู่ระยะหนึ่ง โจโจ ก็สามารถตีเมืองให้ฝ่อแตกและจับตัว ลิโป้ ประหารได้สำเร็จ (เจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2547: 263-273)

จากตัวอย่างที่สอง โจโจ แสดงถึงคุณลักษณะของควมมีสติปัญญาสูง โดยการตัดสินใจได้วิเคราะห์สภาพแวดล้อมแล้วเห็นว่าตนเองจะเสียเปรียบ ในขณะที่กำลังขาดแคลนอาหาร และทหารก็เหนื่อยจากการเดินทาง แต่ฝ่ายตรงข้ามอยู่ในเมืองที่มีการคุ้มกันแน่นหนา มีอาหารพร้อมบริบูรณ์ จึงตัดสินใจเสนอให้เลิกทัพกลับไปตั้งหลัก แต่ด้วยความสามารถของที่ปรึกษาและนายทหาร กับกำลังใจที่มีอยู่ ทำให้สามารถทำภารกิจครั้งนั้นสำเร็จได้ จะเห็นว่าภายใต้สถานการณ์ที่คับขันเช่นนี้ โจโจ ก็มีได้ต้องการจะเอาชนะโดยไม่ใส่ใจกับความเสียหายขององค์การ

ตัวอย่างพฤติกรรมของผู้นำเล่าปีภายใต้สถานการณ์วิกฤติ

- 1) เล่าปีอยู่เมืองซินเอี้ยเมื่อโจโดยกทัพขนาดใหญ่ จำนวน 500,000 คนเพื่อมาจับตัวเล่าปี เล่าปีเมื่อเผชิญสถานการณ์คับขันจึงปรึกษาขงเบ้ง และได้รับคำแนะนำว่าเมืองซินเอี้ยมีขนาดเล็กไม่ปลอดภัย ควรยกทัพเข้ายึดเมืองเกงจิว ซึ่งมีขนาดใหญ่ มีการป้องกันหนาแน่น และมีอาหารสมบูรณ์ อีกทั้งเล่าปีวิวเจ้าเมืองเกงจิวก่อนสิ้นลม ได้แสดงเจตนายกเมืองให้ และบัดนี้เล่าปีวิวก็ตายแล้ว เล่าปีไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอของขงเบ้งในข้อนี้ ด้วยเหตุผลทางคุณธรรมโดยกล่าวว่า “ถึงมาตราว่าจะมีอันตรายประการใดก็ดีตัวเราก็จะสู้ตาย ซึ่งจะทรยศต่อผู้มีคุณนั้นเราทำมิได้” ขงเบ้งเมื่อทราบเช่นนั้นก็แนะนำทางเลือกที่สอง คือให้หนีไปเมืองอื่นซึ่งหนทางลำบากโจโจอาจไม่กล้ายกทัพติดตามไป เล่าปีตัดสินใจเลือกทางเลือกที่สอง คือหนีไป

เมืองอ้วนเซีย ทั้งนี้เล่าปีมิได้หนีไปแต่ลำพัง เล่าปีมีประกาศให้ประชาชนที่
ต้องการเดินทางไปด้วยให้เตรียมข้าวของไว้ เล่าปีทำการอพยพราษฎร
ขนาดใหญ่ในครั้งนั้นเดินทางไปอาศัยเมืองอ้วนเซีย หลบภัยโจโจ ส่วน
ของเบ้งอาสาจะคุมทหารไปสกัดทัพโจโจไว้เพื่อให้เล่าปีอพยพได้อย่าง
ปลอดภัย ในการอพยพครั้งนั้น เนื่องจากหนทางลำบากและอันตราย
ประชาชนต้องข้ามน้ำข้ามเขาล้มตายไปจำนวนหนึ่ง เล่าปีมีความเสียใจ
เป็นอันมาก (เจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2547:547-554)

หากวิเคราะห์ว่าการที่เล่าปีไม่เข้าตีเมืองเกงจิว ทั้งๆที่เจ้าเมืองได้ยกเมืองให้
ก่อนถึงแก่กรรมเป็นการกระทำที่มีคุณธรรมก็ได้คือ การไม่เอาเปรียบคนตายแม้
ทราบดีว่าอยู่ในสถานการณ์วิกฤติ คือโจโจยกทัพใหญ่มาเพื่อจู่โจมตัว การตัดสินใจ
หนีไปเพียงลำพังโดยนำทหารบางส่วนติดตามไปเป็นสิ่งที่น่าพิจารณา แต่
เนื่องจากเล่าปีอยู่ในฐานะผู้นำ การตัดสินใจเลือกทางเลือกที่สองทำให้เกิดข้อควร
พิจารณาดังนี้ 1) ทหารส่วนที่เหลือต้องเผชิญกับกองทัพโจโจโดยไร้ผู้นำ 2) การ
อพยพประชาชนให้ติดตามไปด้วยอาจนำมาซึ่งการบาดเจ็บล้มตาย เมื่อพิจารณา
จะเห็นว่าการตัดสินใจของเล่าปี ภายใต้สถานการณ์วิกฤติ ดังตัวอย่างข้างต้น ไม่มี
ประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม เล่าปี มีคุณลักษณะของ
ผู้นำที่สอดคล้องกับทฤษฎี กล่าวคือ มีสติปัญญา มีความกล้าหาญ มีความเด็ด
เดี่ยว และยังน่านับถือในเรื่องคุณธรรม

- 2) เดียวสง ที่ปรึกษาของ เล่าเจียง เจ้าเมืองเสฉวน มีความสัทธาในตัว เล่าปี
จึงเสนอแผนเพื่อให้ เล่าปี ได้ครองเมืองเสฉวน โดยออกอุบายให้ เล่าเจียง
นายของตนเชิญเล่าปี ซึ่งเป็นคนแซ่เดียวกันมาเยี่ยมเมืองเสฉวน เมื่อ เล่าปี
เมื่อได้รับคำเชิญจาก เล่าเจียง ก็จัดทัพ พร้อมพา บังทอง ที่ปรึกษาไปด้วย
เมื่อเดินทางไปถึงและตั้งค่ายอยู่ที่ด่านโปกยเสีย ปากทางเข้าเมืองเสฉวน บัง
ทอง วางแผนให้ เล่าปีเชิญ เล่าเจียง มากินเลี้ยง ณ ค่ายพักเพื่อจับตัว เล่า

เจียง ซ่าเสียโดยให้เหตุผลว่าจะได้ครองเมืองเสฉวนโดยไม่ต้องรบให้เสียทหาร เล่าปี่ ไม่เห็นด้วยกับแผนของ บังทอง และห้ามไว้โดยให้เหตุผลว่าจะเป็น การผิดประเพณี ไม่ควรทำ จากนั้นในวันรุ่งขึ้น เล่าปี่ ก็พาบังทอง และทหารคนสนิทไปพบ เล่าเจียง เพื่อทานเลี้ยงร่วมกัน ในระหว่างงานเลี้ยง บังทอง ถือโอกาสที่ เล่าเจียง กำลังเมาสุราดำเนินการตามแผน โดยให้ขุยเอียน อาสาออกรำกระบี่ให้ที่ประชุมชมเป็นขวัญตา และหาโอกาสเข้าประชิดตัว เล่าเจียง เพื่อสังหาร ฝ่ายทหารของ เล่าเจียง คุ่มกันความปลอดภัยอยู่ เห็นสิ่งผิดปกติ จึงอาสาออกรำดาบด้วยเพื่อป้องกันนายของตน เหตุการณ์บานปลายจนเข้าขั้นวิกฤติ นายทหารหลายคนจากสองฝ่ายต่างออกมารำกระบี่จนกลายเป็นเหตุวิวาทกัน เล่าปี่สังเกตเห็นความผิดปกติ ก่อนสถานการณ์จะคุมไม่อยู่ จึงตัดสินใจชักกระบี่ออกแล้วยืนขวางหน้าโต๊ะ ตะโกนสั่งให้ทหารทั้งสองฝ่ายหยุดการกระทำ โดยกล่าวว่า “เรา และ เล่าเจียง เป็นพี่น้องแแซเดียวกันมีใจสุจริตต่อกัน ให้ทุกคนเก็บอาวุธเสียถ้าไม่เชื่อฟังจะสั่งลงโทษโดยการตัดหัว” เหตุการณ์จึงสงบลง บังทอง ซึ่งเป็นคนวางแผนถูก เล่าปี่ ตำหนิในภายหลัง (เจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2547: 789-800)

จากตัวอย่างที่สอง เล่าปี่ ยังคงไว้ซึ่งความมีคุณธรรม โดยเข้าขัดขวางแผนการสังหาร เจ้าเมือง เสฉวน ถึงแม้ว่าจะได้ผลประโยชน์โดยตรงหากแผนการสำเร็จ แสดงถึงความมีคุณธรรม และเมื่อพิจารณาจากการแก้ไขสถานการณ์ของผู้นำเล่าปี่ในเวลานั้น แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยว ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ ผู้วิจัยเห็นว่าการตัดสินใจของผู้นำเล่าปี่ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว เป็นการตัดสินใจที่กรอบด้วยคุณธรรมและกล้าหาญ แม้รู้ว่าตนเองและหมู่คณะอยู่ในภาวะอันตรายท่ามกลางวงล้อมของฝ่ายตรงข้าม

ตัวอย่างพฤติกรรมของผู้นำชุมชนกวนในสถานการณ์วิกฤติ

ชุมชนกวน เมื่อทราบข่าวว่า โจโล ยกทัพมาตีเมืองกังตั้งจึงยกทัพออกมาสกัดที่ปากน้ำเมืองยี่สุ่ ส่งการให้ทหารชุดสนามเพลาะเพื่อป้องกันกองทัพโจโล เมื่อโจโล ยกทัพมาถึงเมืองยี่สุ่เห็นการวางแผนรับมือของชุมชนกวนถึงกับกล่าวชมว่า “ผู้ใดมีบุตรเหมือนชุมชนกวนนี้ก็ควรจะนับถือสรรเสริญว่าดี” แต่พูดไม่ทันขาดคำชุมชนกวนก็ยกทัพเข้าตีโอบล้อมกองลาดตระเวนของโจโล ทำให้โจโลต้องหนีกลับค่าย ทั้งสองฝ่ายต่างรบกันไม่รู้แพ้รู้ชนะ เมื่ออย่างเข้าเทศกาลปีใหม่ฝนตกหนักต่างได้รับความลำบาก ชุมชนกวนวิเคราะห์สถานการณ์แล้วจึงตัดสินใจทำหนังสือขึ้นมาฉบับหนึ่งให้คนถือไปให้โจโลความว่า

“ตัวเรากับมหาอุปราชก็เป็นข้าของพระเจ้าเหียนเต๋พระเจ้าเหียนเต๋ตั้งให้ท่านเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ ควรที่ท่านจะช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุข แลกกลับยกกองทัพมาทำอันตรายแก่เรา ให้อาณาประชาราษฎร์ได้รับความเดือดร้อนทั้งนี้ก็ผิดด้วยประเพณีเสนาบดีผู้ใหญ่ ประการหนึ่งก็เป็นฤดูฝน ทหารทั้งปวงได้ความลำบากนัก ขอท่านได้ยกกองทัพกลับไปเถิด แม้จะขึ้นอยู่ทำการสืบไปก็จะมีภัยถึงตัวท่าน”

โจโลเมื่อทราบข้อความในหนังสือแล้วก็หัวเราะชอบใจแล้วกล่าวว่า “ชุมชนกวนมีความคารวะแก่เรา” โจโลให้รางวัลกับคนถือจดหมายและยกทัพกลับเมืองฮูโต๋ ชุมชนกวนก็ยกทัพกลับเช่นกัน (เจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2547:807-810)

จากตัวอย่างข้างต้น ชุมชนกวนตัดสินใจภายใต้สถานการณ์การทำศึกโดยคำนึงถึงความสูญเสียของทรัพยากร แม้ตอนแรกเห็นว่าได้เปรียบโจโลจึงเข้าตีทัพโจโล แต่

เมื่อเห็นว่ากองทัพและประชาราษฎร์จะได้รับความลำบาก ก็ยอมเสียหน้าเขียนจดหมายแสดงความครวระต่อโจโฉ พร้อมทั้งชี้แจงเหตุผลจนทำให้โจโฉยอมยกทัพกลับ ชุนกวนสามารถรักษาทรัพยากรขององค์การได้ นอกจากนี้ยังแสดงถึงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว และมีความเฉลียวฉลาด ซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้นำตามทฤษฎีเช่นกัน

ตารางสรุปการวิเคราะห์ภาวะผู้นำและพฤติกรรมการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤติ

ผู้นำ	เชิงคุณลักษณะ	พฤติกรรมการตัดสินใจ
โจโฉ	แสดงถึงความมีสติ ปัญญา กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว	วิเคราะห์สภาพแวดล้อม รับฟังความคิดเห็น คำนึงถึงผลโดยรวม ก่อนตัดสินใจ และพยายามสร้างขวัญกำลังใจในหมู่คณะให้ เผลอใจอุปสรรค
เล่าปี่	แสดงถึงความมีสติ ปัญญา กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และมีคุณธรรม	วิเคราะห์สภาพแวดล้อม รับฟังความคิดเห็น ยึดมั่นในคุณธรรม ยอมเสีย สละเผชิญกับอันตราย และความยากลำบาก
ชุนกวน	แสดงถึงความมีสติ ปัญญา กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว แสดงออกถึงความเมตตาและห่วงใย	วิเคราะห์สภาพแวดล้อม รับฟังความคิดเห็น มีความประนีประนอมเพื่อลดความสูญเสียของชีวิตและทรัพย์สิน ยอมเสียสละเรื่องส่วนตัวเพื่อส่วนรวม

อภิปรายผล

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ได้ศึกษาภาวะผู้นำและพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้นำภายใต้สถานการณ์วิกฤติ ผู้นำซึ่งถูกเลือกเป็นตัวอย่างได้แก่ โจโจ เล่าปี และซุนกวน เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลดิบ โดยการตีความจากพงศาวดารสามก๊ก สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้ ผู้นำทั้งสามมีคุณลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ กล่าวคือ ผู้นำทั้งสามแสดงออกถึงความมีสติปัญญา แม้ต้องเผชิญกับสถานการณ์วิกฤติ มีความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยวในการตัดสินใจ มีความเมตตาห่วงใยต่อผู้ใต้บังคับบัญชา และมีคุณธรรม ผู้นำทั้งสามมีพฤติกรรมการตัดสินใจที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพแวดล้อมเพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ มีการวิเคราะห์ทางเลือกก่อนการตัดสินใจ และตัดสินใจเพื่อให้ได้ผลดีที่สุดสำหรับองค์การภายใต้สถานการณ์ที่เผชิญอยู่ ผู้วิจัยเห็นว่า แม้การตัดสินใจของผู้นำภายใต้สถานการณ์วิกฤติจะนำมาซึ่งผลที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่มีความคล้ายกันคือ ผู้นำทั้งสามในพงศาวดารสามก๊ก อันได้แก่ ผู้นำซุนกวน ผู้นำโจโจ และผู้นำเล่าปี ต่างก็มีคุณลักษณะของผู้นำที่มีสติปัญญา มีความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยวในการตัดสินใจ มีความเมตตาและคุณธรรม ทฤษฎีภาวะผู้นำซึ่งถูกพัฒนาขึ้นภายหลังเหตุการณ์ในพงศาวดารกว่า 1,000 ปี สามารถนำไปอธิบายภาวะผู้นำ และทำให้ได้ความรู้เพิ่มเติมต่อยอดจากความรู้ในเรื่องภาวะผู้นำได้

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์

1. ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำและพฤติกรรมการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤติของผู้นำในพงศาวดารสามก๊ก และได้ผลการวิจัยดังอภิปรายข้างต้น ถือได้ว่าได้บรรลุวัตถุประสงค์ในข้อนี้อย่างสมบูรณ์
2. เพื่อนำเสนอวิธีวิจัยในลักษณะการตีความจากเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ พบวิธี

วิจัยนี้สามารถประยุกต์ใช้ในการวิจัยภายใต้หัวข้ออื่นๆในวิชาบริหารได้ เช่น ในหัวข้อเรื่อง กลยุทธ์ในการบริหาร และ ความผูกพันต่อองค์การ เป็นต้น

ข้อจำกัดของการวิจัย

เนื่องจากการเป็นการวิจัยโดยการตีความจากเอกสาร แม้จะมีทฤษฎีภาวะผู้นำเป็นกรอบในการวิจัย แต่ทฤษฎีนี้ได้ให้รายละเอียดว่าผู้นำควรตัดสินใจอย่างไรภายใต้สถานการณ์ หากแต่ให้พิจารณาสถานการณ์เป็นตัวแปรประกอบ เพื่อทำความเข้าใจถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของภาวะผู้นำภายใต้สถานการณ์เท่านั้น การตีเป็นมุมมองของผู้วิจัยซึ่งพยายามรักษาความเป็นกลางในการตีความ อย่างไรก็ตามผู้สนใจค้นคว้าวิจัยสามารถทำการวิจัยซ้ำได้ตามความสนใจ

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเห็นว่าวิธีวิจัยโดยการตีความจากเอกสารเชิงประวัติศาสตร์เช่น พงศาวดารสามก๊กนี้ สามารถนำไปประยุกต์กับการวิจัยภายใต้หัวข้ออื่นที่เกี่ยวข้องกับ พฤติกรรม จริยธรรม และการบริหาร ในสมัยใหม่ได้ โดยผู้สนใจอาจใช้หนังสือสามก๊กเป็นแหล่งข้อมูล และหรือใช้เอกสารอื่น เช่น บันทึกการประชุมระเบียบขององค์การ วิสัยทัศน์และพันธกิจและเป้าหมายขององค์การที่ได้ประกาศไว้รวมทั้งแนวทางในการบริหารงานของผู้นำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่สามารถนำไปวิเคราะห์เทียบกับพฤติกรรมของผู้นำองค์การได้ในอีกหลายแง่มุม ซึ่งเทคนิคการบริหารงาน เป็นการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ จึงสามารถเรียนรู้กันได้ทุกยุคทุกสมัย

เอกสารอ้างอิง

- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2517). *วรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พสุ เดชะรินทร์. ผู้นำในภาวะวิกฤติ. (หน้า 10). *หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ* (18 ตุลาคม 2554).
- มัลลิกา ต้นสอน. (2544). *พฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.
- มานิต เสงี่ยมพรพาณิชย์. (2522). *ผู้นำกับการบริหารในวรรณคดีสามก๊ก*. บทความย่อยวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. *วรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ได้รับอิทธิพลจาก วรรณคดีต่างประเทศ. วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย*. (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2552).
- วารารณ วิเศษพานิชกิจ. (2548). *หลักจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณคดี เรื่องสามก๊ก ฉบับอำนวยการแปลโดยเจ้าพระยาพระคลัง (หน)*. บทความย่อยวิทยานิพนธ์. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิภาดา คุปตานนท์. (2544). *การจัดการและพฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สวางค์ ดำเนินสวัสดิ์. (2546). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐานภาษาไทย*. , กรุงเทพฯ. พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.)
- สังข์ พิธโนทัย. (2541). *พิชัยสงครามสามก๊ก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ.
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2545). *ภาวะผู้นำ: ทฤษฎีและปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ. บุคส์ลิงค์
- หน. เจ้าพระยาพระคลัง. (2547). *สามก๊ก*. กรุงเทพฯ. ดอกหญ้า.
- Burns, J. MacGreore. (1978). *Leadership*. New York Harper & Row.
- Daniel Goleman, (2000). *Leadership That Gets Results*. Harvard Business Review.
- David V. Davy, Stephen J. Zaccaro, Stanley M. Halpin. (2004). *Leader Development for Transforming Organization*. Psychology Press.

- Daft Richard L. (1999). *Leadership Theory and Practice*. The Dryden Press.
- Hersey Paul, Kenneth H. Blanchard. (1969). *Life Cycle Theory of Leadership*.
Training and Development Journal 23 (5):16-23.
- Hughes, Ginnett, Curphy. (1999). *Leadership Enhancing The Lessons of Experience*. McGraw-Hill.
- Jones David W., Rick D. Rudd. (2007). *Transactional, Transformational, or Laissez-Faire Leadership: An assessment of College of Agriculture Academic Program Leaders (Deans) Leadership Styles*. Proceedings of the 2007 AAAE Research Conference V.34.

หลักเกณฑ์การส่งผลงาน

1. โปรดส่งผลงานของท่านทางไปรษณีย์ได้ที่

วารสารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ถนนสถลมารค

อ.วารินชำราช จ.อุบลราชธานี 34190

หรือ ส่งไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (email) ได้ที่ lovetatam@hotmail.com

หรือ lovetatam@gmail.com

2. วารสารรับพิจารณาบทความหรืองานประเภทอื่นที่มีเนื้อหาด้านสังคมศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์ซึ่งเป็นผลงานยังไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน ทั้งที่เขียนเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ พิมพ์ด้วยระบบ Microsoft Word บนกระดาษขนาด A 4 ความยาวไม่เกิน 25 หน้า

3. บทความหรือผลงานประเภทอื่นต้องประกอบด้วย

3.1 ชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

3.2 บทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษความยาวไม่เกิน 15 บรรทัด

3.3 คำสำคัญ (keyword) ภาษาไทยและภาษาอังกฤษไม่เกิน 6 คำ

3.4 การอ้างอิงใช้การอ้างอิงในเนื้อหา (เชิงอรรถ) หรืออ้างอิงแบบนาม-ปี

อย่างใดอย่างหนึ่ง และมีบรรณานุกรมท้ายบทความ

4. แนบประวัติผู้เขียน ระบุชื่อ-สกุล ตำแหน่ง หน่วยงาน หรือที่มาของบทความ สถานที่ติดต่อ โทรศัพท์โทรสาร หรือ e-mail

5. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการปรับปรุงแบบเพื่อให้เหมาะสมต่อการจัดพิมพ์

ส่งผลงานเพื่อตีพิมพ์หรือติดต่อสั่งซื้อได้ที่

วารสารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ถนนสถลมารค อ.วารินชำราช จ.อุบลราชธานี 34190